

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK SAMFUND FOR AALBORG AMT * 1967

FRA
HIMMERLAND
OG
KJÆR HERRIED

FRA HIMMERLAND
OG KJÆR HERRED

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR AALBORG AMT

XXVIII BIND

1967

AKSEL SCHØLINS BOGTRYKKERI . AALBORG

Redaktionsudvalg:

Lærer Henrik Møller (redaktør)

Skoleinspektør Kr. Værnfeldt

Overbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen

Rektor Kaj Løber

Kjær herreds knaber og deres frænder

Af Kr. Værnfelt

Endnu bruger man i Vendsyssel ordet »Knabe«. Man udtaler det halvt med beundring, halvt med uvilje. Og med udtrykket »Di stuer Knaber« menes specielt godsejere, proprietærer, præster og større embedsmænd, altsaa dem, man fordum kaldte »overklasse«, — og hvis vedkommende var noget haard og hensynsløs, var han »i lie hoer knob« (en led haard knabe).

Ordet er beslægtet med det tyske »Knappe«, der betyder væbner eller lavadelsmand; men her i Nordjylland brugte man det i flæng om storbønder og folk af lavadel. Den oprindelige betydning er vist den jordegne storbonde, den velhavende selvejer, og det er saadanne folk, som den gamle skribent, herredsfoged Christen Sørensen Thestrup, i sin »Rinds Herreds Krønike« mener, naar han omtaler sin forslægt som »De Rinds Herreds Knaber«, og ogsaa fru Thit Jensen beretter om »De Knaber af Rind« og opfatter dem som storbønder og lavadel.

I Kjær herreds tingbog 1665, hvor Richard Munks bondefødte svogre vil bevise, at han ikke var nogen velbyrdig adelsmand, fordi hans fader Niels Munk havde ægtet bondedatteren Elin Reersdatter, siger tingsvidnet fra Bohuslén, at hun var en knabedatter, idet hun var datter af Reer Ollesen paa Tiereborg, »som var en knabe og og var en smed«. Her skelnes altsaa skarpt imellem den rigtige velbyrdige adelsmand og knaben, som var bonde og haandværker, endskønt han ejede en storgaard.

Skellet var da heller ikke større, end at knaberne ofte blev gift ind i adelen; det gælder f. eks. slægterne Mørk og Kjærulf i Vendsyssel, — og ovennævnte Richard Munk ansaas baade af sig selv og andre for adelsmand og tituleredes »velbaaren« og »velbyrdig«.

De mange ansete knabeslægter i Nordjylland dannede et befolkningslag imellem adelen og den almindelige bondestand, som de efterhaanden blev blandet med, en blanding, der dog endnu ikke er helt tilendebragt.

Derimod er to andre befolkningslag, middelalderens trællestænd og de senere tatere, skøjere og rakkere nu helt forsvundne, opslugt i befolkningen

Langt tilbage i middelalderen var de fleste bønder selvejere; men efterhaanden blev de næsten alle fæstere under konge, kirke og adel.

Man har engang ment, at det var Klemensfejden, som knækkede den nordjyske selvejerbondestand; men det er saa langt fra tilfældet; allerede før fejden var der kun faa selvejere tilbage. Ganske vist konfiskerede kongen efter 1534 de oprørske bønders selvejergaarde; men omkring 1500 udgjorde selvejergodset i Vendsyssel kun 2-3 %, dog for Kjær herreds vedkommende 11 %, nemlig 55 af ca. 500 gaarde. Disse 55 gaarde blev konfiskerede, og ejerne formaaede kun at købe 11 af dem tilbage. I 1568 nævnes i Kjær herred fire selvejerbønder, der tilsammen ejede en halv snes gaarde og nogle huse; de tilhørte alle den velhavende Kjærulfslæggt, — og først 1684 forsvandt den sidste af de store gamle Kjær herreds knaber; det var herredsfoged Morten Laursen Kjærulf, der ejede meget gods, og hvis sønner blev godsejere og adlede i 1724. Mortens anelige gravsten med relieffer af ham og hans to hustruer stod i Niels Hanckes tid op ad Vadum kirkes mur; men før 100 aar siden forærede von Undall paa Rødslet, som var kirkeejer, stenen til Peder Jensen i Vævergaard, — den ligger nu, forsynet med ny indskrift, sønden for kirken.

Morten Kjærulf ægtede omkring 1640 Gjertrud Munk, † 1641, datter af Oluf Munk paa Attrup. De havde ingen børn; derefter blev han gift med Ane Jensdatter Bloch, søster til herredsfoged Søren Bloch i Arden.

Det var deres sønner, Lars paa Viffertsholm og Anders paa Sødal, der i 1724 blev adlede, — de var da henholdsvis 77 og 62 aar gamle. En tredie søn, Søren Bloch Kjærulf, var forpagter paa Lindenborg; han blev 1690 skudt i Aalborg af en borger Peder Buch, som blev sat fast, men rømte fra arresten.

Det er særlig »De Kjær herreds knaber« og deres bedrifter, vi vil fortælle om, ligesom Thestrup og fru Thit har berettet om »Kna-berne af Rind«. Men Thestrup, der døde 1761, havde den fordel, at han gennem de gamles beretninger kunde føre sine knaber tilbage til 14—1500rne, hvad vi ikke er i stand til, fordi vore kilder, lands-tingets dombøger og Aalborghus lens regnskaber, først haves fra sidst i 1500rne, herredstingbøgerne fra efter 1600 og kirkebøgerne fra endnu senere tider.

Og selv om Vendsyssels knaber vel var lige saa skrappe som dem i Rinds herred, saa kender vi kun meget lidt til dem i tiden før 1600; men de enkelte glimt viser os baade deres gode og daarlige sider, deres mod og mandighed, men ogsaa deres stridbarhed og voldsomme sind. De kæmpede for deres frihed under Knud den hellige og senere ved Husby Hole og Sct. Jørgensbjerg, og under Klemensfejden mistede mange af dem baade liv og gods. Aalborghus lens regnskab for 1521 fortæller, at Jørgen Bildt paa Gandrupgaard slog en mand ihjel og derfor maatte bøde 100 mark sølv til kongens kasse, og Kollerup Rosenvinges »Gamle danske Domme« beretter om Bertel Hansen fra Melholt, som i 1558 blev halshugget paa Viborg landsting, fordi han paa Hundslund birketing havde prøvet paa at rejse de Hundslund bønder til opstand mod kongens udsendinge, og andetsteds fortælles, at Klemen Ranesson paa Vraa i 1593 ihjelslog Anders Kjærulf fra Kollerup paa Sundby gade.

Som ovenfor sagt, blev de gamle jordegne bønder efterhaanden fæstere; men deres efterkommere bevarede lige til vore dage deres position som et særligt befolkningslag imellem den adelige og borgerlige godsejerstand og den almindelige bondestand, med hvilken sidste de ikke gerne blandede sig ved giftemaal. Enkelte af dem blev adelig gift; men som regel hentede de deres koner i deres egen kreds, i præstegaardene eller i knabeslægterne i Han herred, Thy eller søndenfjords. Griis i Han herred, Per Skrivners ansete slægt i Dall-Ferslev, Bloch i Arden og andre betydelige himmerlandsætter som: Juel, Gjed, Winther, Kraas, Bygseck, Buus og Schiønning var ligeledes beslægtet med de vendsysselske knaber. De dominerede gerne over de almindelige bønder, men var ogsaa deres førere og forsvarere, naar det gjaldt forsvar mod overgreb fra konge, adel og kirke. Ofte blev

knabernes sønner præster, ridefogeder, herregaardsforpagtere og efter enevældens indførelse godsejere; ja, enkelte af dem, som Kjærulferne fra Vadum og Thuraerne fra Aaby, blev endog adlede.

Ligesom adelen førte knaberne ofte vaabenmærker og havde slægtsnavne, som: Kjærulf, Mørk, Munk, Krog, Juel, Grøn, Rød (Roed), Ræv, Sten, Gjed, Dall, Frost, Hovgaard m. v.; men efter 1600, da bondestanden sank dybere og dybere i trældom, synes mange af dem at have bortkastet de gamle slægtsnavne, og vaabenmærkerne erstattedes med bomærker eller kun navnetræk.

Ogsaa landets købstæder havde deres »store knaber«, nemlig de gamle ansete købmandsslægter, der gennem aarhundreder dannede en sluttet kreds, der besatte stillingerne som borgmestre, raadmænd, politimestre m. v. og med myndighed ordnede byens sager, som det passede dem. Nogle af dem var af adel, andre stammede fra oplandets knaber eller fra købmandsslægterne i landets andre byer, og f. eks. i Aalborg fik denne befolkningsgruppe efter 1500 et stærkt tysk islæt. I arkivernes dokumenter og indskrifterne paa de gamle gaarde kan vi se deres slægtsvaaben (bomærker), og det er morsomt at se, at nogle af dem, f. eks. Jens Bang, søger at efterligne de adeliges vaabenmærker.

Da de Kjær herreds bønder efter 1700 saa smaat begyndte at købe deres gaarde til selveje, var det ogsaa mændene fra de gamle slægter, der kom til at danne kernen i den ny selvejerbondestand.

Selv i de gamle storslægter var det i regelen ofte lidt smaat med rede penge, thi man satte sine penge i sølv: Kander, krus, stob, bægge, skeer, kæder, spænder og knapper. Meget af dette arvesølv findes stadig i de gamle slægter. Naar knaberne gik til tings, havde nogle af dem deres sværd eller knive hængende i svære sølvbælter.

Et saadant sølvbælte nævnes i Kjær herreds tingbog d. 30. marts 1672 i skiftet efter Peder Bertelsen i Sriben, og forfatteren Niels Hancke saa som dreng et sølv knivbælte paa Dødskov.

Knaberne bevarede deres stilling som førere for de almindelige bønder igennem mange aar, og vi har lige til vore dage set dem som sognefogder, sogneraadsmænd og rigsdagsmænd.

Gennem de gamle tingbøger, kirkebøger og skifteprotokoller kan vi hente oplysning om deres optræden ude og hjemme, deres ejer-

arve- og aftægtsforhold, og i det følgende vil vi berette lidt om disse ting.

Den gale Kræn Kjærulf i Foigaard.

Kjær herreds, ja hele Nordjyllands, fornemste bondeæt var Kjærulferne, som nedstammede fra en Anders Ulv i Vadum, som omkring 1420 fik navnet Kjærulf af kong Erik af Pommern. Slægten førte en gaaende hanulv i sit vaaben og regnede sig for at være adelig; dens medlemmer spredte sig over hele riget, ja næsten over hele jorden, og kom til at indtage høje stillinger som ministre og generaler, og fra omkring 1440 til 1684 var medlemmer af denne slægt herredsfogeder i Kjær herred, hvis herredsvaaben er identisk med Kjærulfernes hanulv. Nogle af Kjærulferne var fogeder eller tingskrivere i Jerslev (Dronninglund) og Hvetbo herreder; men slægten er særlig knyttet til dens selvejergaard Fogedgaard (Foigaard) og kronens store gaard Skovgaard, matr. 10 i Østerhalne, som den havde i fæste gennem mange aar.

Mangfoldige nordjyske familier stammer fra denne ansete slægt. Paa Knæpholt ved Vesterhalne boede herredsfoged Anders Sørensen Kjærulf; han ejede Knæpholt og var parthaver i slægtens gamle ættegaard, Fogedgaard, og der residerede fra omkring 1630—48 hans søn Christen Andersen Kjærulf (f. omkring 1600, † 1650). Christen var en ufordragelig og brutal person, hidsig og voldsom og han yndede at færdes vel bevæbnet omkring, og baade kniv og næver sad meget løse paa ham. Da hans fader i 1631 døde, vilde han gerne have været hans efterfølger som herredsfoged; men lensmanden valgte tingskriver Lars Pedersen (Kjærulf) i Skovgaard, og da han nogle aar efter gik af, blev hans dygtige søn, Morten Laursen Kjærulf, foged og Christen for anden gang skuffet, hvorfor han hadede Lars og Morten af et oprigtigt hjerte og søgte at skade og fortrædige dem, det han kunde, endskønt hans broder, Peder Kjærulf, der var blevet tingskriver, efter bedste evne søgte at forlige dem. Christen ævlede sig ind paa Lars og generede ham, saa han maatte føre sag imod ham baade ved herreds- og landsting, og 1633 dømte landstinget Christen til at have uret og betale 100 rigsdaler, i de dage en mægtig sum, i sagsomkostninger. Det gik han ind paa, men betalte ikke,

hvorfor han atter blev sagsøgt. Han har formentlig været i København og beklaget sig til Christian IV; thi 30. 11. 1635 befalede kongen lensmand Gunde Lange i Aalborg at hjælpe Christen Andersen, »boende i Fogedgaarden i Vendsyssel, som blev forurettet af herredsfoged Lars Pedersen, der havde gjort ham uret, fordi der har været trætte imellem dem«. Anders Kjørulf havde haft Vadum kirkes korntiende i fæste, — og saa snart faderen var død, og inden det var kommen ud blandt folk, tog Christen til Aalborg og fæstede tienden af lensmanden, hvilket beboerne i Vadum blev meget utilfredse med. Han kom da ogsaa snart i spektakler med dem; thi han inddrev tienden med haard haand, og da de beskyldte ham for at bruge falskt skæppemaal, hittede han paa at tage tienden paa marken; men naar han saa, vel bevæbnet med kniv og pistoler i bæltet, red rundt, red han somme tider folks korn ned, og dersom de lavede vrøvl, truede han dem paa livet. Ogsaa kirkeværgerne, Niels Lauridsen og Lars Pedersen, kom han i proces med, idet de paastod, at han snød kirken og leverede den daarligt korn, — og hvert øjeblik kom han i karambolage med sine sognebørn eller andre.

9. 1. 1637 overfaldt han og broderen Jacob paa Sundby gade Jens Mørk fra Bjørum og hans lille søn Anders, han som senere kom til Vesterhalne Bundgaard; Kjørulferne overfaldt dem, og baade Jens og drengen fik flere grimme knivsaar og deres tøj flænget; resultatet blev selvfølgelig en retssag. To aar efter, 6. 1. 1639, mødte Christian atter Jens Mørk i Sundby og faldt over ham, og Jens stævnedes atter Christian for vold, og samme sommer stævnedes han ham for den skade, Fogedgaards kreaturer havde gjort i Bjørnum mark. Naa, Jens var nu heller ikke særlig fredelig; thi kort før havde han og en anden af egnens storbønder, Per Kjørulf paa Agdrup, været i parlamente¹⁾ og maatte begge give bøde derfor til kongens kasse. 29. 10. 1643 var der familiekom-sammen hos Lars Jensen i Rævsgaard, og her overfaldt Christen to gange samme aften herredsfogeden og søgte at dræbe ham; det mislykkedes, men Morten fik nogle slemme knivsaar i ansigtet, og paa samme tid var han i strid med flere Vadum folk, som han

¹⁾ Parlamente, bordag: Slagsmaal.

havde truet paa liv og lemmer. Han deltog 18. 1. 1644 i slaget ved Sundby, men blev fanget af svenskerne og sad arresteret i Aalborg, indtil familien løskøbte ham, og imens blev hans hjem ganske ruineret af de svenske besættelsestropper. Da han atter kom hjem, synes han at være gaaet helt amok, saa folk ansaa ham for at være halv- eller helgal. De klagede gentagne gange til lensmanden over ham, »hvorledes han havde truet og undsaagt dem med parlament, bordag og i andre maader og skamferet mange godtfolk, — og han havde ogsaa nu forgangen været noget forstyrret og jaget sin fattige hustru fra hus og hjem; det var nu saadan, at ingen vidste sig fri for ham paa vej og sti«.

Saa faldt hammeren; lensmanden lod (tingbog 9. 3. 1647) Christen Kjærulf sætte fast og sende til Bremerholms tugthus paa livstid; 1648 var han der, men han døde et par aar efter. Han var gift med Ane Andersdatter, datter af pastor Anders Nielsen Holm i Vadum; de havde 8 børn sammen. Endnu i 1650 boede hun i Fogedgaarden, men 1661 var hun paa en gaard i Vesterhalne.

Jep Ræv i Gandrup.

I Kjær og Hvetbo herreder fandtes i middelalderen en storbonde-slægt Ræv (Reff), hvis medlemmer kendtes fra Gandrup, Sundby og Johnstrup.

Et tingsvidne om Østerladden af 24. april 1537 nævner Jens Reff i Gandrup; han boede i en af de efter Klemen-fejden forbrudte selvejergaarde; den laa lige østen for Gandrupgaard og deltes senere i matr. no. 6 og 7. Jens havde været med Skipper Klemen, men evnede ikke at købe sin gaard tilbage af kongen, hvorfor han blev kronens fæster. 1562 hed fæsteren Mads Madsen (Ræv); mellem hans afgifter til kronen var 4 skilling ledingspenge. 1601 var her to fæstere, Jep Madsen Ræv og Lars Mortensen. Jeppe var en raa og voldsom person, der gentagne gange maatte spytte i lensmandens kasse for sine forseelser, herom beretter lensregnskaberne:

1607—08: Jep Madsen udi Gandrup gav for en borgen, han havde forbrudt, som han havde sat mod Madtz Schreders søn ibedem for vold, han gjorde udi Sundby imod forskrevne Madtz Schreders søn, gav penge 20 daler.

1610—11: Jep Reff i Gandrup for hand schameligen for huer mands øjne i Lierup marked laa hos en almues quinde, och hand haffede sin rette hustru, — betalt 40 daler.

1614, den 14. maj betalt mester Claus Skarprigter i Aalborg for handt med suerdet rettede Jep Reff, som for hans forseelse efter hans forpligt var dømt fra hans hals til Viborg landsting, — givet ham derfor 7 daler 6 skilling. For graven at lade grave saa og skarprigterens svend fik $\frac{1}{2}$ daler. Hvad Jeppe havde begaaet, vides ikke men det var vel drab eller mord. 1615 fæstede hans medfæster Lars Mortensen hans gaardspart af lensmanden for 70 rigsdaler, og Jeps familie forsvandt fra gaarden, men ikke fra egnen. Ganske vist bortkastede den slægtsnavnet »Ræv«, men vedblev i mange aar at bære det som et uønsket tilnavn.

Bertel i Voerbjerg.

1592 fæstede Bertel Andersen kronens store gaard Voerbjerggaard og 1607 en af de mindre gaarde, saa han nu havde næsten det halve af Voerbjerg by. En vinternat i 1608 lagde Bertel sig tillige med sønnen Christen Bertelsen og en ven Christen Pallesen i mordsti (baghold) efter en af kronens bønder Morten Hansen i Lindholm, da han vendte hjem fra en tur til Sundby; og da han kom, slog Bertel ham ihjel. Da ugerningen blev opdaget, flygtede de to medskyldige ud af landet (Vendsyssel), medens Bertel blev paagrebet, dømt og henrettet paa Galgebakken mellem Sundby og Lindholm. Herom siger lensregnskabets sagesaldsliste:

»Anno 1608, den 8. aprilis betalt mester Hans Skarprigter i Aalborg for en fattig misdedere ved navn Bertel Andersen udi Voerbjerg i Kierherred, hand halshug og siden lagde kroppen paa steile, — 6 daler. Sammeledes betalt forskrevne skarprigter for steilen, han færdig skaffede, og den opsatte, — 3 daler, — noch givet rakkerens dreng som hjalp skarprigteren, — $\frac{1}{2}$ daler. Oc den 3. mai blev betalt skarprigteren for steilen med den dødes krop igen at opsætte, — $4\frac{1}{2}$ daler, fordi nogle forhærde minnisker hafde fordrist dennem og omkast samme steile. Det er tildels ikke endnu blevet udforsket og bevisliggjort, hvem dertil haver været aarsag«. Det

har jo været strengt for Bertels familie og venner at se hans hoved paa stejle og kroppen paa hjul, og vi forstaaer saa godt deres reaktion med at vælte begge dele. Synderne blev dog snart opdaget, og Bertels søn, Anders Bertelsen paa Voerbjerggaard, og Klemen Sørensen i Lindholm blev dømt til at bøde 10 og 30 daler for deres dristighed. Bertels to medskyldige fik senere lov til at komme hjem igen, men de har sikkert maattet give store bøder derfor.

Bertels søn Anders overtog Voerbjerggaard, hvor han og senere hans børn boede; men omkring 1740 flyttede familien ned til Sundby.

Per Munk paa Gjettrup.

I 1542 fik Christen Munk af de Vinranke Munker Skærumgaard og mølle i forpagtning af abbeden paa Tvis kloster, og samme aar gav Christian III sønnen Peder Christensen Munk brev paa gaarden efter faderens død.

Senere boede Peder Munk her som fæster under Gyldenstjerneerne paa Vosborg; han var gift tre gange, og en søn af 2. ægteskab med Gjertrud Olufsdatter var Oluf Pedersen Munk, som blev ejer af Attrup i Hammer sogn.

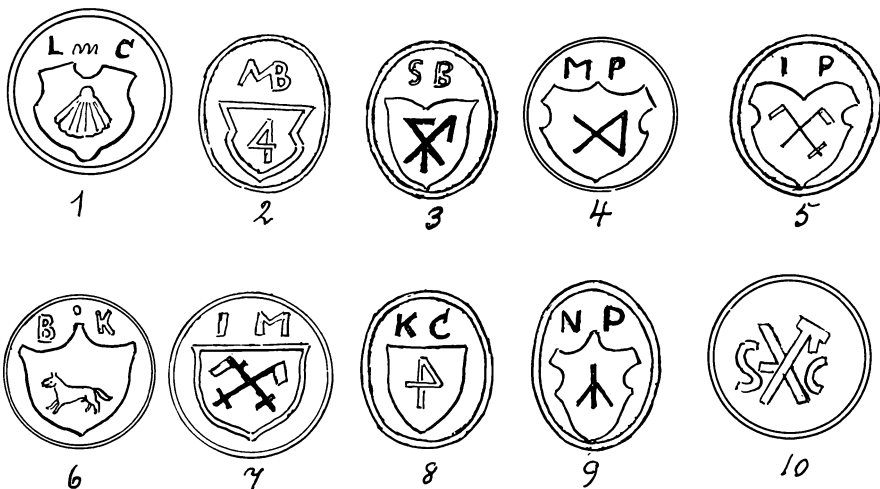
Peders tredie hustru, Karen Christensdatter, var ogsaa af Vinranke Munkerne, og med hende havde han sønnen Christen Pedersen Munk, f. omkring 1560, † 1628 paa Gjettrup²⁾). Han kom i tjeneste hos Preben Gyldenstjerne paa Vosborg, og da denne omkring 1600 købte Vraa, Gjettrup og mere gods i Vendsyssel, blev Christen hans ridefoged over Vraa godset og fik Vester Gjettrup i fæste. Under en skelstrid mellem Gjettrup og Klitgaard oplyste gamle Knud Pedersen i Foulholt³⁾ den 5. juli 1658 paa Kjær herreds ting, at han var kommen fra Hardsyssel med salig Christen Munk.

Fra Christen Munk nedstammer den store Munk slægt i Syd-vendsyssel; han og broderen Oluf var gift med søstre Helvig (?)

²⁾ En søster, Karen Pedersdr. Munk, var g. m. Lars Ovesen Hansen Mørk i V. Møllerup, født 1565, † 1626.

³⁾ Foulholt: Et fæstehus paa Gjettrup grund.

I.

og Bendit Porsdøtre, døtre af den Rinds herreds lavadelsmand Pors Nielsen Børialsen paa Kastrup, og efter Helvigs død ægtede han omkring 1617 Margrethe Jørgensdatter, enke efter den rige borgmester Frederik Christensen i Aalborg. I 2. ægteskab var ingen børn; men af første ægteskab kender vi Johan Munk, borger i Aalborg, og Peder Christensen Munk, f. omkring 1600, † omkring 1680, ridefoged og fæster af Vester Gjettrup. Sidstnævnte er en udmærket type paa de gamle vendelbognaber.

Han tilhørte jo lavadelen og var en meget anset mand, som ofte var nævning paa Kjær herreds ting og flere gange fungerede som herredsfoged under dennes fravær; men retshaverisk og stridbar var han, og han førte et utal af processer, baade ved herreds- og lands-ting. Han var en velhavende mand, der foruden Gandrup vejmølle havde en del selvejergods i Vester Brønderslev, deriblandt en part i Kornumgaard, som han havde købt af sin ven Jens Bang i Aalborg.

Han var vel kun 27—28 aar, da han blev faderens efterfølger som ridefoged over Vraa godset; men han fik snart vrøvl med bønderne, saa han en tid maatte afgive bestillingen, thi i 1630 kaldtes han »forrige ridefoged.«

Den 13. september 1631 stod Jens Esbensen fra Heden paa Kjær herreds ting og tog vidner paa, at Peder Munk, den tid han havde velbaarne Hans Lindenovs fuldmagt og var hans ridefoged, om da nogen med Rette havde noget at paaklage ham fra den tid, om han havde nederdæmpet husbondens sager, set igennem fingre med nogen af venskab, taget eller bekommet skænk eller gave, gjort sig nytte eller fordel, eller have handlet eller købt paa den gode husbonds eller egne vegne. Hertil svarede Jep i Knølgaard, Bertel Kjærulf i Aslund, Morten Christensen i Abildholt, Jens Andersen i Ulsted og mange andre, ialt 24 ansete mænd af Vraa fæstegods, og svor ved højeste ed, »at Peder Munk havde som ridefoged forholdet sig som en ærlig karl velanstaar, og dem ikke i ord eller gerning forurettet, ej heller sin gode husbonds sager nederslagen, men set paa sin husbonds gavn og bedste, og ej heller havde han beriget sig sielf«.

Peder blev saa atter ridefoged, men dog vist kun over Vraa gods i Ulsted, Øster- og Vester Hassing sogne. Hans herskab var nu rigsraad Hans Lindenov paa Hundslund kloster og senere datteren fru Kirstine Beck til Vraa.

1650 døde Jørgen Jørgensen (Kjærulf), fæster paa Øster Gjettrup, og Peder fik nu ogsaa denne gaard i fæste; siden har Gjettrup været een ejendom.

Per Munk førte processer mod naboer og andre sognefolk, folk i Aalborg og andetsteds, og der er brede spor efter ham i Kjær herreds og andre retskredses gamle tingbøger. Jens Bang i Aalborg var hans gode ven, til hvem han solgte sine fedestude og sit korn, og af hvem han købte sine købmandsvarer; men det forhindrede ikke, at de et par gange røg sammen og førte sag imod hinanden, sager, som Peder dog vandt.

11. 10. 1631 stævnedede han de to fæstere i Rottrup, to mænd i Ulsted og to i Øster Hassing for engleje i Tuekjær og Fogedengen; det var lejen fra 1630.

4. 8. 1633 stævnedede han Mikkel Nielsen i Melholt Søndergaard, dels for resterende landgilde helt fra før »fjendens tid«, dels af private grunde. Da Wallensteins tyske tropper i 1627 fra Aalborg satte over fjorden og besatte Vendsyssel, sendte Peder en af sine

karle til Søndergaard med en tønne, der indeholdt klæder, breve og regnskaber, og bad Mikkell lade den grave ned. Tønden blev sat ind i Søndergaards lade; men inden Mikkell fik den gravet ned, kom tyskerne og tog den, og nu krævede Per, at han skulde erstatte den.

4. 8. 1635 stævnedes han Niels Lauritzen i Sønder Rottrup, Ane Svendsdatter i Nør Rottrup og deres folk for den skade, de havde gjort paa hans engstykke, »Øghaven« kaldet, og samme dag stævnedes han Niels Pedersen i Try, som havde slaaet og hjemført høet fra en lille ø i Gjeraaen, kaldet »Christen Andersens Holm«. Per mente, at øen tilhørte Gjettrup, og tog tingsvidner, som sagde, at for 50 aar siden hørte holmen til Gjettrup, som salig Christen Jensen da havde i fæste; det var før salig Preben Gyldenstjerne lod holde hus (havde købt) paa Gjettrup. Et vidne sagde, at i 1559, d. v. s. mange aar før hr. Preben havde købt Gjettrup, havde Christen Jensen holmen, som han havde fæstet ud til Christen Andersen i Ulsted.

12. 7. 1638 var han i strid med sin ellers saa gode ven Jens Esbensen paa Heden, og paa tinget sagde de til hinanden: »Du løjst som en Skjælm«!

19. 7. 1656 havde han sag imod Niels Pedersen paa Vadsholt om »Vadsholt Sig« som Per vilde tilegne sig brugen af; men her gik tingsvidnerne ham imod.

13. 6. 1663 stævnedes han Christen Pedersen paa Povlstrup angaaende en hest, som han havde købt af Christen.

Peder Munks største og langvarigste stridigheder var dem, han førte imod Peder Galskiøt paa Kornumgaard og imod sine nærmeste naboer, fæsterne af Klitgaard. Om det krigstog, som han 23. 7. 1640 i spidsen før 32 mand i 11 vogne foretog til Kornumgaard, berettes i »Historisk Samfund's« aarbog 1953 og i C. Klitgaards »Vester Brønderslevs Historie«. I over 40 aar havde han en fra sin fader arvet trætte om fædrift og høslet med sin nabo Simon Laursen paa Klitgaard og med dennes efterfølger Simon Holsten, og helt morsomt virker den vaabenhvile, som han under den svenske besættelse den 5. juli 1659 indgik med Simon Holsten: »— hvad Tvist og Trætte, som dem imellem er eller kan falde, skal være

og blive upaataalt paa begges sider, indtil saa længe til Vor Herre giver Fred og Rolighed her i Landet, at de kan drage sikkert og frit fra Herredsting og Landsting, hvor de lyster«.

Landet var jo besat af fjenden; men saa snart han var ude af landet, genoptog de to naboer deres lille private krig.

Ved 1670 gik Peder Munk af som fæster af Gjettrup, solgte sit selvejergods og købte den store gaard matr. 21 i Ulstedlund, hvor hans efterkommere sad i 8 generationer; her nød han sit otium i nogle aar, idet han af og til rekreeerede sig med en lille retssag, f. eks. imod sognets kirkeværge og skatteopkræver Lars Pedersen. Han var gift med Karen, datter af Jens Jacobsen i Øster Gjettrup, og af deres børn kender vi Christen, Jens og Dorte, som blev gift med Knud Juel, foged paa Hals Ladegaard, og senere med kaptajn Loptman, — samt Helvig, der var gift med ridefoged Palle Rasmussen og fik hjemmet. Fra Peder Munk nedstammer Munkerne i Ulsted, Hals, Gravholt, Føltved og Gaaser; det er morsomt, at mindet om slægtens adelskab har holdt sig lige til vore dage. Da jeg for 35—36 aar siden første gang besøgte den gamle stoute Niels Sorensen i Ulstedlund, med hvem jeg havde korresponderet om vore fælles forfædre, modtog han mig med et »Velkommen V., ja, du ved vel, at vi er af adel«. »Hvordan det?« »Per Munk var da adelig, ikke sandt?« Niels blev jo lidt skuffet, da jeg paastod, at den gode Per Munk havde sat slægtens adelskab til ved at gifte sig med en ufri fæstebondes datter.

En visit i Vraa hundehul.

Niels Pedersen i Vadsholdt døde omkring 1680, og hans enke, Else Andersdatter, ægtede Peder Pedersen, som overtog gaarden, hvilket faldt hendes søn, Peder Nielsen, der vilde have haft gaarden, haardt for brystet. Der blev nu megen strid og ufred paa Vadsholt, idet den unge Peder flere gange slog sin moder og truede med at skyde stedfaderen. Til sidst blev tilstanden saa spændt, at Peder Pedersen klagede til sit herskab, fru Kirstine Beck paa Gl. Vraa, som straks sendte folk efter den obsternasige Peder, som maatte tilbringe nogle ubehagelige dage i hundehullet paa Vraa.

Dette virkede svært afkølede paa ham, og for at slippe ud maatte han underskrive nedenstaaende dokument, der blev læst paa Kjær herreds ting 19. 12. 1682: »Kendes jeg Peder Nielsen, barnefødt i Vadsholt, at saasom min gunstige husbond, Høyædle og Velbaarne Fru Kirstine Beck min modstræben til trods haver ladet mig tage og føre til Vraa for de adskillige insolencer og grove forseelser, jeg beganget haver, idet jeg mod min moder, Else Andersdatter i Vadsholt, mig højliggen haver forseet og hende med hug og slag nogen gange haver overfaldet, ja paa livet truet og undsaagt, og noch mig derudi forseet, at jeg har truet og undsaagt Peder Pedersen, som Vads-holt nu har i fæste, og nogen gange sagt, jeg vilde og skulde ved første leilighed ihjelskyde hannem, fordi han haver sted (fæstet) gaarden imod min vilje, — — saa lover jeg og mig hermed paa liv og ære tilforpligtig imod alle kristeligen og vel at anstille og forholde mig, som jeg for Gud og hver mand kan være bekendt, særlig imod min moder og Peder Pedersen, som har fest gaarden. Min kiere morbroder, Anders Andersen i Knølgaard i Vester Hassing sogn, og svoger, Las Poulsen i Vester Neisig skal dette med mig til vitterlighed underskrive.

Denne forpligt skal holdes uryggelig og ubrydelig«.

P. N. S.

Den 18. december
1682.

Anders Andersen, *Lars Poulsen⁴⁾,*
Egen Haand. Egen Haand.

Medgift, arv og aftægt.

I de almindelige jævne bondehjem i Vendsyssel var det i ældre tider lidt smaat med skillingerne, og i de fattigste egne var det ikke ofte, at en gaardmandsdatter fik rede penge i medgift. Men der var dog et minimum, som man forventede, at en gaardmand vilde medgive sin datter, naar hun drog af gaarde; det var et skab og en kiste, indeholdende brudens linned og gangklæder, som hun og moderen gennem aarene havde forarbejdet, en sengs klæder, samt en god

⁴⁾ Lars Poulsen var gift med Peders søster Dorthe Nielsdatter.

ko, — og saa afholdt forældrene selvfølgelig hendes bryllup. Saaledes har det været skik næsten til vore dage. Forfatteren mindes fra sin ungdom, at en ung pige kom til sin mands hjem med sit gode udstyr, men manglede koen. Nogen tid efter diskuterede gaardens aftægtskone hendes kvalifikationer med en veninde og sagde: »Ja, Maren er saamænd baade rar og dygtig, men der er jo det med den her ko!« den manglende ko gik øjensynlig den gamle kone nær til hjertet.

Helt anderledes var det i storbondeætterne, hos knaberne. Ganske vist havde man heller ikke altid her store kontante beløb liggende, thi hvis der var en formue, var den gerne sat i gode møbler og sølvtøj; men det kunde dog være ret store værdier, børnene fik i arv og medgift.

21. 7. 1631 gav Anders Svendsen i Sulsted paa sin hustru Ane Andersdatters vegne hendes broder, Lars Andersen i Ellern i Staa, afkald paa arv efter deres forældre, Anders Simonsen og Bodil Jensdatter i Ellern.

Ane havde faaet:

- 2 stude, af værdi 24 daler, solgt til Christen Grubbe i Aalborg,
- 2 køer, af værdi 17 daler, solgt til Hans Nielsen i Vestergaard,
- 1 kou, af værdi 6 daler, solgt til Jens Bang, borger i Aalborg,
- 1 kou, af værdi 9 dlr. 3 skil., solgt til Thomas Thomsen i Gandrup,
- 1 kou, af værdi 6 dlr., solgt til Peder Andersen i Sulsted,
- 1 brunt sodet øg, saa godt som 11 daler,
- 1 sortstjernet fyllie, saa godt som 15 daler,
- 1 stud, 3 dlr., solgt til Jens Jacobsen i Vadum for 3 daler.

Desuden havde Ane ved sit giftermaal faaet skab og kiste, og efter forældrenes død delt deres tøj, service og andet med sine fire søskende.

Tylstrup Vestergaard var en stor gammel selvejergaard, forbrudt efter Klemensfejden; den havde 2, undertiden 3 fæstere, nu to gaarde.

I 1646 døde Oluf Andersen, og sønnen Anders Olufsen havde da i nogle aar været fæster af gaarden. Ved skiftet efter faderen d. 14. april oplystes, hvad hans børn havde faaet i medgift og arv:

Christen Olufsen (boende i Horsens) havde faaet:

1 hvidt øg,	vurderet til 12 daler,
1 hestføl,	» » 7 »
2 sorthjelmede køer,	» » 9 »
2 sorthjelm. kvienød,	» » 4 »
1 graagrimit stud,	» » 4 »
1 sortringet ungstud,	» » 5 »
1 sorthjelmet kvie,	» » 4 »
1 gammel ubrugelig brøkiel (bryggerkedel) og en haandkiel,	vurderet til 3 daler,
2 faar og 2 lam,	» » 6 mark,
2 svin,	» » 1 daler,
1 liden tyrkalv,	» » 3 mark.

Mads Olufsen (i Tylstrup) havde faaet:

1 rødblisset mærplag,	vurderet til 7 daler,
1 sort øg,	» » 10 »
2 sorthjelmede køer og 1 svin,	» » 13 ¹ / ₂ »
1 gra stud,	» » 9 »
1 graahjelmet koe,	» » 9 »
1 sorthjelmet ungstud,	» » 5 »
2 lam og 2 faar,	» » 6 mark,
2 svin,	» » 1 daler,
1 brøger kar,	» » 6 mark,
1 lidet kar,	» » 1 »

Ane og Kirsten Olufsdøtre (i Aalborg og Aaby):⁵⁾

1 graa hestplag,	vurderet til 10 daler,
1 hvidt øg,	» » 12 »
2 køer,	» » 9 »
1 kvie,	» » 4 »
1 sorthjelmet studenød,	» » 3 »
1 sorthjelmet stud,	» » 7 ¹ / ₂ »

⁵⁾ To søsterlodder er lig een broderlod.

2 faar og 2 lam,	»	»	6	mark,
2 svin,	»	»	1	daler,
1 skab i stuen,	»	»	2	»
1 brøggerkar,	»	»	6	mark.

Karen og Maren Olufsdøtre (i Aalborg og Tylstrup):

1 graa mærplag,	vurderet til	7	daler,
1 brunt øg,	»	»	10 »
2 sorthjelmede køer,	»	»	10 »
1 rød koe,	»	»	5 »
2 stud kalve,	»	»	3 »
2 faar og 2 lam,	»	»	6 mark,
2 svin,	»	»	1 daler,
1 graa stud,	»	»	9 »
1 rød gieret ungstud,	»	»	5 »

Sengeklæder og andre klæder har børnene selv skiftet mellem hverandre. Angaaende rug sæden, da giver Anders Olufsen hver broder for sin part 2 tønder 4 skæpper, og hver søster 14 skæpper rug (i Vendsyssel regnede man før 1688 en tønne rug til tolv skæpper).

I Vestergaard boede paa samme tid en Oluf Madsen; han døde en snes aar senere, og hans svigersøn Jens Nielsen, gift med Zidsel Olufsdatter, havde nogle aar før overtaget hans fæste, men kom efter Olufs død i strid med Zidsels søskende, der mente, at de var blevet forfordelte med hensyn til medgift og arv, hvorfor de indstævnedes Jens for Kjær herrede ret, hvis tingbog 17. 4. 1667 fortæller: Christen Andersen i Tylstrup vandt (vidnede), at ungefær for 37 aar siden, da Olle Madsen gav sin datter, Caren Olufsdatter, til Lars Jensen i Øster Hassing (Poppelgaard), da gjorde han hende et hæderligt bryllup, og da bekom hun øg og vogn med det tilbørlig, saa og 10 nød, men om hun og hendes mand fik noget desforuden heller ikke, det vidste han ikke. Ingeborg Christensdatter i Tylstrup vand ved lige soren ed og oprakte fingre, at det var hende vitterligt, ligesom forskrevne Christen Andersen forvundet haver, og ydermere

er det hende vitterligt, at Caren Olufsdatter samme tid bekom med sig en kiste og en seng med det behørlige klæder; men om hun gav noget derfor, vidste hun ikke. Lars Andersen i Krogen⁶⁾ vand med lige soren ed og med oprakte fingre, at det er ham vitterligt, at for 22 aar siden, da Morten Olufsen blev gift fra Vestergaard til Horsens, da fik han 4 loden øg cretter⁷⁾ og en skoufelhiuls vogn⁸⁾, og Mads Olufsen i Føltved fik fra Vestergaard 14 nød, 5 loden øg cretter, 1 kiste, 1 opredt seng og en skoufelhiuls vogn. Christen og Peder Olufsen i Ajstrup vandt, at deres salig broder Mads Olufsen, som boede og døde i Føltved, fik for 11 aar siden 14 nød, 5 loden øg cretter, en kiste, en opredt seng og en skoufelhiuls vogn. Lars Jensen fra Øster Hassing var den mest aggressive, og mente, at hans kone, Karen, havde faaet alt for lidt, eftersom hun »uden vederlag havde tjent sin fader i 20 aar«; men vidnerne oplyste, at hun blev gift, da hun var 19 aar, saa der var maade med det arbejde, hun havde tjent sin fader med.

Jens Nielsen oplyste, at da hans kones broder, Niels Olufsen paa Kraghede, for nogle aar siden døde, da havde han alene bekostet hans ligtøj, kiste og afholdt hans begravelse; og ingen af hans kones brødre eller svogre havde bekostet noget. Efter disse oplysninger frifandt retten Jens Nielsen, idet nævningerne mente, at hans kones søskende alle havde faaet en god arv og medgift.

I Staa Østergaard boede 1717—50 en selvejerbonde Jens Sørensen, »Jens Laaen« kaldet. f. omkring 1680 i Østerladen, † 1750, og hans hustru Karen Jensdatter, der var af Striben slægten paa Ellern.

Skiftet efter Jens Laaen er det fornemste og rigeste paa egnen fra den tid.

Foruden 12 heste, 8 plage, 10 køer, 5 kvier, 5 stude, 21 faar, 2 væddere, 3 svin, 3 gæs og en gase, nævner det et fint møblement, gode daglig- og stadsklæder, mange ting i tin, kobber og messing, samt en fin samling sølvtøj:

⁶⁾ Er den senere herredsfoged Lars Krog paa Gandrupgaard, søn af Anders Madsen i Vestergaard.

⁷⁾ Loden øg cretter: Laadne ungheste. Cretter = kreaturer.

⁸⁾ En skovlhjuls vogn er en vogn med træhjul (uden jernringe).

2 punge med 300 rigsdaler,	
1 spansk rør med sølvknep,	vurd. til 2 daler,
1 skindvest med 24 sølvknapper,	vurd. til 3 daler,
1 sølvkande m. bogst. K.S.D. 1703, 69 lod,	vurd. til 24 d. 3 mk.,
1 do, mindre m. bogst. J.S.S., godt 64 lod,	vurd. til 23 d. 1 m. 8 sk.,
1 forgyldt ditto m. bogst. T.V.D.H., H.P.V.B.,	
	godt 51 lod, vurd. til 27 d. 3 m. 12 sk.,
1 sølvbæger m. bogst. P.N.S. og I.I.D.	
	1656, godt 10 lod, vurd. til 5 d. 0 m. 12 sk.,
1 mindre do. m. bogst. J.S.S., godt 5 lod,	vurd. til 2 d. 3 m. 0 sk.,
1 mindre do. m. bogst. J.S.S. og K.T.D.,	
	godt 4 lod, vurd. til 2 d. 1 m. 8 sk.,
6 sølv skeer, m. bogst. J.S.S. 1703,	vurd. til 10 d. 5 m. 4 sk.,
2 sølv skeer, m. bogst. J.S.S. 1703	} alle vejer 15 lod, vurd. til 7 d. 4 m. 0 sk.,
1 do. rundskrivt J.P.S.	
2 do. med K.S.D.L.	
4 dusin sølvknapper,	

Det vil altsaa sige 3 kander, 3 bægre, 11 skeer og 77 sølvknapper, — for 125—26 rigsdaler sølv. Efter fradrag af gæld var der 1639 rigsdaler 3 mark tilbage, hvoraf enken fik 819 rdl. 1 m. 8 skill., medens en sønnelod blev paa 204—4—14 og datterlod paa 101—5—7.

Karen Jensdatter døde i 1761, men allerede i 1756 havde hun delt gaarden mellem sønnerne Jens og Peder; hendes andre børn var Søren Jensen paa Striben, gift med Dorte Marie Bertelsdatter Kjærulf, Johanne, g. m. Christen Poulsen i Dødskov, og Ane, g. m. Jens Ibsen, paa Hvoruptorp; mange af Sydvendssyssel ansete slægter nedstammer fra Jens Laaen og Karen.

Et andet pænt, men ikke saa rigt skifte, holdtes 1788 efter Knud Nielsen i Øster Mølholt ved Hals. Af sølvtøj var der en stor kande med A. J. S. og H. P. D. 1764, vurderet til 45 rdlr., to bægre, 7 skeer og to sæt sølvspænder med sølvhjerter. Skiftet gav 344 rdlr. 12 sk. til enken Dorte Andersdatter, 172—0—6 til en søn og 86—0—3 til en datter. Meget af det fine gamle arvesølv kan man den dag i dag

finde hos knobernes efterkommere, idet kun faa af dem bukkede under for fristelsen, da »Jøden« og andre hajer for 60—70 aar siden gennemtravlede Nordjylland for at opkøbe det.

Det var ret almindeligt paa de større gaarde i Vendsyssel, at naar en fæster, afstod gaarden til en søn eller svigersøn, saa forbeholdt han sig som en slags aftægt brugen af en del af gaarden.

I 1635 overtog Anders Jensen Hedegaard i Biersted; hans fader, kongelig delefoged Jens Christensen, var død, og moderen Johanne Christensdatter († 1637) overdrog nu hjemmet til sønnen. Herom lod han 28. 9. 1635 paa Kjær herreds ting læse følgende: »Kendes jeg Anders Jensen, barnefødt i Hedegaard, og vitterliggør udi dette mit aabne brev, at eftersom min kære moder haver brugeliggjort og opladt mig hendes gaard, dog med slig vilkaar, at hun skal have den tredje part at nyde og bruge hendes livstid, og skal jeg holde hende quitt og fri for hendes ægt og arbejde af forskrevne tredjepart kan paakomme, — og desligeste lover og forpligter jeg mig, om saa sker, at jeg med min moders og andre gode venners raad bliver forsiet⁹⁾ og fanger en staldbroder, saa skal min moder nyde og beholde hendes seng med stue, ild og kakkelovn, som hun tilforn haver«.

Desuden findes i brevet en bestemmelse om, at den ugifte broder Peder Jensen skal have frit ophold hos ham; han skal drive moderens gaardspart og have del i indtægten, ligesom Anders foruden 20 rdlr. yder ham et øg med føl og en stud, samt husplads til ham selv, hans korn og cretter (kreaturer).

1646 overtog Ove Lauridsen Østerhalne møllegaard (Matr. 4 og 5) efter sin svigermoder, Ane Kjeldsdatter Mørk, enke efter Nør Morten Jensen (Kjærulf), † 1626, og Lars Sørensen, † 1646. Ove var gift med Anes datter Else Larsdatter, og 3. 2. 1646 stod svogeren Niels Mortensen (Kjærulf) paa Kjær herreds ting paa sin moder Ane Kjeldsdatters vegne. Ove tog forskrevne Niels Mortensen i haanden og gav til kiende og lovede og sig forbandt og gav til kiende, at han var forligt med forskrevne Ane Kjeldsdatter, om hvad hun til underholdning skulde have hendes livstid efter en seddels indhold, der her i dag er blevet læst og paaskrevet. Udi saa maade, at hun skal

⁹⁾ forsiet: forsynet, dvs. bliver gift.

II.

11

12

13

14

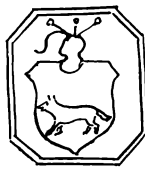
15

16

17

18

19

have de tvende hovedagre, de tvende agre over vejen, kaldet Dengbo Agre, næst ved Anders Christensens hovedager, noch de fire smaa tofter norden gaarden, er tilsammen bygsæd 3 tønder, og aarlig føde hendes tvende køer og fire faar. Saa og holde hende med ild og varme, hus og værelse efter hendes vilje, eller ogsaa, om hun det begjærer, forskaffe hende en ny stouffue (stue) for sig sielf. Og skal Ove Lauridsen lade pløje forskrevne jord for hende, lige saa vel som sit eget jord, saa vel som at lade høste og indavle, saa og lade aftærske. Og i alle maader omgaaes det som med sit eget. Hvilket forskrevne hun skal have, nyde, bruge og beholde quitt og frit, uden skyld og landgilde, ægt og arbejde, hendes livstid i alle maader. Hvilken kontrakt forskrevne Ove Lauridsen lovede at holde og efterkomme i alle maader«. Samme dag overtog Ove en del løsgæld fra svigerfaderens Lars Sørensens tid; han og hans kones halvbroder Niels Mortensen Kjærulf havde hver en halvpart af gaarden i fæste.

I den store »Bundgaard« eller »Nørhalnegaard«, nu matr. 13 i Nørhalne, boede gennem aarhundreder en af Vendsyssels mest ansete knabeslægter.

Jens Pedersen mistede gaarden efter Klemensfejden, og hans efterfølger Bertel Kjørulf var kronens fæster; han var 1576 kirkeværge og havde en part af Øster Aslund i fæste, hans kone var den adelige Gjertrud Munk fra Haubro. Deres oldesøn, Jens Bertelsen Kjørulf, var gift med Karen Kraas, datter af birkefoged Povl Kraas i Nørholm, og hun overdrog 1689 fæstet til sin svigersøn Jørgen Laursen fra Biersted.

Den 28. juli 1689 lod Jørgen paa herredstinget læse en aftægtskontrakt, efter hvilken hans kære hustru Ane Jensdatters moder, Karen Povlsdatter Kraas, overdrog ham de tre parter af gaarden; selv beholdt hun en fjerdepart, som han skulde drive for hende. Hendes andre børn, Povl Kraas Jensen i Lunderhede i Voer sogn og Tove Jensdatter i Øster Hebbelstrup var mødt paa tinget som vidner. Jørgens datter Maren var gift med Erik Nielsen fra Østbjerg; deres slægt har boet paa Bundgaard til op imod 1900 (sognefoged Christen Christensen, kaldet »Kræn Kræn«).

En kvik bondekone.

Sidst i 1700erne var Lars Krog fæster af Gandrupgaard. En af hans sønner, Jens, blev fæster af Øster Aslund, hvor hans slægt har boet til vore dage, og en anden, Bertel, f. 1748, † 1796, fæstede Øster Gjerndrup i Øster Brønderslev sogn og blev 1773 gift med Johanne Kjørulf fra Lille Kraghede. Alle ovennævnte tre gaarde var fæstegaarde under Gl. Vraa, hvis ejer grev Holck havde jagtretten. Herom beretter familietraditionen følgende morsomme historie. Greven kom hvert efteraar med nogle jagtvenner og fik staldet ind, hvorefter de afsøgte gaardens 350 tdr. land store arealer for vildt, og jagten gik ikke alene over eng og kær, men ogsaa gennem gaardens kornmarker. Dette sidste var Bertel Krog meget ked af, fordi der gerne blev traadt en hel del korn ned; men Johanne, som var en rask og kvik kone, sagde: »Det skal A nok ordne!«

Det var gammel skik, at jægerne fik en god aftensmad, inden de tog af sted, og saa skete det, at de efter en jagttur blev budt ind til et solidt aftensbord med sylte, andesteg, dram, øl og andre gode sager. Da Johanne havde faaet gæsterne til bords, sagde hun: »Ja, saa værsgod, nu maa herrerne tage til takke«, — og da ingen begyndte

at spise, gentog hun: »Ja, værsgod!« Saa sagde grev Holck: »Du har vist glemt noget, lille Johanne!« »Hvad skuld' det være?« »Du har glemt brødet!« — hvortil Johanne forbavset udbrød: »Brød, wil I ha brød til? No haar wi hile dawwi sit jer aa jer hui (hunde) go aa træi wo kuen nier, aa wi têt, der war gue plads we siden aa rowmarken; A trowed sgu int, at søen no herrer brøt sæ om brød!« Jagtherrerne saa forbløffede paa den frimodige bondekone; men grev Holck smilede og sagde: »Du har ret, Johanne, og vi skal nok passe bedre paa en anden gang«.

Johanne var efter Bertels død fæster i nogle aar, men købte 1804 gaarden til selveje for 3300 rdlr. Sønnen Christen Bertelsen, g. m. præstedatteren Charlotte Louise Brandt, er stamfader til gaardens nuværende frue.

Paa Øster Gjerndrup findes et fornemt gammelt sølvkrus med Bertel Krogs forældres navne, samt andre interessante minder om den gamle slægt. Der skal i gamle dage være blevet begaaet et mord eller drab paa gaarden, hvor der ved nattetide gaar noget skidteri.

Skandalen i Østerhalne.

Det kan nok være, at sladderer i sommeren 1630 gik i Vadum sogn, ja paa hele egnen: »Har I hørt, at Lars Skriveres Ane skal ha' en lille?«

»Ih dog, hvem mon der er faderen?« »Ja, folk siger, at det er Jens Andersen i Torpet«. »Ja, men det er da forskrækkeligt«.

Og det var det; og paa grund af de ganske særlige omstændigheder var begivenheden endda yderst betænkelig for de implicerede parter.

Paa Skovgaard i Østerhalne by boede herredsskriver, den senere herredsfoged Lars Pedersen og hans hustru Bodil, datter af herredsfoged Hans Mørk i Saltumgaard, et af egnens mest ansete ægtepar.

De havde den sorg og skam, at deres datter, Ane Larsdatter, blev »lokket« af Jens Andersen i Store Vadumtorp, og skandalen var endda særlig stor, fordi Jens var gift med skriverens søskendebarn, Inger Pedersdatter Kjærulf; og da forseelsen i de dage blev betragtet som blodskam, kunde den, hvis loven helt skulde følges, koste de to syndere liv og ejendom.

14. juni 1631 stævnedes kronens delefoged, Jens Christensen i Biersted Hedegaard, Jens Andersen, »fordi han havde beligget Lars Pedersens datter Ane, der var beslægtet med hans hustru i 2. og 3. led«; han skulde straffes efter yderste formue (d. v. s. miste sin halve boeslod), og hvis han ikke efterkom dommen, skulde han straffes paa sin hals, naar han kunde paagribes. Han maatte saa en tur søndenfjords, og Ingers broder, Oluf Pedersen Kjørulf, fæstede straks Store Vadumtorp for en indfæstningssum af 70 rdlr. Olufs kone Ane var datter af den ansete birkedommer Poul Kraas i Nørholm; det var nok ham, som skaffede svigersønnen den store gaard i fæste; thi aaret efter overfaldt Jens paa Aalborg gade Povl Kraas, — »for du har handlet ilde imod mig under mit fravær!«

Dette tyder paa, at Jens kom til Vendsyssel igen; men gaarden var jo gaaet fløjten. Et par uddrag af Aalborghus lens regnskab siger: 1619—20: Jens Andersen i Vadum gav 60 daler i indfæstning for 4 bolliger og 2 gadehusjorder, som Bertel Kjørulf fradøde. Det var Store Vadumtorp, som Ingers farfader, Bertel, havde skabt ved at samle 6 mindre ejendomme. 1631—32 steder Oluf Pedersen for 70 daler Vadumtorp, som Jens Andersen blev fradømt.

Den 16. august 1631 stævnedes Jens Christensen Ane Larsdatter i Østerhalne hid i dag 8 dage at møde med sin lavværge, »for hun er befunden udi løsagtighed og utugt og har avlet børn med Jens Andersen i Torpet, som skal have hendes næste slægt og byrd i 3. og 2. led til ægteskab. Formenter hun sig dermed at have overtraadt og burde straffes efter yderste formuenhed og rømme landet (Vendsyssel), og hvis hun ikke rømte, saa at straffes paa sit liv efter recessen«. Saa mødte hendes fader, fornunftig mand Lars Pedersen i Østerhalne, og berettede, at han ikke kunne benægte, at hans datter jo var skammeligen bedragen og havde sig højlig forset, — undtagen hun af øvrigheden kunde blive benaadet. Beretteder derhos, »at hun for sin sygdom og svaghed ingen steder kunde bortrejse, tilmed skal hendes formue ganske intet være andet end noget ringe klæder til hendes fornødenhed; det meste af hendes ejendom var af landets fjender bortrøvet og udplyndret«. Hermed henviste Lars til, at beboerne i Vadum kort før under den tyske besættelse var blevet fuldstændig udplyndrede.

Han bad sagen udsat, da han vilde bede lensmanden (Otto Skel), at hun maatte blive i landet. Det lykkedes; thi ifølge lensregnskabet af 1632 betalte han 50 rdlr. og en stud til kongens kasse for datterens forseelse. Den uheldige Ane blev vist senere gift med Jens Pedersen i Plumgaard.

I almindelighed tog man det ikke saa haardt med forseelser imod det 6. bud; det straffedes med, at de to syndere betalte nogle rigsdaler til herskabet; og naar Per Kjærulf paa Egholm 1608 betalte 20 rigsdaler i lejermaalsbøde, var det, fordi »det var tredje gang, han belaa et Quindfolk«.

Hvis de to syndere vilde giftes eller var gifte, og konen kom for tidligt i barselseng, kunde det ordnes med et par mark eller nogle skilling.

Men helt anderledes stillede sagen sig, naar talen var om »forbudte led«. Ægteskab var forbudt imellem folk, der var beslægtet indtil 4. led, og overtrædelse heraf blev betragtet som blodskam og straffedes undertiden med døden og ejendoms fortabelse, selv om de paagældende var ugifte.

Adelsmanden Gjord Kaas til Taarupgaard blev i 1616 halshugget, fordi han havde avlet et par børn med sin fætters enke Birgitte Rosenkranz, der nogle aar i forvejen ogsaa var henrettet for blodskam.

1560 havde Jens Jensen i Vester Gjettrup »lokket« Maren Madsdatter i Skoven, og dette var meget graverende, fordi Jens tidligere havde avlet barn med en pige, som var beslægtet med Maren i tredje led. Han kom derfor i en meget alvorlig knibe, men søgte og opnaaede 6. maj 1561 kongelig tilladelse til at gifte sig med Maren.

1624 havde Maren Justsdatter i Vester Hassing ladet sig beligge af sit næstsøskendebarn, og de skulde egentlig begge to være jaget ud af landet (Vendsyssel); men imod at betale en større sum til kongens kasse fik de den 3. marts 1625 lov til at gifte sig og blive hjemme i Vester Hassing.

Den straf med at blive landsforvist, d. v. s. jaget ud af Vendsyssel, holdt sig i mangfoldige aar.

Præsten i Hals, Christen Thomsen Christensen, f. 1814, † 1868, blev i 1862 sindssyg, »antagelig af sorg over at have viet et par

folk, af hvilke manden havde haft omgang med fruentimmerets datter (en vielse, i hvilken han var aldeles brødefri)«, fortæller præsteembedets »Liber daticus«. Den stakkels præst maatte holde kapellan et par aar, indtil han i 1864 tog sin afsked. Lars Maaen i Hals, hvis farfader, gamle Lars Maaen, da var sognefoged, beretter, at de paagældende folk var »Kræn Skrædder« og hans husholderske Maren. Da Kræns forbrydelse kom for dagen, blev der stor sag ud af det, og synderen blev dømt til døden for blodskam. Kræn søgte imidlertid kong Frederik om benaadning, og dommen ændredes til livsvarig landsforvisning, d. v. s. han skulde flytte søndenfjordsk, og hvis han igen overskred Limfjorden, skulde hans liv være forbrudt.

Et par af »di hoer knaber«.

I indledningen har jeg brugt udtrykket »de haarde knaber«; men da det kun er et par menneskealdre siden de levede, har jeg ligesom salig Niels Hancke ændret de paagældendes navne noget.

Jens Hølggaard ejede for 100 aar siden en gaard midt i herredet; han var en dygtig bonde, men en haard negl, og hans knabeblod gav sig undertiden lidt voldsomme udslag, som nedkæmpedes noget af hans besindige kone, der ogsaa tilhørte en af egnens gode slægter. Jens var noget af en »brølstodder«, d. v. s. en mand, der gerne vil raabe højt og føre det store ord, og en gammel mand, der som hyrde-dreng tjente Jens' søster i Melholt, fortæller, at han undertiden kom ridende paa besøg; han kom da i susende galop ind ad porten og hen til hoveddøren, hvor han tøjlede hesten skarpt op, idet han brølede et tordnende »Heran!«, der kunde høres over hele nabolaget. Det var signalet til, at gaardens dreng eller karle straks skulde komme, helst i løb, og holde ved hesten, mens han stod af. Samme Jens havde en mærkelig skik med at prøve sine karles kræfter af, og hvis han havde faaet en ny karl til 1. november, plejede han, naar folkene havde faaet deres nætter¹⁰⁾, at gaa ned i folkestuen for at byde den ny mand velkommen; men saa greb han karlen ved næsen og trak ham hen over bordet. Men saa kom Fuxlund Peter fra Ulsted

¹⁰⁾ Nætter: Kvældsmad.

til at tjene i Hølgaard, og som sædvanlig mødte husbonden for at prøve den ny karl af. Han sagde »Velkommen Peter«, og i det samme bøjede han sig ind over bordet, greb Peter om næsen og trak til. Men forgæves; karlen satte hælene fast i det stenpikkede gulv og tog om kanten af bordet, og lige meget hvor stærkt Jens trak, kunde han ikke rokke karlen, og han holdt først op, da han havde trukket huden af begge sider af næsen og blodet piblede frem. Men Peter bemærkede ganske stiltørdigt: »Hvorfor gør I dog saadan noget, husbond?« Jens bøjede sig grinende over mod karlen, idet han sagde: »A vild jo kuns prøv', om du var kommen af pibet«¹¹⁾. Da rejste Peter sig lynsnart og greb fast om bondens ret store næse. Nu var det ham, som trak, og enten manden peb eller sang, blev han trukket, til han laa med brystet paa bordpladen; og til al hans svovlen og banden svarede Peter kun: »I kund' jo ha ladt mig være, husbond!« Det var sidste gang, Jens Hølgaard prøvede, om hans karle var kommet af pibet.

I en nabogaard til Hølgaard boede *Jens Nustrup*, som er helten i Hanckes morsomme novelle »Gaardhandel«. Ogsaa han var en af de haarde vendelboknaber, og han stammede for øvrigt fra den bekendte Striben-Ellern slægt, som ogsaa Niels Hancke paa sin mødrene side tilhørte.

Han herskede myndigt over sine koner, thi han var gift to gange, og over sin store børneflokk, der som regel bøjede sig for hans vilje og gode raad, naar det f. eks. gjaldt om at finde en livsledsager. Børnene blev da ogsaa alle gift ind i »gode«, d. v. s. velhavende familier.

Kun den ældste datter havde han en del bryderier med, idet hun sagde bestemt nej, da han vilde have hende gift med en velhavende enkemand i nabosognet. Sagen var, at hun var blevet gode venner med faderens flinke og dygtige forkarl; men da denne var søn af en lille husmand, var giftermaal ganske utænkeligt. Trods alle forældrenes forestillinger vedblev den trodsige pige længe at holde fast ved sin ven, og til sidst erklærede hun, at maatte hun ikke faa ham, saa vilde hun overhovedet aldrig giftes. Dog, til sidst faldt pigen til føje, idet Jens ved hjælp af en stok og nogle gode lussinger over-

¹¹⁾ Komme af pibet. Udtrykket bruges om fugleunger, der er ved at blive voksne.

beviste hende om, hvis vilje der gjaldt. Det er knap 100 aar siden, at pigen maatte gaa til alteret med sin paatvungne brudgom, der i øvrigt var en baade dygtig og brav mand. Hendes yngste søster fortalte som gammel kone om denne sag: »Ja, vor fader var nu en meget haard mand. Min søster vilde jo ikke have haft Jens Peter; men fader var meget slem imod hende, han slog hende, indtil hun gav efter!«

En slægtsfejde.

I Dødskov ved Vester Hassing boede 1605—45 Niels Madsen Mørk, søn af Mads Christensen Mørk i Ajstrup Kirkegaard, der igen var søn af den adelige pastor Christen Mørk i Hammergaard. Af Niels Mørks børn kender vi Hans og Jens, der i 1620 var oppe at slaas, saa faderen maatte betale 4 daler til kongens kasse, »for de to saarmol«, som Hans havde givet sin broder Jens med en kniv¹²⁾, Christen, der giftede sig til Mellemladen († 1630), Anders i Vodskov, Søren, der fulgte faderen som fæster af Dødskov, samt Bodil, der var gift med Thomas Nielsen i Kjærsgaard. Deres frænder var Mørkerne i Bjørum og Hvorup Bundgaard.

Paa det nærliggende Striben boede Dorthe Jensdatter, enke efter Simon Andersen. Blandt hendes børn var Lars, der senere kom til Vester Aslund, Jens Simonsen i Klitgaards Plovhus, Margrethe i Klitgaard og Gyde, som fik hjemmet; de var beslægtede med folkene i Ellern og Vesterladen.

Mellem Mørkerne og Striben folkene udspandt der sig i 1635—36 en fejde, der med mellemrum varede i over tredsindstyve aar.

Oprindelig var unge Lars Simonsen fra Striben gode venner med Niels Mørks sønner, og de kom meget sammen. Paa Dødskov var der en pige eller husholderske, Maren Christensdatter, som blev gode venner med Lars, og venskabet blev saa hedt, at hun i 1636 fik et barn, som hun paastod, at Lars var fader til. Dette benægtede han, og han benægtede ligeledes, at han skyldte hende 12 rigsdaler, som hun skulde have laant ham.

¹²⁾ Johanne Andersdatter i Trankjær, der 1623 blev brændt som heks, sagde til Niels Mørks kone, at grunden til slagsmaalet var, at der var »kastet ondt« imellem Hans og Jens (Landst. domb. 2. 9. 1623).

Sagen blev til en langvarig strid, der først førtes ved Kjær herreds ting og senere ved Viborg landsting. Niels Mørk førte paa Marens vegne sagen frem paa herredstinget, og her fremlagde han den 5. maj 1636 følgende mærkværdige brev, som han paastod, at Lars havde skrevet, hvilket denne bestemt nægtede: »Kendes jeg mig Laust Simensen ved Striben og vitterliggør udi dette mit aabne brev, at jeg af min beraad hu og vilje har været begærendis, og er begærendis ærlig pige Maren Christensdatter i ægteskab at have, og skal jeg leve saa med hende, at hendes venner og slægt skal skatte mig godt, og som et kristeligt menneske, og efterdi hun haver det med mig samtykt og bevilget, — da var jeg af hende begærendis, at hun skulde fremme mig min vilje, hvilket hun ikke vilde, før jeg gav hende dette mit aabne brev. Hvilket aarsaget mig at give hende den forvaring, om nogen vilde gøre nogen tvist herudi, hvilket ingen skal vende mig fra, at jeg skal holde mit løfte som en redelig karl eigner og anstaar i alle maader. Og forpligter jeg mig, at jeg (ej) nogen anden kvindeperson giver min tro, saa længe forskrevne Maren Christensdatter lever og skikker sig vel; og haver Maren Christensdatter forstrakt mig med 12 rigsdaler og antvorde mig dem, at jeg skal hende dem levere, naar hun det begerendis bliver, — at saa udi sandhed er, som forskrevet staar beskreven, at holde min derom udgivne haandskrift og til vitterlighed.

Paa Palme Søndag Anno 1636.

Lauritz Simensen, Egen haand.«

Paa herredstinget svor Lars ved sjæl og salighed, at han aldrig havde skrevet ovennævnte brev eller at have laant penge af Maren; han »havde hverken skrevet brevet eller udgivet samme, eller tilskyndet at udgive samme brev.« Han kunde dog ikke helt fragaa, at han og Maren havde været gode venner; og han havde i alt fald foræret hende et fint hovedklæde; thi 6. og 20. juni vidnede Niels Mørks karle Jens Justesen og Anders Nielsen, at da de Vor Frue Dag gik hjem fra Vester Hassing kirke, fulgtes de med Lars Simonsen og Maren Christensdatter, som havde et tørklæde, stukket med silke, paa hovedet. Da saa de, at Lars rev tørklædet af Marens hoved og stak

det til sig, — og nu paa tinget krævede Niels Mørk, at Lars skulde levere tørklædet tilbage. Herredsfoged Lars Pedersen (Kjærulf) var øjensynlig ikke særlig glad for denne sag; han dømte, at Lars skulde levere pigen de 12 rigsdaler, men om det paastaaede ægteskabsløfte, som der øjensynlig var noget muggent ved, »vidste han intet at skønne.« Lars var ikke tilfreds og indankede sagen for Viborg landsting, idet han indstævnedes herredsfogeden, Maren og hendes nuværende husbond, Mads Jensen i Faurholt, og paa landstinget paastod han, at brevet var et falsum, og at Maren i sin barnsnød havde beskyldt en anden karl. Povl Andersen (Børialsen) paa Hvilshøjgaard, som førte sagen for ham, sagde, at »samme Maren Christensdatter skulde have været betroet Niels Mørks nøgel og laas, endog han haver hans rette hustru, som endnu lever«, — en slem mistænkelliggørelse af gamle Niels Mørk. Paa landstinget vidnede Thomas Laustsen i Skoven (Dødskov), at Lars var kommen til gaarden og havde bedt ham kalde Maren ud, og han havde sagt til hende, at hvis hun ville beskylde en anden, vilde han betale hende godt for det. Per Laursen i Vester Hassing vidnede, at Niels Mørk havde sendt ham til Striben med bud til Dorthe Jensdatter, om hun vilde lade sin søn Lars Simonsen blive fra hans gaard og den gang, han havde til hans pige, og Jep Thomsen i Knølgaard vidnede det samme. Simon Christensen i Nors vidnede, at en dag før Hellig tre Kongers dag sidst forleden, var han i Striben paa Maren Christensdatters vegne og begærede, at Lars vilde møde hende ved Øster (Hassing) kirke med de penge, han havde lovet hende, saa vilde hun aarsage og ikke skylde ham for barnefader. Landstinget fastholdt herredsfogedens dom og kendte ovennævnte brev for dødt og magtesløst; men hvem der var Marens barnefader, blev altsaa ikke oplyst.

Hermed var denne mærkelige sag afsluttet; men den skabte et aarelangt fjendskab imellem de to storbondeætter, et fjendskab, der undertiden gav sig blodige udslag. Aaret efter gik Niels Mørk og hans hustru, Maren Jensdatter, paa aftægt hos sønnen Søren, der nu overtog Dødskov; Maren døde et par aar efter og Niels i 1645. Da var Lars Simonsen blevet deres nærmeste nabo, idet han ved 1643 havde fæstet halvparten af Aalborg Hospitals store gaard Vester Aslund. Han og hans kone, Johanne Thomasdatter, fik flere

sønner, voldsomme og stridbare, ligesom den flok, der voksede op hos Søren Mørk i Dødskov. Gaardene var, som før sagt, nabo-gaarde, og de to familier fortsatte uvenskabet med skeltrætter og andre gnaverier, men engang imellem blussede fjendskabet op, og saa gik det paa liv og lemmer løs. Der havde været stor strid imellem Christen Mørk, han som senere kom til Larsgaard, og Lars' ældste Søn, Simon, og den 2. december 1666 foretog Dødskovsønnerne et ligefremt krigstog mod Aslund. De var velbevæbnede, men paastod senere i retten, at de ikke var kommen for at lave ufred, men for at stifte forlig; og derfor havde de taget deres svoger, Thomas Nielsen i Kjærsgaard, med som opmand, — for sikkerheds skyld var opmanden forsynet med en solid knippel. Da de kom til Aslund, raabte de og kaldte folkene ud, hvorefter Lars Simonsen og sønnerne Thomas og Anders kom ud, ligeledes vel bevæbnede, — og der udspandt sig nu en rask lille fægtning.

Sagen blev af begge parter indanket for Kjær herreds ting, og Peder Bertelsen Kjærulf og Niels Madsen i Gandrup vidnede den 11. december paa tinget, at de den tredje december havde været paa Aslund for at syne de saar og skader, Lars Simonsen og hans søn Thomas havde fanget.

Da saa de, at Lars var stukket med en jerntyv¹³⁾ igennem hans lifstyck med to dræt under og hans ulden skjorte, saa vel som hans skjorte var 3 dobbelt samme sted, og ind i hans bryst med den ene gren, og den anden gren igennem 2 par bukser og en ulden skjorte og ind i hans mave; dernæst saa de Thomas Lauridsen, der havde et blodigt slag over det højre øje og et blodigt slag paa hans venstre arm og et blodigt sted i hans højre øje; det afhjæmlede de for et fuldt syn.

Jehan Thomasdatter (Lars' kone) og Anders Lauridsen og datteren Dorthe vidnede for retten med ed og oprakte fingre, at det var dem vitterligt, at den 2. december sidst forleden, da lys var tændte, da kom Anders Sørensen fra Dødskov til Lars Simonsens vindue og kaldte dem ud. Da gik Thomas Laursen ud til Anders Sørensen, og de gik ad gaarden til med hverandre.

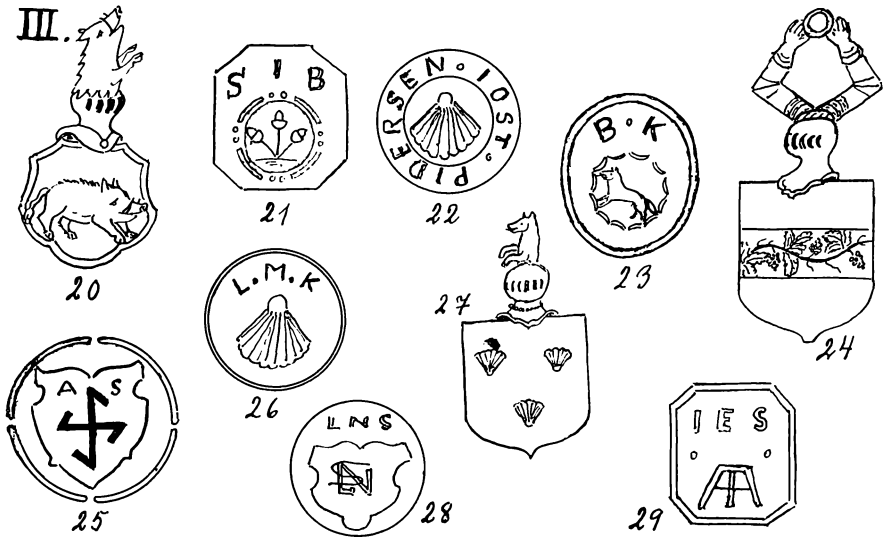
¹³⁾ Jerntyv: Togrenet fork.

Da stod Christen Sørensen fra Dødskov med en vognkiep i hans haand, og slog han hovedfast ad Thomas Laursens hoved med den, og han blødte ved hans højre øje. Saa kom Lars Simonsen og vilde skille dem ad; da kom Anders Sørensen imod ham med en jerntyv og slog ham i hans bryst, og saa kom Thomas Nielsen i Kjærsgaard med et stykke træ i hans haand som en vognkiep og søgte forskrevne Lars Simonsen, og Lars gik baglæns og bad ham, at han vilde gaa fra ham, og endvidere havde baade Christen og Anders Sørensen truet ad Lars Simonsen og hans hustru og børn.

Den 18. december stævnedes Søren Mørk Lars, hans kone, datteren Dorthe og sønnerne for den store skade, de havde gjort hans sønner Christen og Anders; thi Søren havde den 4. december haft synsmænd paa Dødskov og faaet taget syn over alle de skrammer, saar og blaa øjne, som de havde faaet under deres besøg paa Aslund: Christen havde 24 og Anders 18 slag og saar. Og alle disse saar beskylde Søren Mørk Lars' sønner Simon og Anders for, — og de var tilføjet dem *uden for* Lars' gaard. Hermed vilde han bevise, at der ikke var tale om krænkelser af gaardsfreden, hvilket Lars paastod. Imidlertid gik fælles venner imellem for at faa et forlig i stand, — og 8. januar 1667 stod Thomas Nielsen og svogrene fra Dødskov paa tinget, tog Lars Simonsen i haanden og blev vel og venligt forligt med ham og hans sønner i den sag om krænkelser af gaardsfreden.

Thomas skulde give Lars 5 sletdaler, som skulde betales her paa tinget i dag 14 dage, saa og en god tønne øl, »hvilken han skal oplægge paa Kyndelmissedag«, og i lige maade skulde Christen og Anders give øl og 5 daler. Thomas' øl blev dog ikke betalt til rette tid; men om efteraaret sendte han bud til Aslund, at de skulde komme ind til Kjærsgaard og smage, om øllet var godt nok, og Mikkelsdag mødte Thomas og Simon, Lars' ældste sønner, for at smage øllet tilpas.

Thomas og Bodil tog vel imod gæsterne med mad og drikke, og de smagte øjensynlig godt paa øllet; thi smagningen endte med et forrygende slagsmaal, hvor man benyttede ølkander og andre ting som kasteskyts, — og den 5. oktober 1667 gav Thomas paa herredstinget last og klage paa Aslundssønnernes voldelige opførsel

og brud paa gaardsfreden: De havde ituslaaet 9 vinduer og 4 eller 5 smaa ruder, desuden havde de sønderslaget nogle træstobe og slaaet buler i en sølvkande og en messing lysteage; endvidere havde de sønderslaget en syv alens langskyfve (bordplade), samt slaaet Thomas Nielsen paa munden, saa hans mund og næse blødte.

Morsomt nok takserede Thomas' vidner og herredsfogeden skaderne til 5 rigsdaler og 2 tønder øl. Samme sommer havde Simon Lauridsen paa Aslund en lille privat fejde. Søndag før Sct. Hans red han hjem fra Hundslund marked og kom da i følge med brødrene Lars Nielsen i Sønder Rottrup og Jens Nielsen paa Sønderheden; deres fader stammede fra Hvolgaard i Vester Hassing, og de var gode venner med Thomas Nielsen og Dødskovfolkene og ligesom Simon et par haarde negle. De kom op at skændes, men blev forhindrede i at trække blank, fordi de andre i følget lagde sig imellem. Søndag den 7. juli red Simon til Ulsted for at besøge sin faster Margrethe paa Klitgaard, og paa vejen kom han forbi Ulsted kirke, hvor han gik ind for at overvære gudstjenesten. Da han kom ud af kirken, faldt brødrene over ham og slog og stenede ham, saa han maatte løbe ned til Lars Skrædders gaard norden

kirken, hvor han havde hesten staldet ind; men Rottrupbrødrene fulgte med, og Simon maatte undride med stenene susende om ørene. Efter denne bedrift maatte Lars og Jens ind til Jørgen Smed, der holdt kro, for at styrke sig lidt. Flere af kirkegængerne havde indfundet sig her, og optrinet blev livlig diskuteret, — og da værten spurgte, om der nu ikke mere skulde holdes kirkefred, svarede Lars Nielsen flot: »A skider i kirkefreden!« Selvfølgelig stævnedes Lars Simonsen straks de to brødre, fordi de havde krænket kirkefreden og overfaldet hans søn.

Efterhaanden blev Søren Mørks og Lars Simonsens sønner voksne og flyttede hjemmefra: Christen Mørk giftede sig til fæstet af Larsgaard i Ajstrup, broderen Lars kom til Vester Hassing, Thomas Laurson blev kromand i Vester Hassing kro (Putten) og Simon ægtede Ane Andersdatter fra Nørheden i Ulsted og blev foreløbig fæster af Østeraa, en mindre gaard i Gaaser, der senere blev lagt under Østeraagaard. Men det gamle fjendskab mellem de to slægter fortsatte stadig. Lars Simonsen var Aalborg Hospitals delefoged, d. v. s. fuldmægtig for hospitalets gods paa egnen; hans medfæster i Aslundhed Jens Andersen og var en Mørk fra Øster Hassing Hedegaard. Han og Lars enedes ikke godt; thi ligesom Lars var han en haard mand, og han havde f. eks. ifølge Hals tingbog af 29. 2. 1676 maattet give 30 daler til kongens kasse, fordi han havde overfaldet og skamslaaet Svend Pedersen i Hals i dennes egen gaard. Muligvis var han ogsaa en daarlig landmand, der lod sin gaard forfalde, og det lykkedes efterhaanden Lars at faa hospitalsforstanderen i Aalborg overbevist om, at Jens »forringede« gaarden, hvorfor han blev sagt op af forstanderen. Sagen var nemlig den, at den gode Lars ønskede den ledige halvgaard til sig selv eller et af sine børn; men det anede hospitalsforstander Søren Jensen Glimsholt jo ikke noget om; og da saa Søren Mørks søn Ove Sørensen en dag mødte paa Hospitalets kontor med en pose af sin faders sølvdalere og bad om at faa den ledige gaard i fæste, idet han tilbød at erlægge indfæstningssummen, 60 daler, straks, samt paa egen bekostning reparere gaardens forfaldne bygninger, tog forstanderen ikke i betænkning straks at give ham fæstebrev fra 1. maj 1681 at regne. At Lars og hans sønner blev rasende, siger sig selv, eftersom deres plan nu var slaaet fejl.

Jens Andersen nægtede imidlertid at flytte ud, og da Ove den 21. oktober 1680 mødte paa gaarden med to synsmænd, Jens Jørgensen fra Hassinggaard og Iver Jensen fra Vester Hassing, for at syne gaarden for bygdføld, kom Jens ud og spurgte, hvad de ønskede. Ove svarede, at de vilde syne gaarden, og Jens raabte: »Bi lidt, karle, saa skal jeg komme hen til jer«, hvorefter han løb ud og truede dem og sagde, at de skulde pakke sig ud af gaarden, om de vilde vel fare. Saa kom Jens' kone, Mette Jensdatter, løbende ud og bad hendes stiftsøn Iver Jensen, at han skulde tage en fork og give dem noget for deres uljighed. Jens Andersen tog forken og huggede efter Ove, men Jens Jørgensen parerede hugget med et stykke træ, hvorefter Jens smed forken, løb ind i huset og kom ud med en dragen kaarde og truede og undsagde Ove Sørensen, hvorefter de tre mænd trak sig tilbage. Jens og hans familie boede saa i gaarden om vinteren; men den første maj var han stadig ikke flyttet, og en dag mødte Ove Mørk med to karle for at sætte familien paa porten. Jens var i byen, og da Mette ikke vilde gaa godvilligt, trak Ove hende ud i gaarden, idet han raabte: »Vil du ikke flytte dig, saa skal Djævelen flytte dig«.

Hans ledsagere jog de grædende børn ud, og da den mindste laa i sin vugge, anbragte de vuggen med barnet ude paa møddingen, for Ove mente, at hospitalsforstanderen skulde have sagt, at den familie var til at smide paa møddingen. Jens og Mette blev derefter husmandsfolk i Sundby, og Ove var nu endelig i uforstyrret besiddelse af gaarden, skønt uforstyrret blev det saa langt fra. Men foreløbig fik han travlt med at reparere de forfaldne bygninger.

Søndag den 5. juni 1681 havde Ove været til formiddagsgudstjeneste i Vester Hassing kirke, og om eftermiddagen vilde han gaa til byen igen for at betale en tækkemand. Paa fælleden norden for byen mødte han de to brødre Simon og Peder Laursen, der kom ridende fra Simons gaard i Gaaser; de havde muligvis faaet nogle drammer, og da de mødte Ove, steg raseriet op i dem, og de overfaldt ham med hug og slag, saa de meget nær havde taget livet af ham. Resultatet blev en retssag, som brødrene selvfølgelig tabte; thi mange mennesker havde overværet det brutale overfald og kunde i retten fortælle om det.

Anders Andersen i Knølgaard vidnede, at han red til Vester Hassing, og da saa han Ove Sørensen sidde paa knæene, blodig og ilde medtaget, og Simon Laursen red rundt omkring ham paa en hest og med dragen kaarde, og Peder Laursen stod lige ved Ove med en tornkiep i haanden. Simon sagde, at han skulde hugge Ove, saa han maatte gaa og tigge føden ved et par krykker. Ove bad Simon, at han for Jesu skyld vilde give ham hans liv.

Saa tog Anders Andersen ham op paa sin hest og vilde føre ham hjem; men Simon fik Ove ned af hesten igen og angreb Anders, idet han raabte, hvor den hundsfoot vilde hen; saa undrendte Anders Andersen. Ogsaa Søren Jensen i Vester Hassing havde set overfaldet; ligeledes Kirsten Sørensdatte, som hørte, at en liden pige sagde, at Simon Laursen og Peder Laursen slog hendes morbroder ihjel. Kirsten løb saa op for at skille dem ad; men Simon raabte, hvad den hore og heks vilde her, og slog hende under hendes patte og vilde draget sin kaarde og hugget hende ned, saa hun maatte løbe hen til nogle andre kvinder, der saa til. Anders Nielsen i Vester Hassing blev kaldt ud af sin pige, der sagde, at Simon Laursen og Peder Laursen handlede ilde med Ove Sørensen ude paa overdrøften, og da han løb derud, hørte han, at Simon spurgte Ove, hvorfor han gjorde dem den fortræd og fæstede den halvgaard i Aslund uden hans minde.

Ove sagde, at han gerne vilde flytte fra gaarden, om han maatte beholde livet. Saa truede Simon Ove, som faldt paa knæ og bad for sit liv; og derpaa forlangte Simon 20 rigsdaler af Ove, som sagde, at det var for meget. Saa spurgte Simon, om han vilde komme til Gaaser og forlige sig med ham, saa vilde han slaa noget af; og Ove sagde ja; den gang havde han sin skade. Anders Nielsen overtalte dem til at følges ad til Aslund, og han hjalp Ove op paa Anders Andersen Knølgaards hest; men Simon tvang ham ned igen. Men saa hjalp Anders Nielsen ham op paa en af hans heste. Peder Jørgensen og flere mænd kom nu til, men Simon og Peder sprang paa deres heste, men tog Ove Sørensen med sig imod hans vilje. Anders Jørgensen og Thomas Jensen fulgte efter og gik ind i Ove Sørensens stue; han var blodig og ilde medhandlet og bad dem gaa til hans fader Søren Mørk med ham, hvilket de gjorde.

Dette brutale overfald blev en meget alvorlig sag for de to brødre, da Søren Mørk stævned dem for Kjær herreds ting; men ved gode mænds mellemkomst blev der sluttet et forlig, hvilket følgende dokument, læst paa tinget den 7. marts 1682 fortæller om: »Jeg underskrevne Simon Laurissøn, boende i Øster Aae i Gaaser, og hermed vitterliggør, at jeg tillige med min broder Peder Laurissøn i Vester Aslund haver af stor misforstand og i vores drukkenskab næst afvigte 5. juni indeværende aar paa Vester Hassing mark ukristeligen overfaldet Ove Sørensen, boende paa Aalborg Hospitals stavn i Vester Aslund, efter derom udstedte tingsvidner af Aalborg byting den 20. juni sidst forleden dets videre indhold, — for hvilken uhørlig og ukristelig medfart jeg Simon Laurissøn og min broder Peder Laurissøn største straf haver fortient, om sagen ved lands lov og ret videre imod os skal precideres. Men formedelst mange fornemme godtfolks forbøn og formedelst min Simon Laurissøns fattige hustrues og mange smaa børns skyld haver forskrevne kongelige Mayestæts hospitals direktør¹⁴⁾, de høvyædle, velædle og velbyrdige, gunstige herrer os samme vores store begangne grove fanter denne gang efterladt, — med saadan condition og vilkaar, at jeg Simon Laurissøn og min broder Peder Laurissøn belover og hermed tilforpligter os aldrig efter denne dag, enten med ord eller gerninger, hemmelig eller aabenbart, selv eller ved andre, utilbørlig skal begegne forskrevne Ove Sørensen i nogen maade; og de fattige til førstkommende martini til straf 20 rigsdaler give, ibidem til hospitalsforstander Søren Jensen Glimsholt for allerede anvendt bekostning, umag og besværing, papir og brevpenge, 4 rigsdaler. Om det saa skal ske, det Gud dog naadig afvende, at vi herefter handler eller lader noget ukristeligt begaa imod forskrevne Ove Sørensen, det lovligt kan gjøres bevisligt, da sagen at stande ved sin fuldmagt efter for omvidnede tingsvidners indhold, — ved dom derpaa efter lands lov og ret at forhverve og derefter at lide og undgjælde og være i hans Kongelig Mayestæts naade og unaade. Dette vi ydermere med egne hænder her underskriver, bekræfter og venligen voris kiære fader Lars Simonsen i Aslund, saa og Anders Laurissøn i Laen med os til vitterlighed vilde underskrive.

¹⁴⁾ Aalborg Hospitals direktør var biskoppen og stiftamtmanden.

Datum Aalborg, den 15. juli 1681.

Simon Laurissøn, egen haand.

Per Laurissøn.

Lars Simonsøn.

Anders Laurissøn¹⁵⁾«.

Hermed skulde denne sag, der havde gaaet baade for Aalborg byting og Kjær herreds ting, være forbi; men det kneb for brødrene at betale deres bøder, og 7. 3. 1682 stævnedes Christen og Niels Jensen i Horsens paa hospitalsdirektionens vegne dem for de 24 rigsdaler, som forlængst skulde have været betalt. Hermed er Simon og Peder ude af sagen. Simon, f. 1648, † 1704, overtog 1688 Nørheden efter sin svigerfader og blev derved nabo til sine gamle uvenner Jens i Sønderheden og Lars paa Rottrup; men om der blev godt naboskab mellem dem vides ikke.

Ove Mørk blev boende i Aslund, men naboskabet med Lars Simonsen blev aldrig godt, og 2. 8. 1681 stævnedes Lars Ove og hans kone, Johanne Andersdatter, som beskyldte Lars' søn Anders for at have sagt, at han kunde godt have lyst til at stikke ild paa deres gaard. Lars var nu gammel, og han overdrog halvdelen af sit fæste til sønnen Anders Lauridsen, der dog døde allerede i 1687, hvorefter enken, Johanne Pedersdatter, ægtede Jens Pedersen fra Elgaard i Ulsted. Da Lars Simonsen døde 1692, fæstede Jens hans gaardspart, og nu var det ham og Ove, som kævledes. Muligvis var Oves helbred blevet undergravet af den haarde medfart i 1681, og maaske var han en mindre dygtig landmand; thi han blev sat fra sit fæste, som Jens Pedersen 13. 2. 1700 overtog. I hans fæstebrev staar, at »han overtog den halvgaard i Aslund, som Ove Sørensen for armodskyld ikke længer var god for at besidde«. Men Ove vilde saa lidt som sin forgænger vige skansen, og i hospitalets arkiv findes følgende brev, hvori han til kong Frederik IV klager over Jens Pedersen og hospitalsforstanderen: »Eders Kongelige Mayestæt kan jeg fattige Mand ej forbigaa mit store Anliggende og høje Betrængelse at lade andrage og til Kiende gifue omgaaende, at jeg har beboed en halvgaard, nafnlig Vester Aslund udi Vendsyssel, beliggende under Her-

¹⁵⁾ Anders Lauridsen i Vesterladen var fætter til Lars Simonsen.

skab til Hellig Aands Kloster udi Aalborg udi Nør Jydland og udi Vester Hassing sogn, hvilcke fornævnte bolig jeg for 20 aar siden har fæst og gaf til fæste 60 daler, og da var ganske forfalden og ruineret paa Bygningen, som mit Fæstebrev omformelder, og har ladet opbygge husene epther Leilighed Tid epther anden, og nu i disse haarde og besværlige aar har jeg altid betalt Kongelig Mayestæts skatter, som med quitteringer skal bevises, og tiende og Landgilde aarligen har Klareret undtagen toe tønder byg og 11 mark i penge for Ao 98, for hvilke ringe Restantz bemeldte hospitalsforstander Mathias Juul nu forleden aar Micheli 1699 har formenet mig min lade og sat terskere paa mig, og borttaget baade korn og føring¹⁶⁾, saa jeg med stor nød til denne tid har kunnet redet livvet af Hustru og 6 smaa Børen, fordi min føring blef mig fratagen og lod nedbryde Husen ofuer Hovedet paa mig, og indføre til min Naboe Tømmer og Korn, som min Naboe baade self toeg Kornet og nedbrød Hussene og fæste min Gaard fra mig til sit og uanset, at jeg hafde saaet Rug siden til Steden 3¹/₂ tønde og var pløyet til mere, som jeg havde agtet at saae, — hvorfor jeg fattig Mand indflyer til eders Kongl. Mays Mildhed og Naade med alleryderste Bøn, at hans Kgl. May. for Guds skyld vil lade denne min og min Hustrues og 6 smaa Børns store Nød og Elendighed gaa til Hjertet og være fattige som en Beskiermere imod saadan Mathias Juuls store uretfærdig Øfvelse imod os uden Lov og dom efter min Naaboes efterstræbelse, at jeg maatte nyde Opreisning for min Skade og min lange Reises Omkostning og min liden gaard igen at beboe, eftersom jeg hafde rigtig sted og fest den, og 20 Aar Rigtig clareret alle Kgl. tributer i alle Maader, hvilken i Eders Kgl. Maysts store Naade Gud med et glædelig, landvarig og Lychelig Regiment Vederlægge og Velsigne, som trohiertig yndskes af Eders Kongelig Mayestæts allerydmyggeste og ringeste tiener.

Aagge Søfrensen,

Eggend haand«.

Datum Vester Aslund udi Vester
Hassing Sogn udi Vendsyssel
d. 21. juni 1700.

¹⁶⁾ Føring = Foder til kreaturerne.

Brevets skrift og underskriften er af samme haand, hvorfor man maa tro, at Ove selv har forfattet eller i alt fald selv har afskrevet det, ligesom han nok selv har været i København med det.

Den 2. maj 1702 fik landsdommer Christoffer Bartholin brev fra kongen om at forhjælpe Ove Sørensen fra Vester Aslund imod Aalborg Hospitals forstander, der efter hans klage har stødt ham fra den paaboende halve gaard og taget hans korn og føring (Jyske Tegnelser, s. 205-06).

Ove blev saa husmand eller arbejdsmand i Vester Hassing, hvor han døde i 1705 (begravet d. 7. oktober); og da hans broder Anders Sørensen i Dødskov plejede selskabeligt samvær med Jens Pedersen paa Aslund, maa den langvarige slægtsfejde vel betragtes som afsluttet. For øvrigt tilhørte Jens den ansete Esben slægt fra Rottrup, idet hans fader, Nør Peder Nielsen i Elgaard, var broder til ovenfor omtalte Lars og Jens Nielsen, se side 37.

Strid om kirkestolene.

»I Guds rige er vi alle lige«, siger et gammelt ord; ja, men saa sandelig heller ikke før, thi i kirken og paa kirkegaarden gjaldt rangforordningen, der overholdtes skarpt og ofte gav anledning til strid og spektakler, undertiden i selve kirken. Til sognets gaarde hørte fordum bestemte stolestader i kirken, og almindeligvis var to gaarde fælles om en mandsstol og en kvindestol. De øverste stole var de fornemste, og i selve stolen var den yderste plads ved midtergangen den fornemste, medens pladsen ved ydermuren var mindre anset. Almindeligvis sad den ældste mand eller den, som havde den største gaard og derfor betalte mest i kirketiende, yderst, men denne eftertragtede plads var der ofte strid om, og de gamle tingbøger fortæller, at bølgerne kunde gaa saa højt, at man skændtes og skubbedes inde i kirken, og det kunde ske, at der ligefrem blev slagsmaal. 1638 var Søren Mørk i Hvorup Bundgaard og Morten Laursen i Uttrup Nørgaard i strid om deres fælles kirkestol. Søren, som var den ældste, kom først og satte sig paa den yderste plads; men da Morten kom, greb han Søren »ved hoved og hals og smed ham ud fra hans hat og kaarde imod hans vilje«. Under den paafølgende retssag vidnede gamle folk, at det yderste sæde altid havde fulgt Bundgaarden, indtil

Sørens fader Anders Mørk døde; saa havde Søren ladet »Lille Lars Mortensen«, som var en ældre mand, sidde yderst, men da han nu var død, mente sønnen, at sædet maatte høre Nørgaard til (Kj. hds. tingbog 6. 3. 1638). 1645 sloges Lars Sørensens kone, Johanne Sørens datter, i Hov med Bodil Jensdatter, der var gift med Jens Jensen i Skovshoved, om yderpladsen i deres stol i Hals kirke, og Bodil, som var stærkest, hev Johanne ud paa kirkegulvet. Præst og kirkeværger maatte hjælpe hende til sæde igen, og under den paafølgende retssag viste det sig, at Bodil havde ret til den yderste plads, og Johanne »burde staa tredje kone i stolen« (Hals birks tingbog af 6. 6. 1645).

1648 kivedes Jørgen Jensen i Bredholt og Anders Olufsen, Tylstrup Vestergaard, om yderpladsen i Ajstrup kirke; men vidnerne og herredsfogeden gav Jørgen ret, fordi Anders kun var fæster af en halvgaard.

1651 var Mads Pedersen i Øster Nejsig og Niels Lodvigsen i Øster Hassing i strid, idet nemlig Madses kone Maren Mortensdatter kom lidt forsinket til kirke, og da havde Nielses kone sat sig paa yderpladsen og vilde ikke vige, hvorfor Maren, der var en stor tyk madamme, satte sig oven paa hende for at skubbe hende til side. Men den Øster Hassing kone var ikke raadvild; hun listede en naal frem og jog den i enden paa Maren, som med et højt vræl for ud paa kirkegulvet, hvor hun raabte og skældte, saa den paabegyndte gudstjeneste gik helt i staa. Mads og Niels traadte til; men det lykkedes dog præst og kirkeværger at forhindre det oprækkende slagsmaal.

1654 bekendtgjorde Peder Jensen Hougaard i Elsnab, at den øverste karlestol og den øverste kvindestol i Ulsted kirke fra Arilds tid havde fulgt Elsnab. Men ogsaa efter døden gjaldt rangforordningen. Velhavende folk fik »lejested« inde i kirken, hvor den fineste plads var under korgulvet, saa nær altret, som muligt; dernæst kom midtergangen, saa højt oppe, som muligt, og endelig pladserne under stolene. Men det kostede jo penge, og de fleste blev begravet paa kirkegaarden, hvor det var fornemst at blive jordet paa sydsiden af kirken, saa nær denne, som muligt, og dernæst paa nordsiden. De fattigste kom til at ligge yderst ved kirkediget; det samme gjaldt selvmordere, hvis kiste ikke maatte føres ind ad laagen, men skulde løftes

over diget. Mordere og andre ildgerningsmænd blev kulet ned uden for kirkediget, hvis de da ikke fandt deres sidste hvilested i galgebakken. Saaledes omtrent var rangforordningen; men som regel kunde der lempes lidt ved den, dersom den afdødes familie var velstaaende og kunde yde en god skilling til lensmandens kasse.

Da brigaderen regnede fejl.

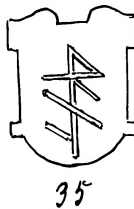
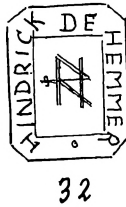
I Øster Lyngdrup boede sidst i 1700erne »den rige Jens Andersen«. Han tilhørte den ansete Striben-Ellern slægt, der har fostret saa mange af Kjær herreds gode mænd og kvinder; men der var nu intet storbondeagtigt ved Jens, og han og hans familie levede sparsomt og førte sig jævnt og beskedent. Gaarden var fæste under Langholt, og da han var en dygtig og energisk mand, sad han i en aarrække og samlede betydelige midler, som han satte i jord, idet han ydede mange laan til de fæstebønder, som paa den tid købte deres ejendomme til selveje, og hans navn figurerer ofte paa de obligationer, der i de tider blev tinglæste. Ikke sært, at han nød megen agtelse blandt folk, som kaldte ham for »den rige Jens Andersen i Lyngdrup«. Saa hørte Jens en skønne dag i 1795, at Holtegaard i Try, hvor hans faders første hustru var fra, var til salg, og da han godt kunde tænke sig at købe denne store og gode gaard, travede han, som han gik og stod, i toplue, lappede bukser og stunthoser, over til Dronninglund og fik audiens hos den almægtige brigadér Halling, som betragtede den gammelagtige og tarvelig klædte mand, og som efter lidt prutten solgte ham den gode gaard til næsten spotpris, 2000 rigsdaler med 600 rigsdalers udbetaling til 11. juni 1796. Skriver og ridefoged blev kaldt til som vidner, og lidt efter luntede Jens hjem til Lyngdrup med købekontrakten i lommen. Da han var gaet, spurgte brigadéren sine folk, om de kendte den beskedne køber. »Ja, det var da den rige Jens Andersen fra Lyngdrup«, — og der siges, at naadigheren nær havde faaet en prop af raseri. »Havde jeg bare vidst det noget før, saa skulde han den onde tordne - - (o. s. v.) ikke have faaet den gode gaard til den pris!« Men snart rykkede Jens og hans familie ind paa Holtegaard, som sønnen Lars Jensen senere overtog. Lars var gift med Karen Ottosdatter fra Store Kjærsgaard, og fra deres fem børn nedstammer en stor og anset slægt.

Tre Hals præster.

Ja, det er ikke Mikael Jensen (Møller), f. 1804 i Hals, † 1878, Vendsyssels mest berømte kvaksalver og kloge mand, vi skal høre om her; vore bedsteforældre huskede godt »Mikajl« eller »Hals Præst«, som folk kaldte ham, og talte om hans synskhed og mange vidunderlige kure. Nej, talen er særlig om pastor C. V. Lange, der 1864—88 var sognepræst i Hals; denne særprægede præst var respekteret og vel lidt, men noget af en original, og de gamle fortalte flere pudsige historier om ham. Da den første afholdsagitator kom til Hals og holdt møde paa kroen, blev han imødegaaet af flere; og blandt hans ivrigste modstandere var byens førstelærer og præsten, som hævdede, at naar Vorherre lod vinstokken vokse, saa var det vel ikke meningen, at man skulde kaste vrage paa hans gaver. Niels Piesen skulde have sin datter Marie gift en søndag efter eftermiddagstjenesten, og om formiddagen gik han med sin vordende svigersøn og dennes fader en tur »paa havnen«, som man sagde. Paa tilbagevejen kom man forbi »den nejer kro« (Kattegat) og gik ind for at nyde en forfriskning; og her sad præsten og et par venner. De to selskaber sluttede sig sammen, og Niels satte sig ved siden af pastor Lange. I samtalens løb sagde han til præsten: »Ja, vor Marie skal jo giftes i eftermiddag; hvad tager De, pastor Lange, for en pæn brudetale?« »Ja«, svarede præsten, »jeg har jo tre forskellige takster, en tale til 10, en til 5 og en til 2 rigsdaler; men, min gode mand«, præsten sænkede stemmen, »den til 2 rigsdaler er der nu ikke saa meget ved«. »Maa A saa be' om den til 5«, svarede Niels. Da Knud Toft i Nørreskovgaard var død, gik sønnen, Jens Toft, ind til præsten for at tale med ham om begravelsen. »Hvad skal De ha' for en ligprædiken, pastor Lange«, spurgte han. »Ja, det maa De sandelig selv bestemme«, hvorpaa Toft tog 25 rigsdaler frem og lagde dem over til præsten, som saa paa dem og sagde: »Ja, jeg fik nu 30, da Deres moder blev begravet«. Uden at sige et ord tog Toft 5 rigsdaler frem og skød dem over til præsten.

Ud for Limfjordens munding, mellem sejlrenden og Vejdybet, ligger et par smaa øer, Korsholmene, eller »Kaberne«, som folk til daglig siger.

IV.

Om disse øer og fiskeriet ved dem var Vitskøl kloster og Nørre kloster og deres fæstere i Hals og Egense kommen i en aarlang strid, og 1320 var kong Kristoffer II personlig i Hals og ude paa fjorden og satte skel imellem Hals og Mov sogne, idet han dømte, at »Wededybet for sønden og Korsholmen for norden skal være ret skel mellem Vitskøl Kloster i Nord og Nørre Kloster og Viborg Domkapitel i Syd«, og ved samme lejlighed skænkede kongen Korsholmene til Hals præsteembede, saa præsten alene havde ret til at samle maageæg, samt til høslet og aalefiskeri. Som regel lejede præsterne fiskeriet ud, og pastor Lange fik en nats aalefiskeri i aarlig leje. Man tog den gang aalene i aaletejner eller- kuber, der var lidt mindre end de gammeldags bikuber, men lavet af pilefletning og med træbund og sænk, som kunde holde dem ved bunden; der var huller, saa aalene kunde krybe ind og gemme sig; et aaleselskab brugte gerne 20—30 tejner, som anbragtes omkring kaberne, hver selvfølgelig forsynet med en vager, saa den let kunde findes. Men nu var præsten med god grund bange for, at fiskerne skulde narre ham, og stillede derfor en morgen tidlig paa havnen klokken 3—4, ganske uanmeldt, og vilde med ud for at faa sin nats fiskeri. Men fiskerne, de skælmer,

narrede ham alligevel; thi naar de lettede en særlig tung teje fra bunden, lod de den gaa igen, idet de beklagende sagde: »Den var der ingen i«; de mere lette tejner blev trukket indenbords og aalene hældt ud i bunden af kaagen. Saadan gik det aar efter aar, og det faldt aldrig pastor Lange ind selv at lette paa tejnerne (fortalt af gamle vodbinder Hansen, hvis fader var en af præstens lejere). For øvrigt vilde Hals menighedsraad for nogle aar tillade sig at disponere over kaberne, hvilket pastor Nielsen fandt urigtigt, da holmene jo var en kongegave til de Hals præster; der førtes sag herom, men præsten vandt sagen med glans.

Der findes ogsaa en tredje bekendt, ja landskendt »Hals Præst«; det er Ludvig Daniel Hass, f. 1808, † 1881. Han blev 1848 præst i Hals, og 1858 blev han forflyttet til Nibe. Pastor Hass havde oprindelig været præst i Sønderjylland, men tog til Smyrna for med den kendte Kristen Kold som medhjælper at drive missionsvirksomhed blandt jøderne. Da han i 1848 kom til Hals, hvor han blev afholdt, ja ligefrem forgudet, begyndte han at optræde som homøpatlæge, og han udgav i tidens løb flere lægebøger; men denne del af hans virksomhed paadrog ham tid efter anden store bøder for kvak-salveri, ja et par gange dømtes han endog til fængsel, der dog ændredes til store pengebøder. Han var politisk interesseret og var 1852—54 folketingsmand i Nørresundbykredsen og 1858—61 i Nibekredsen.

Esben slægten fra Rottrup.

Blandt Ulsted egnens gamle knabeslægter indtager Esben slægten en fremragende plads; den kan føres tilbage til Peder Jensen, som i 1533 var Vitskøl klostres fæster paa Sønder Rottrup og skovfoged eller skovrider over klosterets store skove paa egnen. Hans søn Esben Pedersen nævnes som fæster 1579 og 1611 og døde i foråret 1618; hans kone kender vi ikke; men hun var formentlig en Kjærulf, thi 1630 kalder Jens Esbensen paa Heden Anders Kjærulf i Holt for »min kære frænde«. Samme Jens blev i januar 1618 beskyldt for at have slaaet sin gamle fader fordærvet, idet han, vel under et julegilde paa Rottrup, havde behandlet faderen lidt brutalt. Esben vilde imidlertid redde sønnen, og da Jens i marts 1618 førte faderen

til Kjær herreds ting »i en slæde, liggende paa en dyne«, rakte Esben de tre fingre i vejret og svor paa, at »ikke har min søn Jens Esbensen stødt eller slaget mig«. Men folk blev ved med at snakke, og Jens førte derfor sagen for Viborg landsting, hvor han paa grund af sin, nu afdøde faders vidnesbyrd, blev pure frifundet. Ovennævnte sag synes heller ikke at have skadet ham; thi han blev defefoged til Vraa og var en tid birkeskriver til Hals birk; — han havde først et sted paa Ulsted hede og siden en gaard (matr. 38) i Ulsted by. Hans søstersøn Jens Nielsen paa Sønderheden, f. 1630, † 1703, var søn af Niels Lauridsen i Sønder Rottrup og Johanne Esbensdatter; det var ham, der sammen med broderen Lars ved Ulsted kirke overfaldt Simon Laursen fra Aslund (se foran side 37).

En af hans uvenner var den ansete, men ikke særlig populære Lars Pedersen i Julius Gravholts gaard, som var sognefoged og kirkeværge, men temmelig haard til at inddrive skatter og tiender. Den anden dag efter Hellig tre Kongers dag 1664 kom Jens Nielsen en aften ridende ind i Lars Pedersens gaard »med en høtyv over et øg«; her udæskede han beboerne og bad Lars, som han kaldte »skjælm og kjæltring«, om at komme ud og slaas; men Lars holdt sig klogelig inde, og da hans forkarl, Thomas Thomsen, gik ud for at berolige Jens, kaldte denne karlen for en kjæltring og horunge.

Selvfølgelig stævnedes Lars Jens for brud paa gaardsfreden, hvilket der var stor straf for; men Jens svor paa, at han ikke havde været inde paa gaardspladsen; og de indstævnedes vidner, ansete mænd af byen, mente heller ikke, at gaardsfreden var bleven krænket. Kort tid efter havde Jens Nielsen nær slaaet Lars ihjel, idet han huggede ham i hovedet med en stridshammer, og i retten vidnede flere Ulsted mænd, at de havde synet Lars, som havde et stort aabent saar over venstre øje, og andre vidnede, at for tre uger siden sad Lars sammen med flere inde hos Jørgen Smed og snakkede og fik noget øl, og da kom Jens Nielsen ind sammen med Jens Hansen¹⁷⁾, hr. Hans' søn. Præstens søn bød »God dag« og slog straks Lars Pedersen under øret,

¹⁷⁾ Jens Hansen, søn af pastor Hans Christensen i Ulsted, var en snavs fyr. Da han gik paa latinskolen i Aalborg, besvangrede han en tjenestepige; han fik formentlig aldrig eksamen.

men hvem der havde givet ham det store saar, vidste de ikke, men Jens Nielsen havde en stridshammer i haanden. Esben paa Rottrup havde mange børn, og fra ham stammer en stor slægt, der særlig har hørt til paa de største gaarde; den kendte overretssagfører og folketingsmand J. K. Larsen (Rottrup) var paa sin moders side en »Esben«.

Ovennævnte Lars Pedersen i Ulsted var ikke den eneste ilde sete pengeopkræver; thi lige fra salig Knud den helliges dage, har de gæve vendelboer haft uvilje imod store skatter, tiender og andre opkrævninger.

Da byfoged Mogens Jespersen i Aalborg i 1639 med to vidner vilde gøre indlæg hos Lars Mikkelsen Gjed i Lindholm¹⁸⁾ for en bøde til granderetten, smed Lars først sand og aske i hovedet paa byfogeden og kaldte ham en tyv og skalk og en gammel skjælm og lovede, at han nok skulde ordne ham; da han tog en økse og gik løs paa de ubudne gæster, maatte disse tage til harens gevær og flygte ud af gaarden (tingbog 24. 3. 1639).

I 1664 vilde oldermændene i Staa, Christen Olufsen i Overbygaard, pante for gæld hos Johannes Jensen i Staagaard. Da Christen stod ved skiven og søgte at tale Johannes til rette, listede denne sig bag paa ham og huggede ham i hovedet med en spade, og saa faldt konen i gaarden, Ane Madsdatter, og sønnerne Jens og Lars over ham, og sidstnævnte blev ved at tæske løs paa oldermændene, som laa og stønnede paa gulvet. Det var med stort besvær, at vidnerne kunde redde ham og bære ham op til Overbygaard. Johannes og Lars flygtede ud af landet (Vendsyssel); de kom senere tilbage, men Johannes mistede sit fæste og blev husmand i Staa.

Richard Munk paa Hassing Hovgaard.

Hovgaard laa midt i Vester Hassing by, der hvor mejeriet og sparkassen nu er, og tilhørte i middelalderen Hvall slægten, senere Bildterne og Vinranke Munkerne. Her levede omkring 1651—70 Richard Nielsen Munk, søn af Niels Munk og Elin Richardsdatter,

¹⁸⁾ Nørresundby og Lindholm hørte under Aalborg byting.

og i 1653 blev han gift med Else Munk fra Haubrogaard. Samme Richard (Reer) var meget stridbar og lidt slem til drammen, og trods sit temmelig tvivlsomme adelskab følte han sig højt hævet over de andre Vester Hassing mænd, men vilde dog godt dele en pøl brændevin eller en kande øl med dem. Lige sønden for Hovgaarden laa Toftegaard, en stor fæstegaard, som tilhørte Richards frænde fru Ane Maaneskjold, der for øvrigt ogsaa var parthaver i Hovgaard; hendes fæster i Toftegaard Lars Jensen og hans kone Ane Christensdatter havde ofte besværligheder med Richard. I 1654 købte de »fire vinduer med glas i«, som den gamle tingbog siger, af ham; men da de ikke betalte til aftalt tid, lod han dem stævne for gæld og gjorde udlæg i deres besætning: En sort hest, vurderet til 18 daler, en sort stud 6 daler og en rødbroget ditto til 4 daler. En aften kom Richard ridende hjem, temmelig beskænket; og han red da langs Toftegaards raaling og pikkede med sin kaarde ruderne ud, idet han raabte og kaldte Lars for tyv og skjælm, og da Lars stævnede ham, sagde Richard i retten, at han havde vel lov til at slaa sine egne vinduer ind (K. h. tingbog 16. 1. og 6. 2. 1655). De to naboer blev dog snart atter gode venner, og en dag sad de i Hovgaard og tømte nogle bægre sammen, saa de blev temmelig blækkede begge to. Da Richard fulgte sin gæst udenfor, kom de op at skændes, og Lars væltede Richard, saa han tabte sin hat og kom til at sidde med ryggen op ad lademuren. Hatten tog Lars med sig hjem, og da de kom for retten, vidnede en nabo, at Lars havde slaaet hatten af Richards hoved. Men det var kun en af de utallige retssager, Richard førte ved herreds- og landsting.

29. 5. 1655 blev han stævnet af sin fætter Jacob Maaneskjold, som krævede, at han skulde skifte den fælles skov Havrekrogen med ham.

19. 6. 1655 blev han stævnet af selvejerbonden Jep Thomsen i Knølgaard; Hovgaards karle havde pløjet ind over Knølgaards markskel.

Samme aar døde Richards moder Elin, og Richard, broderen Christen og søstre Ingeborg og Else skulde arve hende; men det blev til en aarelang strid. Til Hovgaard hørte nemlig en snes fæstegaarde og -huse i Vester- og Øster Hassing, samt et par smaasteder i Ulsted,

og Richard tog de rede penge, hun efterlod sig, samt indtægterne baade af Hovgaard og fæstegodset uden at dele med sine søskende, ligesom han heller ikke vilde skifte med dem. Det var særligt søstrene, han blev uvenner med, og da de forlangte skifte, undskyldte han sig med, at der først skulde beskikkes dem en værge. Imidlertid giftede de sig med bønder, Ingeborg med Anders Nielsen Mørk, søn af Niels Christensen i Hassinggaard og Maren Andersdatter Mørk, søster til Søren Mørk i Hvorup, og Else med Børge Ollesen fra Agervig i Bohuslén, — og nu vilde Richard slet ikke skifte med dem, idet han paastod, at søsterne ved at ægte »ufri« mænd havde forskærtset deres arveret til adeligt gods. Og saa gik det løs imellem Richard og svogrene, der paastod, at heller ikke han var rigtig adelig, idet hans moder var en bondedatter. Den 1. 9. 1665 fremlagde de paa Kjær herreds ting et tingsvidne, taget 21. 6. 1665 paa Oröst¹⁹⁾ herreds ting i Bohuslén, hvori der siges: »Anders Nielsen Mørk, en jydsk karl af nation, og hans svoger Børge Ollesen præsenterede her i retten, og deres hustruer Ingeborg og Else Pedersdøtre (skal være Nielsdøtre).

Ingeborg og Else er født paa gaarden Tiereborg, Stølle sogn paa Oröst. Deres salige moders moder, Ingeborg i Tiereborg, var født af gemene²⁰⁾ bønderfolk, saavel som hendes salige mand Reer (Richard) Ollesen, boendes paa Tiereborg, ogsaa var født af en bonde-mands datter, og var en smed. Moderen (til Ingeborg og Else) hed Elin Reersdatter, født i Tiereborg, og skulde være en knabbedatter; deres morfader hede Reer Ollesen, og kaldtes en knabbe og var en smed, og moderen (Reers kone), der hed Ingeborg Truelsdatter, var barnefødt af en bonde, Truels Ammundsen i Hiellemvig paa bemeldte Oröst.

Dette norske tingsvidne fastslog altsaa, at Richard ikke var adelig, og altsaa ikke havde ret til at forholde søstrene deres arv.

Kjær herreds tingbog 28. 11. 1665: »Stævnedede ærlig og velagt mand Anders Nielsen Mørk og Børge Ollufsen, nu værende i Hals, Richard Nielsen Munk, anlangendes deres hustruers Else og Inge-

¹⁹⁾ Øen Oröst ligger lidt nord for Gøteborg.

²⁰⁾ Gemene: Almindelige.

borg Nielsdatter Munks, deres tilfaldne arv efter deres salig fader Niels Munk, som boede og døde i Tiereborg i Norge, angaaende det undertegnede gods, som Richard Munk efter skiftekontrakt af 4. oktober 1651 har haft i brug og besiddelse siden, noch desforuden 300 sletdaler, som Richard Munk i samme tid bekom af deres moder til at købe kvæg og andet for og at opsætte Hassing Hovgaard for, noch 100 daler efter Jørgen Kruses haandskrift²¹⁾, som er indløst anno 1657, til Richard Munk og hans søstre. Anno 1655 døde moderen, og søstrene fik intet deraf. De boede efter moderens død hos broderen og hans frue et aar; men de forholdt dem baade kost og klæder, saa de maatte næsten gaa i byen og betle sit brød, og paa sidsten maatte en af dem derfra og ind til en af bønderne og sælge sine klæder til kost, og derhos mange godtfolk ynkedes over dem med kost. Siden anno 1656 maatte de rejse op til Norge igen saa godt som nøgne og barfod, og siden havde Else gjort to rejser til Hassing Hofgaard. Lensmanden, velbaarne Ove Juel, havde paa-budt Richard Munk at skifte med søstrene; men det havde han ikke regnet. Saa havde de giftet sig med ærlig og velagt mand Anders Nielsen Mørk og Byrge Ollesen, som er født i Norge af godtfolk. Anders Nielsen Mørk rejste i 1663 til Vendsyssel og krævede med tvende dannemænd skifte; men Richard Munk sagde, at han vilde have kongens brev derpaa. Derpaa rejste Anders Nielsen Mørk og hustru til København, og kgl. Mayestæts sekretær, velbaarne Erik Krag, gav den besked, at Richard Munk skulde skifte med søstrene; men da Anders Nielsen sendte 2 dannemænd til R. M., rev han brevet itu i deres paasyn. Saa rejste Anders Nielsen igen til København, og nu skrev kongens kansler til lensmand Ove Juel om sagen, og lensmanden bød flere gange Richard om at dele med sine søstre; men han vilde ikke«.

11. 12. 1666 vidnede en snes af Richards fæstere, at de siden 1651 havde betalt deres landgilde til ham eller broderen Christen Munk, og de havde gjort deres ægt og arbejde til Hassing Hovgaard.

5. 2. 1667 opholdt Anders Mørk sig i Hals og Børge Ollesen sig

²¹⁾ Jørgen Kruse havde 1656 købt halve Hovgaard af Ane Pedersdatter Maaneskjold.

i Gandrup, og da dømte herredsfoged Morten Kjærulf atter Richard til at betale, og da han nægtede, gik sagen til Viborg landsting, som stadfæstede dommen; men at faa penge fra Richard var som at plukke haar af en skaldet.

Richard døde 1669—70, og kort efter brændte Hovgaarden, hvorefter hans gaardspart blev genopført østen for byen paa forannævnte skovstykke Havrekrogen; 1672 boede velbaarne Richard Munks enke med børnene Niels og Ane her, men kort efter flyttede hun til sit fødesogn Haubro.

1688 kaldtes gaarden »Haurekrogen eller Half Hassing Hoffuedgaard«.

Skipper Klemens slægt.

De to mest interessante slægter fra Aaby sogn er skipper Klemens slægt fra vestersognet (Vedsted) og Hovgaard slægten fra østersognet (Aaby).

Gaard matr. 3 i Gammel Vedsted var som hele vestersognet fæste under Vitskøl kloster, senere under kronen og Birkelse; den beboedes omkring 1500 af Anders (Munk?), hvis hustru var datter af herredsfoged Anders Kjærulf i Østerhalne. En af deres sønner, Klemen Andersen, f. 1484, † 1536, kendt under navnet »Skipper Klemen«, har indskrevet sit navn med blodige bogstaver i Nordjyllands historie; han kom i handelslære i Aalborg og tog vel 1509—10 borger-skab som købmand. Den gamle bondeskribent Peder Dyrskjødt fortæller 1702, at »han var en rig, bosiddende mand i Aalborg, havde selv skibe, gaarde og gods og besejlede baade Østersøen, Lybæk, Riga og Reval og vidt om, og i Vestersøen ad England, Nederland, Frankrig og Spanien, og konvoyerede mange, og var en fornem og agtet mand, før han indgav sig i den lybske rebellion. Det vides ikke, om han havde sønner, men af døtre berettes det, at en af slægten Popp havde en, saa og en skulde være oldemoder i de Rhusers og Suurs slægter i Aalborg«.

Han var gift to gange; thi den første august 1570 skænkede kongen en ejendom ved København, som havde tilhørt skipper Klemens første og anden hustru, til en af sine mænd. Efter egnstraditionen var hans første hustru en datter fra Torngaard, og en lille høj vesten

for gaarden hedder i dag »Skipper Klemens Høj«. Det var vel samtidig med, at Klemen tog borgerskab, at han blev medlem af det ansete »Guds Legems Lav« (Papegøjegildet, Handelsstandsforeningen). I 1510 blev en Klemen Nielsen medlem og 1511 en Klemen Munk, men hvem af dem er identisk med skipperen? Muligvis er de begge fra Aaby sogn; thi paa den tid boede der en anset bonde Niels Klemensen (Topogr. Saml. Birkelse 5); men skipperen hed jo Andersen, og 15. 11. 1512 blev en Anders Munk optaget i lavet; det er formentlig skipperens fader, thi vi har mange eksempler paa, at de ny medlemmer i »G. L. L.« snart fik deres slægtninge og venner paa landet optaget, thi saa kunde de jo samles med dem ved lavets sammenkomster. Det er derfor snublende nær at antage, at Klemen Munk er identisk med Skipper Klemen. Anders Munks søn, som overtog hjemmet, hed vel Jeppe eller Morten og var bedstefader til den Jep Mortensen, som omkring 1600 boede der. Hans søn, Morten Ibsen, f. omkring 1575, † 1654, var gift med Karen, datter af Jens Pedersen paa Kraghedegaard, søn af Peder Jensen, der igen var søn af Jens Pedersen, Kraghedegaard, der var gift med den adelige Johanne Ugglå, f. omkring 1450, † 1500, fra Knudseje i Skåve sogn. Peder Dyrskjøt beretter videre: »Og af skipper Klemens søskendes afkom skulde der end være til en mand, der hed Morten Ibsen i Vedsted, og hans hustru var af min morfaders slægt, datter af Jens Pedersen paa Kraghedegaard«. Morten havde syv børn, der alle kom godt til det. Jep Mortensen, f. omkring 1610, † omkring 1680, overtog hjemmet og var gift med Maren Bertelsdatter, datter af Bertel Thomsen i Vesterhalne Bundgaard og Inger Kjærulf. Broderen Peder Mortensen, † 1667, blev købmand og borgmester i Nakskov, og en anden broder, Laurids Mortensen Widsted, f. 1614, † 1674, blev sognepræst og provst i Nakskov. Med sin 2. hustru præstedatteren Margrethe Thura fra Nykøbing Falster, havde han en søn, biskop i Ribe Laurids Thura Lauridsen Widsted, hvis to sønner, Diderik, kongelig skibsbygmester, og Laurids, generalmajor og kongelig generalbygmester 14. 10. 1740 blev adlede under navnet »de Thurah«. Laurids de Thurah var 1750—57 ejer af Børglum kloster, som han ombyggede og forskønnede; han har opført Eremitagen, Sorø Akademi, Fredensborg og mange andre fine bygninger.

Hovgaardslægten.

Jesper Pedersen Hovgaard, f. omkring 1600, † omkring 1680, var ridefoged og senere forpagter paa Birkelse, hvor broderen Ove Pedersen Hovgaard i 1654 var ridefoged; de var tillige fæstere af Hovgaarden. Jesper var gift 1. gang med Anne Eriksdatter, † 1634, og ægtede aaret efter Karen Hansdatter, datter af raadmand og vinhandler i Viborg Hans Christensen Skriver og Ane Pedersdatter Hegelund. Han havde 6 børn og en stor efterslægt, hvori mange præster og herregaardsforpagtere. En datter, Ane Jespersdatter, f. omkring 1638, † 1707, var gift 1. gang med Anders N. N. og derefter omkring 1653 med Lars Nielsen Lindgaard, begr. 30.-3.-1670, forpagter paa Langholt; de havde 8 børn og var meget velhavende folk, der ejede huse i Aalborg og bøndergods, deriblandt Staagaard, hvor Ane tilbragte sine sidste aar. En anden datter, Ane Hegelund Jespersdatter Hovgaard, f. omkring 1650, † 1716, var gift tre gange: 1. gang omkring 1670 med forpagter Henrik de Hemmer Mortensen paa Knudseje, f. 1644, † 1674. 2. gang 1675 med Søren Pedersen Kjærulf, f. omkr. 1640, † omkr. 1686, ejer af Ormholt. 3. gang 1687 med enkemand Niels Mortensen Kjærulf, f. 1634, † 1692, der 1671 var forpagter paa Heiselt. Han blev da i Torslev præstegaard ilde medhandlet og skamslaet af pastor Frederik Wilsbech og dennes broder Otto Wilsbech, der senere blev præst i Mosbjerg; og da man i retten spurgte præsten, af hvad aarsag man havde skamslaet Niels, svarede han, at »der ingen anden aarsag var end druckenskab og fanden«. Voldsmændene maatte betale Kjærulf 100 rigsdaler, som han skænkede til sit fødesogn Ørums kirke; han var nemlig født paa Nørre Ravnstrup. Jesper Hovgaards søn, Ove Jespersen Hovgaard, f. 1640, † 1726, var student fra Viborg Latinskole og studerede teologi, men blev landmand. 1688 boede han hjemme paa Hovgaard, men var saa i mange aar herregaardsforpagter: 1698 Dybvad, 1708 Høstemark, 1710—12 Aagaard ved Fjerritslev, 1713—18 Sæbygaard. Han erhvervede efterhaanden en del bøndergods: 1711 Kjærskov ved Sæby, hvor han døde. Vissegaard i Nøvling sogn m. m., 1717 blev han medejer af Store Rugtved. Han var gift med Kirsten Madsdatter Wolf, f. 1668, † 1697, datter af birkedommer Wolf i Nørholm og Maren Povlsdatter Kraas. Kraas og Wolf var to ansete

himmerlandske knabeslægter. Oves søn Mads Ovesen Hovgaard, f. 1689, † i Aaby 1748, var forpagter af Hals Ladegaard, saa af Østeraagaard og sidst af Birkelse.

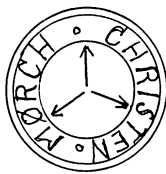
En god og oplyst knabe.

1615—31 boede Niels Jensen Skjelvig paa Hals Ladegaard; han var kongelig foged og fik 19. 7. 1615 kongens stadfæstelsesbrev til paa livstid at nyde kronens og kirkens part af sognets korntiende. Han var nok sønderjyde og havde ægtet Ane Andersdatter Kjærulf († 1640), enke efter Jens Andersen Juel og datter af Anders Jensen Kjærulf (»Anders Skriver«), † 1589, og Ane Andersdatter Kjærulf, † 1625. Baade Anders Skriver og Jens Juel havde været kongens fogeder og fæstere af Ladegaarden. Niels Skjelvig og Ane var gudfrygtige mennesker, og i 1620 skænkede de Hals kirke dens smukke alterbord. Paa den tid boede der i Hals en gammel kone, Else Jensdatter, som led af »faldende syge« (epilepsi) og ofte tumlede om og laa og klagede sig; samme Else var lidt stridbar og noget skarp i munden, og hvis hun skændtes med folk, var hun ikke bange for at ønske dem al landsens ulykker. I de tider gik der en uhyggelig bølge af hekseprocesser over landet, og alene i Aalborg blev der 1611—21 brændt et dusin hekse; 1618 brændte man »den vise pige«, Mette Pedersdatter fra Ulsted, og et par aar efter brændte man en heks i Øster Hassing og to i Vester Hassing, og disse ulykkelige kvinder blev under skarp tortur tvunget til at angive virkelige eller opfundne medskyldige. 1623 blev gamle skikkelige Ane Mortensdatter paa Hvolgaard i Vesterhassing sat fast, og herredsfoged Lars Pedersen dømte hende til døden; men hendes sønner, Per Lauridsen i Hvolgaard og Niels Lauridsen i Rottrup, indankede sagen for landstinget, tog til Viborg med hende og fik hende fuldstændig frikendt, og Lars Pedersen fik en bøde paa 50 rdlr. for sin urigtige dom. I Hals havde man længe snakket om, at Else vist var en heks, og at hendes krampeanfald skyldes, at hun blev besat af djævelen; og hun var heller ikke forsigtig, naar hun snakkede med folk, — muligvis troede hun, at hun gennem hekserytet skabte respekt om sig. Degnen i Hals, Christoffer Nielsen, havde en søn

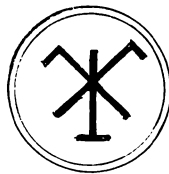
V.

38

39

40

Niels, som gik paa latinskoole i Aalborg, men ikke kunde følge med. En dag Else sad inde hos præstens, kom degnens kone, Gjertrud Andersdatter, derind, og i samtalens løb spurgte hun Else: »Er det din skyld, at vor Niels ikke er stadig i sin skolegang, og heller ikke bliver visere af den«? Men i stedet for at tilbagevise Gjertruds vrøvl svarede Else: »Han kunde jo have ladet mig beholde, hvad mit var«, et svar, som degnekonen tog som en indrømmelse; drengen havde vel sagtens været »paa Moll« i Elses have.

Efterhaanden var folk blevet saa bange for Else, at da hun i 1624 blev sat fast, aflagde mange af sognets mænd og kvinder vidnesbyrd om hendes heksekunster og pagt med den onde. Nogle havde set hende ligge paa jorden og raabe paa ham, andre havde hun skændtes med og lovet ondt, og aar og dag efter havde de taget skade paa helbred, avl eller besætning, og Gjertrud vidnede, at Else selv havde tilstaaet, at hun havde forhekset Niels. Sagen gik sin gang med mange forhør; thi Else benægtede selvfølgelig, at hun havde haft noget med djævelen at gøre, og at hun havde skadet og fortrædiget nogen; men den 18. marts 1625 lagde 12 kirkenævninge, udtaget paa Hals birketing, deres hænder paa Elses hoved og svor hende skyldig til at dø paa baalet, og birkefogeden sendte dommen til Viborg for at faa landsrettens bekræftelse. Men nu traadte den kloge og myndige Niels Skjelvig til; han og hans familie kendte jo godt Else, der rimeligvis havde tjent hans hustru eller svigermoder paa Ladegaarden, og han var overbevist om, at Else ikke var en heks, men kun en gammel syg stakkel, og hendes falden om skyldtes sygdom. Da han mærkede, hvor vinden bar hen, samlede han vidnesbyrd fra 24 mænd, der som han selv troede paa Elses uskyld; saa indankede han sagen for landsretten, tog hende med til

Viborg og fik hende pure frifundet. Det er kun lidt, vi ved om Skjelvig; men at han, sognets mest ansete mand, vilde ofre megen tid, umage og bekostning paa at redde en fattig gammel kone fra en frygtelig død, vidner om, at han var baade en god og oplyst mand, hvis minde fortjener at bevares med ærbødighed i Hals sogns historie. Under den tyske besættelse 1628—29 blev Fogedgaarden ødelagt. Da fjenden kom til landet var den »kostelige vel med 8 huse og 4 skorstene bygget, men blev siden af fjenden aldeles ødelagt« (Hals tingbog 13. 5. 1631). Skjelvig efterlod ved sin død i 1631 en mindreaarig søn Jens Nielsen Skjelvig; det blev derfor stedsønnen, Knud Jensen Juel, som blev foged og fæster af Ladegaarden, »som var ganske ruineret, men som han lod opbygge. Men nu i denne besuerlige feydes tid i augusti maaned om natte tide satte de (svenskerne) ild paa gaarden, saa den i grund blev ganske afbrændt,« fortæller Hals birks tingbog af 11. nov. 1659. Fogedgaarden blev altsaa ødelagt baade af tyskerne og svenskerne.

Hr. Bent i Hammer.

Fra 1555—1760 dannede de fire sogne Hammer, Horsens, Sulsted og Ajstrup eet pastorat, og sognepræsten residerede paa Hammergaard, som lige til 1877 var præstegaard for Horsens-Hammer. Desuden havde præsten meget mensalgods rundt omkring i de fire sogne: Kirkegaard og et hus i Ajstrup, præstegaarden og et hus i Sulsted, Sølgaardene i Hammer, samt gaardene matr. 2, 4, 5 og 3 i Horsens, af hvilke sidstnævnte efter 1877 blev præstegaard. Sølgaarden, Elsborghuset, samt et par andre fæstehuse var opført paa Hammergaards grund, førstnævnte oprindelig som bolig for afgaaede præster, senere som kapellanbolig; gaarden blev senere delt i 4—5 mindre ejendomme, af hvilke den mest bekendte er »Bilidt« kro, — navnet kommer deraf, at gaarden laa ved en sumpet strækning, som kaldtes »Hammer Søle«.

Præstegodset var i alt paa 45 tønder hartkorn, som en middelstor herregaard, og da pastoratet havde et hundrede bøndergaarde og lige saa mange bolsteder, som skulde yde præsten offer og tiende, ser man let, at det Hammer kald var det fedeste paa egnen, og man forstaar udmærket, at pastor Henrik Stampe afslog stillingen som bi-

skop og kongelig konfessionarius, med den begrundelse, at han var for gammel (48 aar); men den egentlige grund var, at han ikke mente, at han havde raad til at rejse fra Hammergaard, eftersom han havde en stor børneflokk at forsørge og holde frem. I sine to ægteskaber havde præsten nemlig 18 børn. Mange af de Hammer præster var betydelige mænd og et par af dem af adelig byrd; flere af dem blev provster, og Henrik Stampe, der 1757 blev adlet og udnævnt til statsminister, var søn af provst Jens Stampe og sønnesøn af ovennævnte Henrik Stampe. Den mærkeligste af præsterne er dog magister Bent Hansen, f. 1625, † 1672, der 1658—72 residerede paa Hammergaard.

Han var født i Aalborg, hvor hans forældre, borgmester Hans Sørensen og Ane Bentsdatter, en borgmesterdatter fra Randers, boede i »Wrangels Gaard«, nu Haandværkerforeningen, paa hjørnet af Østeraa og Stranden.

Han gik paa Aalborg latinskole, tog teologisk embedseksamen ved Københavns universitet og i 1655 magistergraden i teologi, og tre aar efter fik han, kun 33 aar gammel, det store Hammer kald. Hr. Bent, der ogsaa havde studeret i udlandet, var sikkert meget lærd og dygtig, men han havde ogsaa gode forbindelser for at komme i betragtning i saa ung alder. Borgmesterens i Aalborg var meget velhavende folk, og den part af deres midler, som magister Bent fik i arv, forstod han udmærket at forvalte og forøge. Ligesom sin broder Søren Hansen, svogeren Niels Jespersen og morbroderen Niels Bentzen, der alle var praktiserende læger i Aalborg, erhvervede han i tiden efter enevældens indførelse en hel del bøndergods, og han blev i tidens løb til en meget velhavende mand, hvis omgangsfæller var omegnens godsejere og spidserne inden for det aalborgensiske borgerskab. I disse kredse befandt magister Bent sig ogsaa langt bedre tilpas end blandt de stædige trodsige vendsysselske bønder; disse var ikke saa velhavende som før, idet tre kort paa hinanden følgende krige med tyske og svenske besættelser havde udpint dem slemt.

Præsten, der jo ogsaa skulde leve, holdt imidlertid stærkt paa, at han fik, hvad der tilkom ham i retning af offer og tiende, og da han tillige var en streng mand, der ikke altid vejede sine ord saa

nøje, havde han jævnligt skærmysler med forskellige personer, særlig sine sognebørn, med hvem han i aarenes løb havde adskillige retstrætter. Under den svenske besættelse i 1658—59 var svogeren, dr. Niels Jespersen, flyttet bort og havde bedt magister Bent have tilsyn med hans ejendomme i Aalborg.

Men da han kom hjem, forlangte præsten 234 rigsdaler, som han havde udlagt i brandskat til svenskerne, og da doktoren mente, beløbet var for højt og ikke vilde betale, maatte han ad rettens vej tvinges dertil.

De to svogre blev dog snart forsonede, og da dr. Jespersen var en meget lærd mand og havde studeret baade medicin og teologi, prædikede han f. eks. i 1666 flere gange for svogeren i Hammer og de andre kirker.

I 1661 var bonden i Tveden ved Sulsted, Niels Christensen Smed, kommen noget bagefter med afleveringen af sin tiende, og en dag red hr. Bent hen for at tale med ham. Konen i Tveden, Bendit Nielsdatter, og forkarlen Niels Pedersen kom ud og fortalte, at manden var et ærinde i Sundby. Saa krævede præsten sin tiende og sagde i samtalens løb, at Niels Smed var en tyv og skjælm, fordi han ikke betalte rettidigt, og da Bendit og karlen protesterede, truede den vrede præst ad dem med ridepiskan og bød dem holde mund. Da Niels kom fra Sundby og fik beretningen om præstens besøg, blev han rasende og anlagde sag. Ridefogeden paa Sønder Elkjær hed Torben Nielsen; han var ligesom præsten en haard krabat, og de tørnede da ogsaa sammen. I skellet mellem Ajstrup sogn hvor Elkjær havde fæstegods, og Hammergaard laa en lille skov, Bastholt, som præsten mente hørte til præstegaarden; men noget af skoven har vel ligget i Ajstrup; thi da hr. Bent i 1664 lod sine karle fælde et træ, lod Torben træet føre til Elkjær, hvorfor præsten beskyldte ham for at have stjaalet træet, og resultatet blev en rygende tingtrætte.

En af præstens argeste fjender var storbonden Jens Jensen (Kjærulf) paa Brødlandsgaarden, senere i Grindsted. Søndag den 17. september 1664 vilde Jens og hans kone til alters i Hammer kirke, da det var noget siden, de havde været der. Men da de nærmede sig knæfaldet, hvor et par andre altergæster knælede, traadte den

myndige prælat frem og bortviste dem med de ord: »Jeg kender Eder ikke, Jens Jensen, som medlem af min menighed«, og han sagde, at Jens og konen flere søndage ikke havde været i kirke, og at det var aar og dag, siden de havde været til alters.

Man forstaar, at dette optrin gjorde et pinligt indtryk paa den forsamlede menighed, et indtryk, der forstærkedes, da Jens, idet han forlod kirken, vendte sig om og haanende raabte: »I skal have tak som en dannemand, magister Bent, for I ikke vil skrifte mig. Giver I lidet, da svarer I vel!« Herefter anlagde Jens Kjærulf den 11. oktober 1664 sag imod præsten og førte vidner paa, at han og hans hustru havde været til alters i januar maaned, altsaa 7 maa- neder, før præsten havde afvist dem, og præsten anlagde kontrasag for Jens' raaben op inde i kirken og for hans forhold i det hele taget. Jens var maaske nok noget af en slamper; thi folk snakkede om, at han laa i med en af gaardens tjenestepiger, hvilket muligvis var sandt nok, og da retssagen gik for herredstinget, var beskyld- ning for hor et af de vaaben, magisteren anvendte imod sin fjende. Samtidig faldt Jens i unaade hos sit herskab Enevold Kaas til Lyng- holm, fordi han ikke holdt sin gaard ved magt, men lod dens byg- ninger forfalde; det er muligt, at hr. Bent, der gerne vilde have den trodsige bonde væk, har skubbet til den hældende vogn, og bygfældshistorien endte da med, at Jens fra 1. maj 1665 blev sat fra Brødlandsgaarden, der da var en af herredets største fæste- gaarde. Men, hvis hr. Bent glædede sig, var det lidt for tidligt; thi Jens var en snu karl og fik at vide, at Ejler Mortensen i Grind- sted ogsaa var sat fra sin gaard. Ejlers herskab var fru Christence Lindenov til Ørslev kloster, og Jens stak en haandfuld dalere, som han formentlig havde laant af sin velhavende farbroder, Bertel Kjærulf paa Øster Aslund, i lommen og red til Ørslev kloster, hvor han fæstede gaarden i Grindsted, og hvorfra han kom hjem med fæstebrevet. Han flyttede saa til Grindsted²²⁾, og herfra deltog han med liv og sjæl i bøndernes trætter med den lærde magister. Hr. Bents værste og bitreste »krig« var den, han i sine sidste aar

²²⁾ Hammer kirkebog siger: Begravet den 6. februar 1698 Jens Jensen Brødland, 74 aar gammel.

førte imod sine sognebørn i Horsens og Hammer om deres paaskeoffer, idet han mente, at de pudsede ham, hvilket ikke var helt ved siden af. Han havde, som foran sagt, fire kirker at passe, og kunde kun prædike i to af dem hver søndag, medens hans kapellan maatte varetage de andre to. Nu var det en gammel skik, at bønderne i Horsens og Hammer gik i kirke 1. paaskedag og ydede deres paaskeoffer til præsten, som den dag prædikede i Sulsted og Ajstrup kirker, medens han 2. paaskedag prædikede i Horsens og Hammer. Bønderne benyttede sig nu af præstens fravær 1. paaskedag; de mødte ganske vist med deres koner, men gav kapellanen et forholdsvis beskedent offer, og 2. paaskedag, naar sognepræsten selv prædikede, sendte de deres børn og tyende, hvis offer var endnu mere beskedent. Hr. Bent, som selvfølgelig ikke holdt af at blive spidset af paa den maade, og som ofte havde ærgret sig over bøndernes træskhed, bad dem, da han Langfredag 1670 prædikede i Horsens kirke, om fremtidig at møde i kirken 2. paaskedag og give ham hans paaskeoffer, hvilket nogle af dem lovede. Men de fleste var stridige og hævdede, at de vilde ikke forandre offerdag, hvorfor præsten i sin bededagsprædiken den 13. april gav dem det glatte lag fra prædikestolen, hvilket de tog yderst fortrædeligt op. Bøndernes fører i »offerkrigen« var den ansete Christen Ibsen i Lyngdrup Møllergaard, der var kirkeværge og i 1663 havde skænket kirken dens smukke daabsfad; han var en dygtig oplyst mand og havde i sine unge dage været ridefoged til Vraa.

Den 11. juli 1670 stævnedes han paa de Horsens sogns mænds vegne hr. Bent for herredstinget, fordi han havde forandret offerdagen, og for den haarde mund, han havde brugt imod dem fra prædikestolen. Præsten skulde blandt andet have sagt, at de, som ikke gav ham og hans medtjener (kapellanen) deres rettighed, som var dem tillagt af Gud og øvrigheden, vilde paa dommens dag blive stillet paa venstre side af Guds trone og høre den sentense: »Gaar bort, I stinkende gjeder og bukke, i den evige ild, som er beredt djævelen og hans engle til evig tid; der har I Eders dom!« Anders Lauritzen i Vesterladen, Christen Pedersen i Storgaard og flere vidnede paa tinget, at præsten havde været meget vred og havde slaaet i prædikestolen og sagt, at folk ikke skulde sætte ham

for, naar han vilde tage offer, om det skulde være anden eller tredje dag.

Præsten mødte ikke selv i retten, men sendte en fuldmægtig, som oplæste en længere skriftlig redegørelse, hvori hr. Bent søgte at bortforklare de haarde ord om gederne og bukkene, og han hævdede, at han venligst havde henstillet til beboernes gode vilje, at de ofrede 2. paaskedag, en henstilling, »som størsteparten af dem da ogsaa gudelig og vel havde lovet at efterkomme«. I øvrigt kunde han ikke forstaa, at beboerne, naar de var saa utilfredse med ham, som vidnerne paa tinget erklærede, aldrig havde klaget over ham, naar der havde været provstevisitats i Horsens.

Striden rasede nu videre, og præsten gik snart fra defensiven over i offensiven, idet han f. eks. førte klage over, at Christen Pedersen i Storgaard efter hin Store Bededag efter gudstjenesten inde i kirken havde bebrejdet ham hans haarde udtalelser fra prædikestolen, og den 27. september 1670 stævnedes han Christen Ibsen, »Fordi han havde paaført ham en uformodentlig og unødigt trætte med sognemændene«.

Biskop Kønig, provst Jørgen Møldrup i Vadum og ridefoged Ludvig Jørgensen paa Langholt søgte at mægle, og den 24. april 1671 mødtes de stridende parter til forligsmøde i Horsens kirke, — men forgæves; og paa samme maade gik det med to forligsmøder, der afholdtes 25. maj og 12. juni.

Præsten vilde have sognemændene til at sætte deres navne under klagen, hvilket de nægtede; men Christen Ibsen erklærede, at han havde skrevet klagen og vilde være den »gestændige« (staa inde for den), og han tilbød at nedlægge vaabnene og sagde, at hvad der havde været imellem dem, skulde være dødt og magtesløst, hvorpaa han bød hr. Bent haanden til forlig; men præsten afslog. Christen Pedersen maatte dog den 12. juni gøre offentlig afbigt, fordi han havde skældt præsten ud inde i kirken.

Saa gik striden videre; men bønderne holdt godt sammen og paastod, at det var præsten, som var skyld i hele postyret, og han havde stadig »vreckt paa«²³⁾, at han fik for lidt i offer. Den 8.

²³⁾ Vreckt paa: talt om, kritiseret.

september 1671 indstævnedes Christen Ibsen præsten for Jerslev herreds ting²⁴), fordi han havde ændret offerdagen og ført splid ind i menigheden, samt for den haarde tale fra prædikestolen, — og 6. oktober stævnedes magister Bent Christen Ibsen for samme ting, idet han paastod, at han havde sat sognemændene op imod ham og paaført ham stor trætte. Herredsfogeden henviste sagen til Viborg landsting, hvis retsprotokol for 1671 desværre ikke er bevaret; men striden ophørte af sig selv, idet Christen Ibsen døde først i maj 1672 og præsten knap et halvt aar derefter; men offerdagen blev ikke forandret.

Jo, magister Bent har sikkert været en betydelig mand, som i evner og forstand ragede op over egnens andre præstemænd, og embedets »Liber Daticus«²⁵) siger: »Han maa have været en agtet og anset mand, da han var meget formuende«. Ja, agtet og respekteret var han jo nok, men elsket, — nej, dertil var han lidt for hidsig og voldsom.

Men han var en saare vittig mand; derom vidner hans, ofte paa latin skrevne, bemærkninger i de gamle kirkebøger. Vi bringer et par af dem: 1661, den 25. maj: Publ. absolv. Maren Jensdatter, som beskyldte et drog (dog skammelig løjet) af Aalborg ved navn Jens. Gud før dog sandheden frem. Det gælder en paternitetssag.

1663: I dag døbte jeg Søren Heilesens barn i Sulsted, dog hvad siger jeg, Christen Kusks barn, ved navn Thomas.

1659: En pige i Vestbjerg var kommen galt af sted og opgav som barnefader en svensk soldat, som havde overfaldet hende en aften, hun gik hjem over Hvorup mose. Magister Bent tilføjer paa latin: »Saadan sagde hun; tro det, hvem der vil«.

1663, den 12. juli er Jens Poulsens barn udi Ajstrup døbt, Ane. Fadderne: Velbaarne Gregers Høeg til Vang, velb. Frederik Rodsteen, velb. Sigvard Bech, velb. jomfru Kirstine Bech, velb. frue Maria Høeg, velb. Hack Vinds til Aggersborggaard, og tvende ingerals (indblandede) personer, nemlig

²⁴) Indtil 1880 hørte Lyngdrupgaardene til Jerslev (nu Dr.lund) herred.

²⁵) »Liber Daticus«: Præsterne førte en art dagbog, hvori de noterede vigtige ting, deres embede angaaende.

Hans Jensen og Lille Lars, som drontet bagefter som elendige syndere og mennesker uden betydning, og saa paa latin: Ak, hvor er det godt, naar krage søger mage.

Og da den gamle affældige røgter paa Agdrup i Sulsted blev begravet, skrev han: 1667, den 14. april begravet Mads Pedersen, for- dum tjenende udi Agdrup i 38 aar og hr. Christen i Ulsted i 10 aar. Skamme sig maa de, som havde, hvad han i sit ansigts sved midler- tid havde udført; thi der blev ikke en sk. aabenbart efter ham, for hvilken hans legeme kunde hæderligen blive i jorden stedet. Det er at befrygte, at han efter døden vil gæste sine kreditorer, hvorfor de endelig maa have en ond samvittighed.

Det var jo ikke hyggelige udsigter for præsten i Ulsted og bonden paa Agdrup; men Madses begravelse har vel ogsaa været en mager forretning for præsten. Horsens kirkebog fortæller: »Den 22. sep- tember, den 16. søndag efter Trinitatis (1672) prædigede magister Bent Hansen udi Sulsted og Ajstrup her, og noget om aftenen, hen- ved 5 slet, da havde Herren bortkaldt ham af denne elendige og brødefulde verden. Gud give ham med alle sande Guds børn paa dommens dag en glædelig og ærefuld opstandelse. Amen. I sin alders 47. aar«.

Selv om hr. Bent havde sin virksomhed paa landet, vedblev han alle dage at føle sig som aalborgenser; thi i Aalborg var han født, og her havde han haft sine lykkelige barneaar, og her boede hans søskende og andre venner og omgangsfæller, og han og hans hustru skænkede et legat paa 200 rigsdaler til Vor Frue kirke, som i de dage regnedes for byens hovedkirke, — og her blev han da ogsaa stedt til hvile.

Han havde den 4. december 1659 ægtet Margrethe Axelsdatter And, f. 1625, † 1684, datter af kongelig ridefoged paa Dronning- borg Axel Christensen And og Ane Nielsdatter; de havde ingen børn, og hun sad enke i 3 aar til 1675, da hun ægtede biskop Ma- thias Foss i Aalborg.

Bag alteret i Sulsted kirke findes et meget havareret billede af et præstepar, som efter traditionen skal forestille magister Bent og hustru.

Et mordforsøg.

I Vendsyssel og Himmerland, men især i Han herrederne levede i middelalderen og senere en knabeslægt, der særlig er knyttet til Slette, nu Slettegaard, og Torup Nørgaard i Hjortdal sogn; det er slægten Griis, der ansaa sig for adelig og førte en springende vildbasse i vaabenet.

Den ældste kendte mand er herredsfoged Anders Griis, der 1450 og 1470 nævnes som ejer af Slette; hans søn og efterfølger havde gaarden i 1494 og 1506 og døde 1530, og om ham siges 1532: »En bonde i Han herred, kaldet Palle Griis«. Palles fire sønner arvede Slette og Nørgaard med tilhørende fæstegods en halv snes gaarde og lige saa mange huse.

Den mest kendte af disse er Bagge Pallesen Griis, f. omkring 1495, † 1534, der ved 1525 ægtede Mette Mortensdatter, f. omkring 1505, † 1587, datter af Morten Johansen (Vognsen), † 1498; hun ejede Hjermelevgaard i forening med sin søster Ane, og her boede Bagge efter sit giftemaal. Han ejede jo part i Slettegodset, og da han senere forpagtede Klarupgaard i Fleskum herred af biskop Jørgen Friis i Viborg, var han økonomisk godt stillet. Men saa udbrød Klemensfejden i efteraaret 1534, og de oprørske bønder afbrændte straks Klarupgaard og nogle dage senere Hjermelevgaard; saa man forstaaer godt, at Bagge Griis blev fortvivlet og rasende og red til Aalborg for at kræve skipper Klemen til regnskab.

Skipperen residerede paa det ældste Aalborg slot, som laa dér, hvor socialkontoret og brandstationen nu er, og Bagge kom da ogsaa ind paa slottet, bandt sin hest, gik ind og fik audiens. Efter et kort ordskifte rev han sin dolk frem og stødte den i brystet paa skipperen, som tumlede tilbage for det voldsomme stød. Men Klemen var jo en gammel kriger, som havde været ude for meget i sin tid, og han bar derfor et lille ringpanser under trøjen, — han tog derfor ingen skade, men bød sine mænd gribe Bagge, der, da han mærkede, at hans forsøg paa at dræbe Klemen var slaaget fejl, var styrtet ned ad trappen, havde kastet sig paa hesten, og var suset ud paa Algade og vester ud af byen. Han var ogsaa saa heldig, at Vesterport (som var mellem Gravensgade og museet) stod aaben, og nu

VI.

2-5-1649.

41

23-5-1649.

42

23-11-1653.

43

var der ikke langt til den kratskov, som i hine dage strakte sig fra Skovbakken vesten om byen ned til fjorden.

Imellem Vesterport og det nuværende Vesterbro laa nogle gaarde og huse, og foran et af dem stod skomager Peder Beske, da han saa en rytter komme susende ud gennem porten, medens folk bag ham raabte: »Stop ham, stop ham«! Idet Bagge passerede Peder, greb denne en sten, en gammel forfatter siger en halv tagsten, og slyngede den af al sin kraft i hovedet paa Palle, der dog fortsatte sit vilde ridt og snart var forsvundet i skoven, hvor forfølgerne længe ledte forgæves efter ham; men da man senere fandt den opsadlede hest gaaende længere oppe ved fjorden, mente man, at Palle var sluppet over til Vendsyssel, hvor man ogsaa forgæves eftersøgte ham, — og først da bladene om vinteren faldt af træerne, fandt man hans lig med knust tinding liggende under nogle buske. Da Palle nemlig mærkede, at han var slemt saaret, var han gledet af hesten og havde gaaet eller kravlet langt ind i krattet og gemt sig. Fru Mette giftede sig nogle aar efter med Jens Thomassen (Dan); af hendes børn med Bagge kender vi Morten Baggesen Griis, der var hofsinde hos Kristian III og døde 1551 ung og ugift, og Karen Griis, der blev gift med Munk Elbæk (Vognsen) i Grarup.

Bagges brodersøn Palle Nielsen Griis, blev 1557 slotsfoged paa Aalborghus og var 1571—98 forpagter af Burholt i Øster Brønderslev, og hans søn Bagge blev 1598 slotsfoged. Hans søster, Ane Nielsdatter Griis, var gift med Jens Andersen Kjærulf fra Vadum, ejer af Kornumgaard; han og Ane skænkede 1596, en halv snes aar før de døde, et par fornemme messing lysestager til Vester Brønderslev kirke; paa stagerne er deres vaabener, ulven og vildbassen. Blandt

borgerne i Aalborg fandtes flere ansete mænd af slægten, f. eks. Jens Griis, der 1475 var raadmand.

Slægtens sidste af mandslinjen var den ugifte skudehandler Niels Pallesen Griis, † 1697, og paa spindesiden var Niels' søster Else Griis' sønnesøn Niels Jensen Manstrup (Griis), der i 1741 druknede som 17 aarig, den sidste; hans moder, Ane Nielsdatter, ægtede Christen Brix og bragte derved Slette til en anden slægt.

Tre gæve knaber.

(bonde, herremand og officer).

Hvis det gjaldt om at sætte sig op imod konge, kirke og adel, var knaberne altid i første række som førere for de andre bønder; det har vi set under de talrige nordjyske bondeoprør, sidst imod Christoffer af Bayern og Kristian III, ja, saa sent som i 1568 prøvede Bertel Hansen fra Melholt paa Hundslund birketing at opægge egnens beboere til opstand; men resultatet af Klemensfejden var endnu i frisk erindring, saa Bertel vandt ikke tilslutning, men blev fængslet og kort tid efter halshugget paa Viborg landsting.

Men hvis fædrelandet var i fare, og fjendtlige indfald truede Vendssysel, var knaberne ogsaa i spidsen før bønderne, og gang paa gang mødte de i Nørresundby for at forhindre fjenderne i at gaa over fjorden.

Da Wallensteins landsknægte i 1627 rykkede op imod Aalborg i hælene paa Kristian IVs slagne hær, var det herredsfoged Anders Kjørulf fra Knæpholt, som paa sin bitte hvide hest red rundt og vilde samle bønderne til modstand, baade mod kongens plyndrende lejetropper og mod de forfølgende tyskere. Førsøget mislykkedes, men modet og den gode vilje var der. I næste krig var det Las Skjøt fra Aagaard og Jens Høeg paa Vang, som førte de vendelbønder til Sundby.

Lars Pedersen Dyrskjøt, f. 1560, † 1644, var født i Hovinkel ved Lemvig; men hans fader var af ditmarskisk storbondeæt. Lars havde i flere aar tjent rigsadmiral Peder Munk og fik omkring 1600 en part af Store Aagaard i Ørum i fæste og blev kongelig delefoged til Aalborghus, og han blev gift med Karen Nielsdatter, som havde

været fruerpige hos admiralens hustru, fru Karen Skel til Hammelmose. Efter Karens død ægtede den 70 aarige »Las Skjøtt«, som folk gerne kaldte ham, den 20 aarige Maren Pedersdatter, datter af Per Ravnstrup, Søgaard i Voerbjerg; Per var fra Nørre Ravnstrup og hans kone Dorte en Kjærulf fra Nørhalne.

Lars' første ægteskab var barnløst, men med Maren fik han fire sønner, af hvilke forfatteren Peder Larsen Dyrskjøt er kendt som »den lærde bonde i Jerslev«.

Lars havde allerede under Kejserkrigen 1626—29 været med i en sammensværgelse mod de tyske besættelsestropper, men blev »stukket«, og han og flere vendsysselske knaber blev fanget og ført til Sæby, hvor de blev underkastet tortur og holdt fangne i længere tid. Da svenskerne i januar 1644 nærmede sig Aalborg, valgte bønderne i Jerslev herred den 84 aarige Lars til deres »kaptajn«, og han førte dem til Sundby for at hindre fjenderne i at komme over til Vendsyssel.

Jens Styggesen Høeg, f. 1591, † 1648, var herre til Vang i Sulsted, hvis kirke hans forældre og bedsteforældre havde smykket med de fine kalkmalerier, vi den dag i dag beundrer; han og hans hustru Margrethe Holck skænkede for øvrigt samme kirke en klokke og en smuk lysekrone.

Ganske vist hørte Jens til »di stuer knaber«; men nogen egentlig knabe var han ikke, — han hørte snarere til hof- og højadelen, idet han i sin ungdom havde været hofjunker hos Kristian IV, haft flere tillidsposter og 1627—34 endog været lensmand paa Gulland. Da hans helbred ikke mere var saa godt, synes han at have opholdt sig en del paa Vang, og han var af alle paa egnen, høje og lave, anset og afholdt. Da svenskerne kom, var det, som der sagdes i hans ligprædiken, ham, der »med flere af adel oc andre« samlede de Kjær herreds mænd til modstand.

Bønderne besatte den 17. januar 1644 Nørresundby, og slaget fandt sted om formiddagen den 18. De havde taget opstilling langs fjorden, idet Dyrskjøt ledede den venstre fløj og Høeg den højre. Slaget blev imidlertid et frygteligt nederlag for vendelboerne; thi det havde frosset stærkt, og fjorden var dækket af et saa stærkt islag, at det kunde bære de svenske ryttere, naar de ikke red for tæt sammen.

Den svenske oberst Wrangel lod dem derfor i spredt orden sætte over fjorden imellem Aalborg og Rørdal, og de uøvede bønder kunde slet ikke staa sig imod Wrangels gennem 30-aarskrigen kamprænedede ryttere, der omgik forsvarernes venstre fløj og rullede den op, og de fleste af dem flygtede efter en kort hidsig kamp, medens nogle bed sig fast i Sundby, hvor de besatte huse og gaarde og skød ud paa svenskerne. Der fortælles f. eks, at bønderne havde besat en lade østen for præstegaarden; og da de ikke vilde overgive sig, stak fjenderne ild paa laden, saa de alle brændte, og da de skreg, lo soldaterne og sagde: »Nu piber musene« eller »Nu skriger de danske grise«. Paa grunden er der i tidens løb opgravet en mængde menneskeben.

Peder Dyrskjøt beretter, at bønderne mistede 400 mand, og da de retirerede ind i Sundby, lagde hans fader sig bag et dige og skød tre svenskere, inden den fjerde skød ham en kugle gennem brystet; hans lig blev ført hjem og begravet i Ørum kirke, og her har »Historisk Samfund for Hjørring Amt« rejst en mindesten for ham. Nørresundby byraad og »Historisk Samfund for Aalborg Amt« har 5. maj 1950 ogsaa rejst ham et minde; det staar paa Skansebakken. Peder Dyrskjøt fortæller videre, at svenskerne førte 90 fanger eller flere til slottet i Aalborg, hvor de blev spærret inde, »de fleste omkom af hede, qualm og tørst, og mange aad og bed hverandre, saa ikke uden de yderste beholdt livet«. Det lykkedes dog nogle af fangerne at købe sig fri, deriblandt Kristen Kjærulf i Fogedgaarden og Søren Nielsen i Tranekær i Vester Hassing; sidstnævntes familie maatte købe ham fri for 10 rigsdaler.

Jens Høeg slap hjem til Vang; nogle siger, at han gemte sig i et hemmeligt rum, andre, at han straks blev fanget og maatte løskøbe sig for en stor sum penge. Fire aar efter døde han og blev begravet i Vor Frue kirke i Aalborg i et kapel, han havde ladet opføre. Han havde paa Vang et fint rustkammer, vel forsynet med hug-, stik- og skydevaaben, kugler og krudt. Da svenskerne nærmede sig, laante han sine fæstere og andre bønder disse vaaben, og hans ridefoged, Christen Christensen paa Nordkjær, forestod uddelingen; men da samme Christen var en ordensmand, førte han bog over, hvad hver mand havde faaet udleveret.

Da krigen var forbi, vilde Høeg godt have sit rustkammer i orden igen, og Christen indstævnedes laanerne for Kjær herreds ting, hvor deres navne og laan findes indført i tingbogen for 7. 7. 1646. Blandt laanerne finder vi en række af egnens knaber: Søren Mørk i Hvorup Bundgaard, Per Kjærulf i Agdrup, Jens Kjærulf i Nørhalne, Vogn Kjærulf i Knæpholt og mange andre storbønder; for øvrigt var en del af laanerne lovligt forhindrede i at give møde, da de var døde, og i de vendsysselske kirkebøger og da særlig i tingbøgerne for 1645—47 nævnes en del mænd og karle som »skudt af de svenske« eller »faldt for Sundby«. Saa Jens Høeg har næppe faaet sin vaaben-samling helt i orden igen. Ogsaa i 1657, da svenskerne kom tilbage, var vendelboerne samlet i Sundby, og færgerne og alle baadene var ført her over; men her blev ingen kamp denne gang.

Limfjorden var dette aar næsten lukket mod vest, og fjenden gik fra Harboøre ind i Thy, hvor der i hast blev opført en lille skanse ved Agger, som oberstløjtnanterne Niels Lykke og Friederich Ziegler skulde forsvare med 150 af kongens ryttere og 1500 væbnede bønder. Den 3. oktober angreb og indtog svenskerne skansen, og nogle ryttere og flere hundrede tapre thyboer faldt, hvorpaa fjenderne marcherede mod øst og erobrede skanserne ved Sundby og Hals. Som bekendt maatte Frederik III kort efter slutte fred og afstaa Skaane, Halland og Blekinge; men Carl Gustav brød snart freden og genoptog krigen.

Den 15. og 16. august 1658 angreb en svensk flaade Hals skanse, hvor den tapre major Anders Lauridsen nu var kommandant; han havde kun omkring 100 mand infanteri til at forsvare skansen med, — og kun ganske lidt ammunition. To store svenske orlogsskibe ankrede den 15. august op i Vejdybet og sendte hen ad aften en vel bemannet flotille af baade og »sloffer«²⁶⁾ ind gennem fjorden og mod skibsbroen, hvis »hoved« de erobrede, men som de efter en hidsig fægtning atter maatte opgive. Majoren havde befalet sognets mænd og karle at møde bevæbnede i Hals, og han havde ogsaa bedt omegnens folk om hjælp, og mange fulgte kaldet. Knud Juel i Hals fogedgaard, hans aldrende svigerfader Per Munk paa Gjettrup og flere af egnens knaber hjalp Anders Lauridsen i kampen, og om

²⁶⁾ »Sloffer«: Flaader eller slæbebaade.

aftenen lod han bavnerne tænde for at kalde hele kystbevogtningen under vaaben.

Dagen efter sendte han store flokke af beredne bønder, forsynet med lange stager eller granspir, ud langs fjorden til Sønderskoven og Bisnap, og svenskerne, som hele dagen lurede paa at gøre landgang og tage skansen fra landsiden og gjorde flere forsøg herpaa, opgav det til sidst, idet de nemlig antog rytterne for at være en afdeling lansenerer, som var kommen majoren til undsætning. Hen imod aften lettede de og sejlede bort. Efter krigen blev Anders Lauridsen permitteret, og da der i de dage ikke var noget, der hed pension, ansøgte han 27. 7. 1661 kong Frederik om »et lidet stykke brød« til sig og sin hustru, og han fik saa et beskedent embede ved toldvæsenet i Viborg, hvor han i 1672 døde.

13. 12. 1659 var han rejst fra egnen, og nævnte dato tog Lars Nielsen paa Rottrup paa Kjær herreds ting et 24 mands tingsvidne paa, »at Anders Lauritzen, den tid han var kommandant i Hals, altid havde forholdt sig imod beboerne som en ærlig mand vel sømmer og anstaar sig i alle maader, og ingen forurettet, eller begeret videre skat af dem, end som hannem var tillagt«. Men naar det var Lars Nielsen, som her og andre steder optraadte paa majorens vegne, maa man tro, at der har været en vis forbindelse imellem dem, rimeligvis frændskab. Anders Lauridsens oprindelse er ubekendt; men det ligger snublende nær at tro, at Anders var en yngre broder til Lars Nielsens fader Niels Lauridsen paa Sdr. Rottrup, og hvis dette er tilfældet, er han en søn af Lars Nielsen og Ane Mortensdatter paa Hvolgaard i Vester Hassing, — og han er saa af god vendsysselsk knabeslægt.

I den lange hædersvise, der blev lavet til den tapre majors ære, staar følgende vending:

»Anders saa sin tid,
gjorde saa sin flid,
Allerbedst som han kunde
Som en god Vendsyssels Bunde«.

— hvilket bestyrker min gisning om hans oprindelse.

De Hassing knaber og deres præster.

1699—1712 var hr. Habakuk Jacobsen Kock sognepræst i Vester og Øster Hassing sogne. Embedet var helt godt; thi foruden præstegaarden havde han 4 fæstesteder i Vester Hassing og den store anneksgaard med 2 fæstere i Øster Hassing, og i de to sogne var der i alt 48 større og 74 mindre gaarde og lige saa mange huse at faa tiende, offer og accidenser fra. Hvis hr. Habakuk vilde passe sine sogne rigtigt, var der nok at gøre; men han synes at have været temmelig efterladende, hvorfor han somme tider karambolerede med sine sognebørn. Søndag den 11. september 1701 skulde præsten holde morgengudstjeneste kl. 7—8 i Vester Hassing og derefter ved 10 tiden prædike i Øster Hassing; men de gode folk fra Øster Hassing sogn maatte vente 3—4 timer, hvorfor de blev fornærmede og begyndte at gaa hjem. Endelig nok ved 2 tiden kom sognedegnen Ole Mikkelsen og præsten jagende fra Vester Hassing, og degnen skyndte sig ind i kirken. Hr. Habakuk stod af sin vogn og gik ind ad kirkelaagen; men inden for laagen stod Per Madsen fra Hølund, som ganske vist littede paa hatten, men samtidig bebrejdede præsten stærkt, at han lod menigheden staa og vente i timevis; herover blev præsten meget fortørnet, og bedre blev det ikke deraf, at Jeppe Povlsen fra Starbæk og Povl Nielsen fra Gaaser traadte til og tog del i diskussionen. Inde i koret ventede degnen og Jens Ovesen, som var substitut for den gamle affældige skoleholder Jens Hals i Øster Hassing, og Ovesen forklarede senere i retten, at præsten var meget vred og fortalte dem, at han var bleven overfaldet og generet paa sin kirkevej og foran kirkedøren, og at bønderne havde truet og hødet ad ham. Den 15. september 1701 stævnedes prokurator hr. Daniel Wolf i Aalborg paa hæderlig vellærd mand, sr. Habakuk Kocks vegne Peder Madsen i Hølund, Jeppe Povlsen i Starbæk og Povl Nielsen i Gaaser, samt mange vidner til at møde i Kjær herreds ret fredag den 23. september »at paahøre og tilsvare, angaaende den haarde forgribelse og insolence imod Eders sjælesørger hr. Habakuk Kock, samt degnen Oluf Michelsen, I den 11. september haver be-gaaet, idet I ham med haarde trusels ord og høden²⁷⁾ haver beegnet«.

²⁷⁾ Hødet, d. v. s. truet med haanden.

Kirkeværgerne, Mikkell Mikkelsen i Staa Østergaard og Jens Jørgensen i Hassinggaard, samt degnen, substitutten og mange andre var mødt i retten og blev forhørt.

Mikkell vidnede, at naar præsten var bleven forsinket, var det paa grund af hans mange forretninger i Vester Hassing kirke: Først havde han holdt skriftetale til altergæsterne, dernæst, da de var absoolverede, fulgte hr. Habakuk et lig til graven, talte over det, og derpaa efter sit embedes pligt kastet jord paa, og over samme lig holdt tjeneste, førend at evangelisk tjeneste (prædiken) blev forrettet. Og siden efter tjenesten blev mange, deriblandt Mikkell selv, communicerede og meddelt alterets sakramente, — saa og efter evangelisk tjeneste blev den samme dag tvende ægtebørn døbt, hvorved der blev ofret. Hertil oplyste degnen, at der havde været 101 altergæster, og han fortalte, at Per Madsen i Hølund havde mødt dem ved laagen og sagt: »Er det nu en tid at komme?» — og han var meget vred. Hvad der i øvrigt var sagt, vidste han ikke, da han havde skyndt sig ind i kirken; i øvrigt mente han, at de havde været ved kirken en time efter middag, og at bønderne nok efter gudstjenesten kunde naa hjem i ordentlig tid for at forrette, hvad det var dem billigt den dag at gøre. Da de fleste af de indstævnedes var fæstere under Gammel Vraa, var ridefoged Otto Christensen mødt for at tage dem i forsvar, og han søgte nu at trævle hr. Habakuks forsvar for forsinkelsen op. Han ønskede oplyst, hvad tid præsten havde begyndt gudstjenesten i Vester Hassing kirke; thi Per Madsen havde sagt, at den skulde have været begyndt ved solopgang (omkring kl. 6—7), og klokken var over to, før han kom til Øster Hassing. Men Mikkell Mikkelsen kunde ikke huske, hvornaar præsten var begyndt i Vester Hassing; desuden var vejret den dag noget dunkelt, og heller ikke degnen kunde bestemt huske, hvad tid de havde begyndt. Herefter spurgte ridefogeden, om ikke præsten, efter at have skriftet havde været en tur hjemme i sit hus, hvortil de svarede, at det vidste de ikke. Andre vidner oplyste, at da hr. Habakuk og Per fulgtes op til kirken, sagde præsten: »Din grove kumpan, hvi beegner du mig slikt paa min kirkevej!» — hvortil Per svarede: »Skal jeg nu være en grov kumpan, fordi jeg siger, at I skulde komme før og gøre tjeneste, for nu er klokken halv tre«. Hvad Jep Povlsen og Poul Niel-

sen havde sagt, vidste vidnerne ikke; men Povl sagde, at han over for præsten havde paatalt det udtryk »Grov Kumpan«. Præsten mente heller ikke, at folk var gaaet hjem; men vidnerne sagde, at Jens Pauker, Hans Larsen, Per Smed og flere var gaaet, og ogsaa Lars Jørgensen i Gandrup var paa vej hjem, men da han saa præstens vogn, vendte han om.

Prokurator Wolf spurgte vidnerne, om de ellers havde noget at klage hr. Habakuk, deres kære hæderlige sjælesørger, paa, hvad de benægtede.

Sagen blev forliget; men hr. Habakuk maa nok alligevel have været temmelig sløset; thi beboerne klagede senere over ham, og 24. juli 1707 mødte biskop Bircherod i Vester Hassing kirke og gav ham »i menighedens paahør en streng og alvorlig paamindelse«. Da har Per Madsen og de andre Øster Hassing knaber sikkert godtet sig.

Nogle aar efter var det atter galt med de Hassing bønder og deres præst; han hed Søren Andersen Hortulan. Han havde i 1730—31 haft en kontrovers med beboerne; men 28. 2. 1731 sluttedes der forlig, og alt uvenskab skulde dermed være tilgivet og glemt. Hr. Søren kunde dog ikke tilgive hovedmændene for sine modstandere og vedblev at stikke til dem, idet han f. eks. nægtede at tage dem til alters. Saa blussede striden mellem præst og menighed op igen, og 1. 6. 1731 mødte monsieur Conrad Weidemann fra Nibe som sagfører for 18 ansete mænd fra pastoratet, hvoriblandt Thomas Thomsen paa Øster Aslund, Lars Pedersen i Hølund, Peder Christensen i Kjærsgaard og Knud Jensen i Østerladen, paa Kjær herreds ting og vidnede, at pastor Hortulan ikke havde overholdt det forlig, som de havde sluttet i februar, — »men siden den tid ganske uberettiget havde vist mange skikkelige ægte personer fra skriftestolen«; det vilde 42 mænd fra Vester Hassing og 45 fra Øster Hassing bevidne.

Stævningen var oplæst for hr. Søren i hans præstegaard for 8 dage siden.

Prokurator monsieur Severin Bruun i Aalborg mødte paa præstens vegne og søgte at faa sagen trukket tilbage og for en provsteret, og han forklarede, at præsten ønskede ikke her i dag at kalde klagerne for sine kontraparter, men for sine kære sognebørn. Hr. Søren,

der var klar over, at han var gaaet for vidt, var selv til stede paa tinget i Voerbjerg, og han bad sine kære tilhørere (klagerne), at sagen maatte komme for en gejstlig ret. Han haabede vel at slippe lettere dér, og han erklærede, at han gerne vilde leve fredeligt med sine kære sognebørn, men meget nødtigt vilde have disse vidner afhørt her paa herredstinget. Hvis nu hans kære tilhørere saaledes i mindelighed vilde lade sagen ordnes, saaledes som af ham proponeret (foreslaaet) vilde han altid være deres ven. Sagen blev saa udsat, og senere lod præsten ved hr. Jørgen Hansen, skoleholder i Gandrup, i retten oplæse hr. Sørensen's brev af 6. juli, at sagen mellem ham og menigheden nu var ophævet og skulde føres ved en provsteret. Provsten har vel saa faaet sagen bilagt i mindelighed, og pastor Hortulan har nok været lidt mere forsigtig i fremtiden. De Hassing knaber var temmelig stridbare; men det var flere af deres præster jo ogsaa. En af de gamle præster, formentlig pastor Hortulans efterfølger, Ole Pedersen Agerholm, var meget tørstig og sad tit sammen med nogle af bymændene og slukkede tørsten i »Putten«, saaledes hed kroen, og en gammel tradition beretter, at præsten under en altergang hviskede til en af sine drikkebrødre: »Mød mig i aften i Putten«. Efter en visitats i 1742 siger biskop Brorson, at der i Vester Hassing var folk, »som elskede krogang, især om søndagen«, og 1752 siger han om præsten: »Hans rygte var der noget at udsætte paa; derfor advarede jag ham«.

Som i indledningen fortalt, havde ogsaa Aalborg by sine »Knaber«, og disse saavel som byens mindre prominente borgere var ofte ved nært slægtskab knyttet til Kjær herreds førende slægter. Saaledes stammede »Suhr« og »Rhuse« gennem skipper Klemen fra dennes slægt i Vedsted; det samme gjaldt »Popp«, og fra Kjærulferne i Vadum, Munkerne paa Gjettrup, Striben slægten og Anders Skrivers i Hals stammede andre kendte slægter i Aalborg. Vi har nu berettet om de Kjær herreds knaber og deres frænder fra 1500erne til for hundrede aar siden, og om deres færd i fred og fejde gennem tre sekler.

Vaabener og bomærker.

1—10 er fra Kjær herreds ting den 2. juni 1584; 8 nævninge samt herredsfoged og tingskriver. De valgte delegerede til kongehyldningen i Viborg den 15. juni 1584.

1. Lars Christensen paa Bjørnkjær. Var formentlig himmerlænding fra Dall-Ferslev egnen, hvis ansete fogselslægt førte samme mærke.
2. Marquard Bertelsen (Kjærulf) i Brorholt.
3. Hans broder Simon Bertelsen i Vester Vadskjær.
4. Morten Pedersen i Øster Vadskjær.
5. Tingskriver Jep Pedersen i Gildsig.
6. Bertel Kjærulf i Torpet (Store Vadumtorp).
7. Jens Munk i Torpet.
8. Knud Christensen i Uttrup.
9. Niels Pedersen i Uttrup.
10. Herredsfoged Søren Christensen, kaldet »Skriver«, i Vesterholt. Vaabenet findes paa Ajstrup kirkes prædikestol.
11. Herredsfoged Lars Pedersen i Østerhalne. Var maaske broder til Just Pedersen i Dall, — se vaaben 22.
12. Sammes segl som tingskriver omkring 1620. Stiliseret ibskal. Muslingeskallen, der symboliserede apostelen Jakobs (Sct. Ib) sørejser, brugtes af pilegrimme, der valfartede til hans grav i Sct. Jago i Spanien; de bar muslingeskaller, syet paa deres hatte og kapper.
13. Mikkelt Nielsen Kjærulf i Hvoruptorp. Bomærket er fra et laksegl.
14. Sammes Kjær-ulv paa hans stol i Hvorup kirke.
15. Lars Thomsen i Øster Hassing, omkring 1660.
16. Peder Christensen i Gandrup, omkring 1660.
17. Jørgen Pedersen Kjærulf i Store Kinderup, omkring 1650.
18. Knud Jensen Juel i Hals fogedgaard, † omkring 1670. I et andet af hans segl staar Kjær-ulven paa bagbenene med forbenene støttet mod et træ.
19. Lars Dyrskjøt i Store Aagaard, † 1644.
20. Griis af Slettegaard. Adelsvaabenet.
21. Herredsfoged Søren Jensen Bloch i Arden, † 1693. I vaabenet 3 agern.
22. Herredsfoged Just Pedersen i Dall, † 1634. Gift med Maren Jørgensdatter Kjærulf af Østbjerg.
23. Bertel Kjærulf i Torpet omkring 1600 (se figur 6).
24. Vinranke Munkernes adelsvaaben.
25. Anders Kjærulf, kaldet »Skriver«, † 1589. Ligsten i Hals kirke.
26. Lars Mortensen Kjærulf i Østerhalne, senere ejer af Viffertsholm.
27. Sammes adelige vaabenskjold af 1724.
28. Lars Nielsen paa Sønder Rottrup omkring 1650.
29. Jens Esbensen paa Heden, Ulsted, omkring 1630.
30. Jens Kjærulf paa Kornumgaard, † 1606. Fra lysestage i Vester Brønderslev kirke.
31. Kjær herreds vaaben 1648.

Herefter seks bomærker fra Aalborg bys »store knaber«.

32. Borgmester Henrik de Hemmer, † 1676.
33. Hans fader borgmester Christoffer de Hemmer, † 1658.
34. Borgmester Jørgen Olufsen, † 1645.
35. Hans svigerfader borgmester Povl Popp, † 1597.
36. Borgmester Mikkell Hansen, † omkring 1565.
37. Købmand Jens Bang, † 1644.

Tilføjelse, vaabentavle V og VI.

38. Herredsfoged Anders Andersen Kjærulf, 1560.
39. Pastor Christen Mørch i Hammer, 1553.
40. Jens Andersen Juel i Hals, † 1614.
41. Mikkell Nielsen Kjærulf i Hvoruptorp, † 1665.
42. Niels Jensen i Horsens, segl fra 1643.
Herredsfoged i Hellum herred og stamfader til slægten Blicher.
43. Mikkell Nielsen i Hvoruptorp (ulvepote).

Tilføjelse til teksten.

Side 10: 1636—37: Aftinget Christen Andersen i Fogedgaard for Bordag, 8 daler. (Lensregnsk.).

Side 29: 1638 gav Kjeld Christensen (Mørch) paa Egholm 22 daler for Maren Sørensdatte, han belaa. De var i 3. grad beslægtede; derfor skal han give af yderste formue (Lensregnsk.).

Side 30: Ifølge højesteretsdom af 22. oktober 1850 blev Thomas Nielsen Frost af Øster Hassing Holter og hans steddatter dømt til døden for blodskam; dommen blev dog mildnet til et aars forbedringshus for hans og otte maaneder for hendes vedkommende. (Højesterets dombog).

Side 58: Hvis herredsfoged og nævninge dømte forkert, maatte de bøde for det. 1612 maatte de 8 nævninge ved Kjær herreds ting:

Niels Marcorsen i Holt,
Jens Munch i Torpet,
Anders Simonsen i Staa,
Jørgen Ovesen i Gandrup,
Holden i Biersted Krog,
Jep Thomsen i Knølgaard,
Las Nielsen i Lindholm og
Niels Simonsen i Tranholm,

betale 80 daler, fordi de svor Lars Jensen i fred, som dræbte Mads Jostesens stiftsøn i Øster Hassing (Lensregnsk.).

K i l d e r:

Kjær med flere herreders tingbøger, landstingets justitsprotokoller, do. dom-bøger, Aalborg birks tingbøger, Hals birks do., Aalborghus lens regnskaber, do. stedsmaals- og sagesaldslistes, Aalborg amts do., forskellige sognes kirkebøger, Aalborg Hospitals arkiv, Kolderup Rosenvinges: Gamle danske Domme, C. Klitgaard: Kjærulfske Studier, do. Nordjylland i Svenskekrigen 1657—60, flere historiske samfunds aarbøger, Wibergs Præstehistorie, Kronens skøder, Kancelliets brevbøger, Peder Dyrskjøts breve, Tauber og Nielsen: Personal-historiske Notitser om Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg, Danmarks Adelsaarbog m. m., forskellige ældre folks fra fædrene nedarvede meddelelser.

De fleste vaabener og bomærker er kopier af tingsvidner, vedlagte lensregnskabernes skattemandtaller (Rigsarkivet).

Limfjordskommissionen af 1908

Af O. Koefod Nielsen.

En kort gennemgang af limfjordskommissionens formål og arbejde.

Ved skrivelse fra ministeriet for offentlige arbejder af 8. juli 1908 nedsattes en kommission til undersøgelse og overvejelse af spørgsmålet vedrørende sikringen af limfjordkysterne.

Forud herfor havde en komite, bestående af repræsentanter fra de ved Limfjorden beliggende kommuner, den 1. oktober 1902 afholdt et møde i Løgstør for her at drøfte problemet om Limfjordens ødelæggende oversvømmelser af limfjordkysterne og ikke mindst nyttevirkningen af eventuel anlæg af en dæmning ved Oddesund for her igennem at forhindre ødelæggelserne ved oversvømmelserne. I januar 1907 henstillede komiteen til regering og rigsdag at tage problemerne om Limfjordens ødelæggelser og især anlægget af Oddesunddæmningen under fornyet behandling. Efter forelæggelse af komiteens indstilling udtalte finansudvalget, den 14. april 1908, at det fandtes ønskeligt, at der nedsattes en kommission til undersøgelse og overvejelse af spørgsmålet om sikringen af limfjordkysterne, hvori ministeriet samtykkede.

Kommissionen kom herefter til at bestå af 11 medlemmer: amtmand H. C. Dons, der var amtmand over Ringkøbing amt indtil 1915, stiftamtmand C. Brun over Aalborg amt, folketingsmand, gårdejer J. P. Nørhave, landstingsmand, gdr. J. J. Andersen Nygart, landstingsmand, etatsråd N. B. Breinholt, sagfører L. P. Svendsen, gårdejer P. Trillinggaard, ingeniør under vandbygningsvæsenet H. V. Buhl, kaptajn af flåden J. F. Saxild, forstander for dansk biologisk station, dr. phil. C. G. J. Petersen og fiskeriinspektør Mortensen. Som formand valgtes amtmand H. C. Dons, og som kommissionens sekretær udpegedes fuldmægtig i ministeriet for offentlige arbejder Frederik V. Petersen.

Den nu nedsatte kommissions opgave var at foretage undersøgelser til afgørelse af spørgsmålet, hvorvidt en dæmning over Oddesund burde anlægges. Dens opgave blev imidlertid udstrakt til også at omfatte beskyttelsen af limfjordskysterne i almindelighed, herunder udfinde årsagerne til og virkningerne af fjordvandets kystangreb samt anvise de til beskyttelse af kyststrækningerne nødvendige hjælpemidler, som eventuelt også kunne komme skibsfarten og fiskeriet til nytte.

For at kommissionens opgave kunne lykkes, måtte den naturligvis undersøge forholdene på egnen, hvilket skete ved to rejser, hvoraf den ene fandt sted for de vestlige fjordegnes vedkommende i tiden fra den 15. til den 23. september 1908, for de østlige fjordegnes vedkommende i tiden fra den 31. august til den 5. september 1909. Endvidere foretog et udvalg af kommissionen en suppleringsrejse i tiden fra den 13. til den 21. juni 1910.

På disse rejser modtog kommissionen i de egne, hvor den kom frem, kystkommissionernes formænd, der var tilstævnet for at kunne være kommissionsmedlemmerne behjælpelige og i øvrigt instruere dem om forholdene, hvilket var af betydelig interesse for de lokale lodsejere langs Limfjorden. Desuden mødte enkelte lodsejere selv frem, idet de forelagde kommissionen deres problemer. Alle synspunkter blev velvilligt modtaget og protokolleret. De på rejsen indhentede oplysninger og resultaterne af undersøgelserne udgjorde tillige med de fra beboerne fremsatte andragender arbejdsgrundlaget for kommissionen.

I januar 1910 blev sagen indgående behandlet, og efter et senere hovedmøde i januar 1911 blev der i januar 1912 afholdt et kommissionsmøde, hvor den udarbejdede betænkning blev vedtaget.

De af kommissionen foreslåede beskyttelsesforanstaltninger grupperedes i to:

Beskyttelsesforanstaltninger angående udelukkelsen eller begrænsningen af fjordens forbindelse med Vesterhavet:

Det første spørgsmål var anlægget af en Oddesunddæmning, der skulle hindre Vesterhavets påvirkning af Limfjorden. Meningerne var her delte, idet beboerne øst for Løgstør, nord og øst for Løgstør bredning samt ved Skibsted fjord (Hindsels) var for anlægget af

dæmningen, medens beboerne i de vestlige egne, såvel befolkningen i by som på land, samt fiskeriforeningerne var modstandere af dæmningsanlægget.

Efter kommissionens overvejelser skulle dæmningen, såfremt anlægget heraf blev en realitet, føres fra et punkt 940 m s. v. for fyrtårnet på Grisetaa odde i nordvestlig retning over sundet, således at jernbanen kunne ledes denne vej. På hver side af dæmningen måtte anlægges en havn, der skulle forbindes med en kanal, forsynet med en skibsfartssluse af hensyn til trafikken fra fjordens østlige bassiner til Nissum bredning. De samlede anlægsudgifter budgettedes til 3,5 mill. kr.

Følgerne af dæmningsanlægget ville give sig udslag i, at strømforholdene øst for dæmningen ville blive roligere og vandstanden lavere på grund af den formindskede påvirkning fra Vesterhavet og den fjerne påvirkning fra Kattegat. Vandet ville efterhånden blive stillestående med fersk vand og brakvand. Forholdene herefter ville blive til gavn for landbruget, idet fremtidige oversvømmelser blev undgået.

Vest for dæmningen ville det gennem Thyborøn indtrængende vesterhavsvand efterhånden blive opsamlet og opstuvet ved dæmningen, hvorfor kystangrebene ville forøges. En nødvendig følge heraf var, at Thyborønkanalen måtte lukkes ved diger og Vesterhavet ledes væk ved hjælp af høfder, som i øvrigt ville bevirke, at det af Vesterhavet medførte sand aflejredes langs kysten og dermed sikrede yderligere mod havets fremtrængen.

Konsekvenserne af dæmningsanlægget ville for fiskeriets vedkommende bevirke, at østers- og hummerfiskeriet efterhånden ophørte på grund af den aftagende saltkoncentration. Det samme ville gøre sig gældende over for sildefiskeriet, der i perioder indbragte store penge.

Ville anlægget af dæmningen skade fiskeriet, ville det til gengæld fremme kommunikationen mellem landet nord og syd for fjorden, idet der på dæmningen tænktes anlagt en jernbane, der betød en årlig besparelse for statsbanerne.

En yderligere besparelse for staten ville fremkomme ved, at kystsikringsarbejder og sandpumpning ved Thyborøn ophørte.

Under hensyn til de ovenfor nævnte fordele og ulemper ved dæmningsanlægget konkluderede kommissionen, at den ikke kunne anbefale et dæmningsanlæg ved Oddesund.

I kommissionens overvejelser indgik foruden Oddesunddæmningen også anlægget af en dæmning ved Løgstør. Følgerne heraf ville i nogen grad blive de samme som ved anlægget af Oddesunddæmningen, idet der ville ske opstuvninger af vandmasser, der under vestenvinden kunne blive ødelæggende for de omkringliggende marker. Videre ville Thyborønkanalen påvirkes, hvilket ville besværliggøre skibstrafikken. I de østlige egne af fjorden ville strømmen blive roligere, og fiskeriet ville stagnere. Alt taget i betragtning måtte kommissionen fraråde nævnte foranstaltning, over for hvilken man på et møde i Løgstør nærede store betænkeligheder.

For kommissionen var også rejst spørgsmålet om anlæg af en dæmning ved Hvalpsund, hvilket imidlertid under hensyn til den ringe gavn for kysterne, der ikke var særlig truede, det ikke ringe fiskeri i Louns bredning og Hjarbæk fjord, den betydelige tangvinding, som ville lide skade, og anlæggets kostbarhed også måtte frarådes.

Endelig frarådede kommissionen en indsnævring af Thyborønkanalen og en indsnævring ved Oddesund, idet det i begge tilfælde ville vanskeliggøre besejlingsforholdene på grund af den heraf følgende svagere strøm samt lavere vanddybde.

Den anden hovedgruppe, som kommissionen behandlede, var spørgsmålet om hvilke beskyttelsesforanstaltninger, der kunne foretages under de bestående limfjordsforhold.

Man anbefalede først og fremmest anlæg af diger langs kysterne. Man havde på rundrejserne bemærket hensigtsmæssigheden og den praktiske nytte heraf, idet der allerede på adskillige steder på privat basis var anlagt en del diger, hvoraf en del dog var dårligt vedligeholdt. I denne forbindelse udpegede kommissionen flere steder, hvor diger kunne virke beskyttende. Her tænkte bl. a. også på sikring af de allerede foretagne inddigninger ved de vidtstrakte engarealer ved Øland og Gjøl, idet man i samme forbindelse gjorde opmærksom på arealerne syd for Kokkedals grænse.

Beskyttelse ved høfder anbefaledes, idet man henviste til den gavn og nytte, der var draget af de allerede anlagte høfder. Disse høfders

materiale var enten sten, beton, træ eller bjergfyrris, hvilket sidste bl. a. var anvendt ved høfdeanlægget ud mod Livø bredning. For at få den fulde udnyttelse heraf måtte høfderne anlægges vinkelret ud fra kysterne. Ved Kaalbore i Nr. Nissum sogn var de anlagt langs kysterne, hvorfor de ikke i tilstrækkelig grad brød søen og derigennem svækkede søens angreb.

For at få en virksom beskyttelse ved nævnte dige- og høfdeanlæg henstillede kommissionen til ministeriet, at det gennem vandbygningsvæsenet skulle yde beboerne bistand og vejledning ved udarbejdelsen af planer og projekter over anlæggene. Videre opfordrede den ministeriet til at forsøge bevillinger hertil optaget på de årlige finanslove. Sagkyndig vejledning for beboerne skulle foregå gennem Det danske Hedeselskab.

Også på lovgivningens område burde man gennemføre beskyttelsesforanstaltninger, idet en høfde Lovgivning i lighed med den eksisterende digelovgivning ville være ønskelig.

Sluttelig bemærkede kommissionen, at de ulemper, der eventuelt ville opstå ved statens foranstaltning vedrørende bibeholdelsen af Thyborønkanalen ikke skulle medføre erstatningskrav fra beboernes side, men samtidig måtte beboerne kunne regne med en vis støtte fra statens side som fx. ved inddækning af anlægsudgifter, tilskudsordninger, rente- og afdragsfri lån eller lån på andre gunstige vilkår.

Først i 1934 påbegyndtes arbejdet på at etablere en fast forbindelse mellem landsdelene, og i 1938 indviedes Oddesundbroen med såvel jernbanespor som kørevej. Broen er 472 m lang, og anlægsudgifterne beløb sig til ca. 6 mill. kr.

Om Ullits kirke

Glimt af menighedslivet.

Af Jacob Regnar.

Nord for Gjedsted by breder sig vide enge, og færdes man på amtsvejen og kører mod nord på en sommerdag ad den bugtede landevej, kan man ikke undgå at blive betaget af landskabet: Til venstre, mod vest, har man Louns Bredning med bratte lier ned mod fjorden. Man ser et hvidt kirketårn. Det er Alstrup kirke, der ses viden om. Længst ude mod vest skimtes Sallingland.

Vi kører på gammel fjordbund, idet Louns Bredning i ældre tid var meget dybere; men efterhånden har Lerkenfeldt å fyldt bredningen mere og mere op, så der er blevet brede enge, hvor der før var fjord. Ude i engdraget stikker et par holme op. De kaldes endnu Ulveholmene og har i sig grundstammen til Ullitsnavnet, der i forstavelen har ordet ulv. Det kaldtes i 1461 Ulles. Hvor det så har hentet sidste halvdel af ordet Ullits, ved vel ingen. Jævnfør Tillits på Lolland.

Som et bevis på, at engene her er gammel fjordbund, kan nævnes, at engene i flere år har givet ret betydelige indtægter til ejerne, som har harpet strandskaller inde i engene. Man har også ved Gl. Ullits by fundet en båd, der engang har ligget i strandkanten.

Nu græsser kvæget på de solrige, flade enge, der er inddelt i »Fenner«, omgærdet med hegn; men lierne fortsætter fra Louns og langs engkanterne ind til den gamle Ullits by, der ligger og lyser i solen med sine gule og hvide længer, der ses helt til Gjedsted. Sådan har den by ligget i århundreder. Enkelte gårde er krøbet op på toppen af lien; men de fleste ligger i engkanten, hvor der snor sig en asfalteret vej. Her driver man kvæget ad den fine vej fra og til engene ved morgen og aften. Kreaturerne kender vejen og nutiden, så de holder sig til vejkanten og lader den ilsomme færdsel foregå, som

Parti fra Gl. Ullits

(Tegning af Carlo Wognsen).

den skal. Driveren cykler bagefter flokken, og de mætte og engfodrede høvder taber deres klatter ude i vejkannten.

Højt over denne landsbyidyl ligger den hvide, ældgamle kirke på en stejl sandbakke og lyser sin fred over den idylliske by, der ligger, som den lå. Markerne har man langt ude. Der er ikke sket nogen udflytning af gårde. En lille købmandsbutik og et frysehus ligger ved vejen og fortæller om nutiden; men ellers er der stille og fredeligt. Livet foregår bag facaderne.

Hvem byggede Ullits kirke?

Der må nok svares, at ingen ved det, og samme svar kan vel gives for de fleste af vore landsbykirker. En bygningskyndig mand må have ledet arbejdet, og sognets bønder har samlet materialerne sammen og deltaget i arbejdet med at rejse kirken. De lærde siger i vore dage, at sognebegrebet eksisterede, længe før kristendommen kom til landet. Man kan altså sige, at sognemenighederne under kyndig ledelse byggede kirkerne, og menighederne må vel så oprindelig have været ejere af de samme kirker.

Vi ved, at senere gik kirkerne over til bisper og klostre. Siden til kongen og de adelige patroner for så i vore dage at blive selvejende, hvilket betyder, at kirkerne nu ejes af folkekirkens medlemmer i næsten hvert sogn. (Professor P. G. Lindhardt: *Kronik i »Jyllands-Posten«* af 21/11 1965).

Ullits kirkeejerforhold gennem tiderne lader sig nok ikke udrede. Til op mod år 1800 havde begge pastoratets kirker, Ullits og Foulum, samme ejer. Så kom Foulum kirke under Hessel og senere under Gunderupgaard.

Vi ved, at 20. juli 1693 fik landsdommer P. Lerche til Lerkenfeldt kongeligt skøde på Ullits og Foulum kirkers jus patronat d. v. s. ret til at kalde præster og degne. Det hedder i skødet bl. a. :

»Oc al den aarlig indkomst som af alders tid dertil haver ligget, og bør dertil at ligge med rette, intet undtaget i nogle maader. Oc maa bemeldte Peder Lerche oc hans arfvinger self kalde prester oc degne til forskrefne kirker, dog med saadan vilkaar, at hver gang nogen prest til forn. kirker kaldis, oc han først af superintendenden vorder dygtig befundet, skal voris allrn. confirmation strax paa samme kald allern. søgis...«

Skødet er underskrevet af Kristian d. 5. På ovennævnte tidspunkt var Ullits og Foulum kirker altså under kronen. (Kilde: Viborg bispearkiv kopibog 1693—1695).

Ullits kirke blev under Lerkenfeldt helt til 15. oktober 1924. I fl. »Liber Daticus« mødte godsejer Hilmar Kjeldsen, Lerkenfeldt, på denne dato i Ullits kirke for sammen med provstiuvalget og et udvalg fra menighedsrådet at besigtige og vurdere kirken i anledning af, at kirken på denne dato overgik til selveje. Tienden var allerede afløst fra 1. jan. 1912 at regne.

Kirken.

Kirken ligger højt over byen, og kirkegårdsdiget snor sig op og ned ad de stejle skråninger. Kirkegården blev ved skolens nedlæggelse i 1936 udvidet mod nord. Opkørselen til kirken sker fra øst og er meget besværlig især ved vintertid; men kirken tager sig overordentlig smuk ud på den stejle bakke.

Kirken er opført af granitkvadre, der hviler på en skråningsokkel. Oprindeligt var der kun skib og kor, der vel stammer fra ca. år 1200. I sydsiden findes ikke mindre end fire vinduer, mens der i nordsiden ingen findes. I korets østgavl sidder et oprindeligt vindue, som dog er tilmuret. I det hele taget er kirken meget ombygget. I den sene middelalder er murene blevet gjort højere, og den smalle korbue blev ombygget med munkesten, og da blev dørene i syd- og nordsiden også ombygget med munkesten; men i den nyere tid er syddøren tilmuret. I denne mur sidder en lille gruttesten, der måske i den katolske tid har været anvendt som vievandskar i kirken.

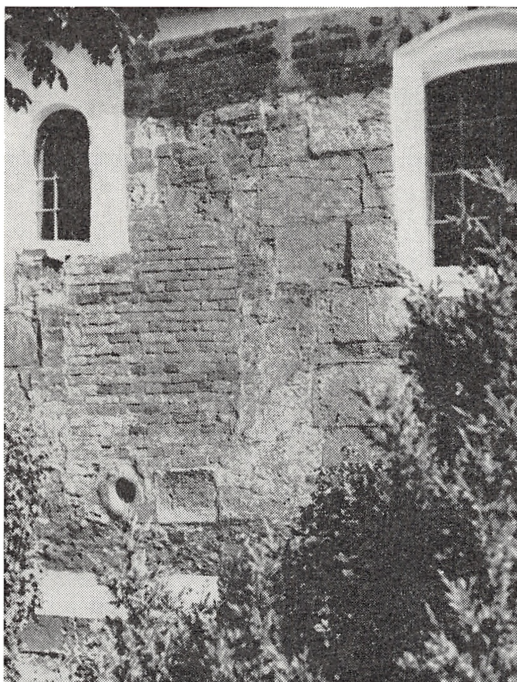
Kor og skib er tækket med bly, mens tårnet er tækket med teglsten.

Tårnet har samme bredde som skibet og er bygget af granitkvadre forneden og af munkesten foroven. Hvornår tårnet er bygget vides ikke; men gammelt er det, for i 1745 blev det gjort lavere, da det slog revner, skønt der var sat en skråpille til at støtte det i det sydvestre hjørne. Om forandringen af kirketårnet findes oplysninger i Pontoppidans Danske Atlas.

Desuden findes i Lerkenfeldts godsarkiv følgende om et retsmøde om kirken: 1744 d. 11. juni udsteder Christian Lerche skøde til von Lüttichau på Lerkenfeldts og Hessels godser. Købesummen var 31.000 rigsdaler.

Denne sidste Lerche har nok efterladt sig Ullits kirke i en meget sørgelig forfatning. Vi kan se sporene af denne efterladenhed endnu på sydmuren af kirken. Sydsiden skal altid ses godt efter, da sol og frost her veksler mere og nedbryder mere end på nordsiden. Kirkens nordmur er ganske pæn og regelmæssig, hvorimod sydmuren bærer tydelige tegn på tider med forfald: Kvadrene sidder meget uregelmæssigt. Der er en såkaldt »Skaksten«, måske mesterens regnebræt; men denne sten sidder temmelig afsides oppe på den store mur, og ind mellem kvadrene er steder med almindelige mursten og enkelte munkesten. Man har bare klistret efter på en billig og nem måde.

Det er derfor forståeligt, at Wulf Caspar von Lüttichau samme år forlangte et tingsvidne udformet af godsets birketing i Lerkenfeldt angående bl. a. Ullits kirketårns tilstand.

*Fra skibets sydmur,
hvor man ser en »skæksten«
samt »ugleboet«,
måske et gammelt vievandskar.
Bemærk den lappede murflade.*

(Foto: P. Lybæk, Ullits).

»Christen Testrup, birkedommer til Lerkenfeldts birketing, og Niels Nielssøn, birkeskriver samme steds, gør vitterligt, at aar efter Guds Byrd 1744, fredagen den 25. september fremkom for retten paa fornævnte ting, paa højædle og velbaarne Hr. Obriste Lieutenant von Lüttichau til Lerkenfeldt og Hessel hans vegne, fogden Peder Vestergaard samme sted, og gav retten til kiende, at højvelb. o. s. v. von Lüttichau var beføjet at søge et lovligt tingsvidne erhvervet over Ullits kirketaarn dens tilstand og beskaffenhed, som er befunden ganske brøstfældigt og faldefærdigt, desaaarsag havde ved 2 de mænds, navnlig Erich Andersen og Jacob Clemmensen, begge af V. Bølle, lovlig ladet kalde Ullits sogns beboere for at vidne i sagen.«

Så følger navnene på samtlige sognets bønder. De skal vidne om tårnets tilstand: »Fundamentet samt grundvold og stedets beskaffenhed, tårnet står på o. s. v.

Nu var det nok ikke meningen, at alle de gode Ullits bønder

hver især skulle forhøres om kirketårnets tilstand, kun en enkelt, Christen Povelsen, vel sagtens den mest sagkyndige, besvarede fogdens, Peder Vestergaards spørgsmål.

Vi følger vidnehøringens forløb:

»Derefter fremstod at vidne ved eed med opholdende fingre efter loven Christen Povelsen«.

Vestergaard spurgte,

1. om han ikke havde taget Ullits kirketårn i syn og besigtelse? Svar: jo.
2. om han havde set revnerne fra øverste spids og til jorden på vestre ende og ligeså på den nordre side samt mange steder på den sydre side, og om ikke tårnet på den sydvest kant har givet sig en hel del i vesten«? Svar: Tårnet har en stor revne på den vestre side fra det nederste til det øverste, og er samme revne videre for nedend end for oven. På nordre side vidste han ikke, der var nogen revne; men på den sydre side er der nogle små revner, ellers kunne han ikke skønne, at tårnet i sydvest hjørne har begivet sig i vesten, men syntes nok ligesom grunden i sydvestre hjørne var noget lidet sunken, for hvilken årsag han syntes, at den pille, som står ved sydre side, er tilsat til hjælp for tårnet i forrige tider.
3. om han kunne nægte, at grunden eller jorden, tårnet står på, som er et højt sted og løs flyvesand, jo dertil har været årsag? Svar: Han vidste ikke, dertil kunne være anden årsag end jordens løshed, som består af hvid sand.
4. om tårnet ikke af den årsag har trækker en del på kirken, og om ikke kirken havde været fastere og holdt tårnet tilbage, måtte tårnet allerede have ligget på jorden? Svar: Det vidste vidnet ikke.
5. om ikke tårnet havde givet sig en del fra kirken, såsom der var en stor revne mellem tårnet og kirken? Svar: Vidnet vidste ikke, der gik vand ned mellem kirken og tårnet.
6. om jorden ved det sydvest hjørne var sunken eller henfalden, og tilforn, derom efter sædvane været båret liig, mens formedelst jordens henfalden, ej kan ske? Svar: Nu kunne de ej gå denne vej, at liget ej skulle falde af båren, nu gik de bag om kirken med liig.

Derefter drøftes, hvorlænge tårnet i sin nuværende forfatning kan blive ved at stå, om det ikke er til fare for kirken og mennesker. Endvidere tales der om kirkegårdsdiget, der flytter sig ned mod gaden.

Så tales der om at rive tårnet ned, og man drøfter spørgsmålet, om der i så fald kan blive plads nok i kirken.

Der nævnes den mulighed at skaffe nye stole ved at bygge pulpitur. Beboerne mener, det vil blive for besværligt for de gamle koner; men så kommer der forslag om, at ungdommen kan benytte pulpituret.

Der spørges, om unge folk skulle befales at gå på pulpituret, og om der så i kirken kunne blive plads nok til de gamle koner? Christen Povelsen svarer, det kunne han ikke så just vide.

Så var der spørgsmålet om at bygge tårnet om. Kirkepatronen, von Lüttichau, skulle jo betale; men de Ullits bønder skulle gøre pligtkørsel og pligtarbejde. Fogden spurgte, om sognets beboere kunne udstå den kørsel og pligtarbejde? Christen Povelsen svarer, at det turde han ikke udtale sig om.

Alle de øvrige sognemænd er enige i det, Christen Povelsen havde fremført, og von Lüttichou fik et lovskikket tingsvidne tilskikket angående sagen. (Kilde: D 6 nr. 3 Lerkenfeldts godsarkiv)

Der siges ikke mere i Lerkenfeldts arkiver; men Pontoppidans Danske Atlas siger: »Tårnet har før været højere, men gjort lavere, da generalmajor Lüttichau til Lerkenfeldt 1745 lod kirken reparere«.

Siden den tid har tårnet stået som et dejligt vartegn og vist, at her ligger en gammel by. Fra gluggerne i tårnet har den lille malmklokke sendt sine milde freds- og bedetoner ud over egnen siden ca. år 1350, da den blev støbt og ophængt. Måske er den støbt derude på kirkegården, hvilket ikke var ualmindeligt i hine tider. I krig og ved landesorger har den lydt, mens folk derinde i de lave huse og gårde i skræk eller sorg har bøjet deres hoveder og sendt deres bønner om barmhjertighed mod himlen. Men også takketoner har klokken ringet, og måske flest af dem, når højtiderne oprandt, eller når høsten var vel i hus. En kirkeklokke kan sige så meget til et kristent folk.

Våbenhuset på nordsiden af kirken er opført i 1872 af mursten og tækket med tegl. Der er opført ligkapel i 1952.

Kirkens indre.

Kirkerummet virker hyggeligt og lyst, idet der er tre vinduer i skibet og et i koret, alle i sydmuren. Altertavlen stammer sikkert ligesom prædikestolen fra 1559, hvilket tal er skåret ind i prædikestolen. Altertavlen er malet i gamle kirkefarver og med en udskåret engel på hver side af vingerne. Der er fire fritstående søjler, der deler tavlen i tre felter. I midterfeltet er malet et gyldent kors på brun bund. Søjlerne er marmorerede og med et udskåret løvehoved forneden. Selve alteret er bygget af kampesten, men overbygget med træ, hvorover er rødt plyds. Altertavlen dækker det tilmurede vindue i østgavlen.

De to store alterstager af messing er gjort kortere i den nyere tid, og befolkningen har skænket en syvarmet lysestage af messing.

De forskellige felter i altertavlen er udfyldt med skriftsteder, men har sikkert engang været prydet med oliemalerier. Skriftstederne i felterne:

»Vor Herre Jesus Kristus i den nat. . .« (1. kor. 11-v. 23-25)

»Priser Herren, thi han er god. . .« (ps. 118 v. 1)

»Syndens sold er døden. . .« (Rom. 6 v. 1)

»Alt hvad I beder om i eders bøn. . .« (Math. 21 v. 22)

»Sandelig, sandelig siger jeg eder. . .« (Johs. 16 v. 23)

»Kommer hid til mig alle I, som arbejder. . .« (Math. 11. v. 28)

I sydsiden i koret er tre gemmenicher, hvoraf i al fald den ene har været brugt til at hælde den tiloversblevne indviede vin ned i efter altergangen, da der i dens bund findes et afløbshul.

Døbefonten er vel lige så gammel som kirken og af granit, der er udsmykket med fire løvefigurer i højt relief. Fonten har oprindeligt ikke haft noget dåbsfad, da fonten var udhulet og så stor, at man kunne sænke børnene helt ned i vandet. Dåbsfadet er meget svært og af messing. Det stammer fra omkr. 1550 og er prydet med et tydeligt og smukt bevaret billede, der forestiller to mænd, der kommer bærende med en drueklase, altså motiv på spejderne med Josva, der går ind i det forjættede land, og her er et symbol på indgangen til det evige liv gennem dåben.

Prædikestolen bærer det udskårne tal 1559. Ved fem fritstående søjler deles prædikestolen i fire felter, der sikkert hver har haft et

billede af en evangelist, men nu er det hele overmalet med den gråblå kirkefarve og har både foroven og forneden følgende indskrifter:

ESA. 4 .GVDS.ORD.BLIFVER.EVINDELIGE. ROM. 8.
 WI.VIDE.AT. ALTING.MAA.TIENE.DEM.TIL.BESTE.
 SOM.FRØGTE.DEN.HERRE. GVD.
 H.LAVRITS.MATSØN.TV. VIBVRG.1599.
 JOHAN.8.SANDELIG.JEG.SIGER.EDER.
 HVO.SOM.BEVARER.MIT.ORD.HAND.SKAL.ICKE.SEE.
 DØDØDN. EVINDELIGE.
 ESA.28.FRISTELSE.LÆRER.AT.GIFE.AC.PAA.
 OC.MRCK.ORDET.

I 1967 er der under læsepulten på prædikestolen opsat en rød fløjlstavle, hvorpå står med ophøjede, forgyldt bronze Alfa og Omega og i midten Kristi tegn, der også var soltegn, altså begyndelsen og enden med Kristustegnet i midten. Denne tavle er skænket af en velynder af menigheden.

Stolestaderne er rimeligvis fra 1599. En del stolegavle bærer indskrifterne 1618 og 1632. Disse gamle stolegavle bærer initialerne IHS, Jesus, menneskenes frelser, men et enkelt stolestade bærer det mystiske årstal 1354 og initialerne FCS, der nok er forvekslet med IHS. Det er muligt, der skal stå 1654, idet der er indskåret tallet 54. Måske har disse stader noget at gøre med oplysninger, som pastor Erik Hansen (1641—1660) har optegnet i Ullits kirkebog om et godt offer ved en barnedåb: »1654—22. s. e. trin. døbt Niels Aarups søn Søffren. Jomfruen på Bunderup (Lerkenfeldt) bar den. Patrici (faddere) W. Daae hs. Suend P. L. S. — B. C. S. — 11 S. En stor forsamling med mend og quinder, og fik jeg offer over de fadderpenge, jeg gaf: summa penge 7 mark. »Det er muligt, at dette usædvanlige i Ullits kirke kan have medført, at der da også er blevet indsat et par stolestader, som nok tiltrængtes på denne tid.

I tiden, siden menigheden overtog kirken i 1924, er der sket flere forbedringer. Der er anskaffet lysekroner, indlagt elektrisk lys, købt dejligt orgel i 1956 af firmaet Frobenius, nyt oliefyr i 1966, ligesom der er lagt bræddegulv i kor og skib i 1936. 1956 er indkøbt en del stole til afløsning af de dårligste stolestader. 1936 malede landsby-

maleren Emil Jespersen, Ullits, kirken, og samme år skænkede Tobias Hansen, Strandby, et kirkeskib, der hænger i skibet.

Tårnet er kvadratisk og af samme bredde som skibet, med hvilket det har forbindelse gennem en rundbuet arkade. Der er et vindue mod vest. På de tre murflader mod syd, vest og nord afdækkedes i 1956 store kalkmalerier. Nationalmuseet fordrede i første omgang, at malerierne skulle afdækkes, og det vedtoges at afsætte 1500 kr. til dette formål; men det viste sig, at væggene var så gennemtrængte af mug og fugtighed, så museet vedtog, at det hele skulle overdækkes igen. Dette er sket på sydsiden; men endnu er der enkelte rester tilbage på de andre mure, og man kan med nød og næppe forstå, hvad malerierne forestiller, og især kan man få en idé derom ved at betragte de i Thorum kirke i Salling af konservator E. Lind i Odense fremkaldte billeder, der er lignende dem, som fandtes i Ullits.

Motiverne er: Syndefaldet, uddrivelsen af Paradis, brodermordet (Kain og Abel), Kristus og synderinden, Kristus og den samaritanske kvinde, nadveren, fodtvætningen, korsfæstelsen og gravlæggelsen.

Billederne er fra den sengotiske tid.

Strid om stolestaderne i Ullits kirke.

Kirkens stolestader har åbenbart fra gammel tid givet anledning til uro og strid i kirken under gudstjenesten. De øverste stader og den yderste plads i et sådant stade var de mest eftertragtede. Man søgte ikke »de nedrige steder«, som H. A. Brorson sang om, i Guds hus.

I byerne kunne stolestaderne lejes. Tiendeyderne i by og på land sad frit. Et bestemt stade var på landet tillagt hver gård og hvert hus; men heller ikke dette kunne hindre stridighederne.

Kristian d. 2. mente åbenbart at have fundet det rette middel mod denne uorden. I hans »Gejstlige lov« af 1521 hedder det i kapitel 11: »Om Stoele at udfløtte af alle kirker. Stolene skal ud af domkirker og købstedkirker med undtagelse af de, der er beregnet til standspersoner«.

Om landsbykirkerne hedder det: »Och thet store Trette och Tue-drugt, som er imellem Bønder y Landsbykirker om Stoelestader, tha schall Bispen lade alle Stoele uaf Kirken føris, eftersom foreskrefuet stor«.

*Kirken set fra sydøst.
Man ser her støttepillen
ved tårnets sydside.*

(Foto: P. Lybæk, Ullits).

Disse love og forordninger blev som bekendt brændt på Viborg Landsting i året 1523 som »skadelige og fordærvelige«.

Striden om de øverste pladser i kirkerne fortsatte. Beretningerne herom er talrige fra alle landets egne, og striden kan til tider antage en helt grotesk karakter, som da »Povel Jenssøn på 2. juledag 1694 trinte op på skammelen og satte sig på stoledøren og vendte sin ryg og rumpe imod qvinderne, og i det samme stødte han Mourits Simonssøn tilbage«. Her blev han siddende, til folk faldt på knæ. Det er forståeligt, at »folk gav mere agt på hans galne lader og sæder end på Guds ord«. Mourits kunne altså ikke på den dag få sit rette sæde i kirken. Dette skete i Lerup kirke.

Det kan ikke nægtes, at det tiest var i kvindestolene, der opstod uro. Der kunne skubbes. Tæer kunne blive trådt, og der kunne veksles bemærkninger, som ikke netop passede på dette sted.

Fra Ullits kirke foreligger en beretning om uenighed om stolestader. Striden drejede sig om det øverste stade »næst efter præstekvindens«. Striden stod mellem et par sikkert i det daglige agtværdige gårdmandskoner. Den ene fra Søkbæk, den anden fra Ullits.

Sognepræsten, Erik Hansen (1641-1660) og hans medhjælper har nok i første omgang søgt at bilægge striden, men uden held. Så tog herredsprovsten Søren Hansen til Farsø og Vognsild fat. Han afsagde dom i sagen; men denne dom blev til så stor fortrydelse for den tabende part, at sagen blev appelleret, og sagen gik nu til superintendenten (biskoppen) i Viborg, der indstævnedede over en halv snes mennesker til at møde i conventshuset i Viborg d. 27. oktober 1654 kl. 2.

At sagen i sin tid havde stor betydning, forstår man vel bedst, når man tager i betragtning, at disse mennesker skulle foretage den lange rejse, hvor de skulle passere Gjedsted å, Låstrup å og Skals å på en efterårsdag, hvor åen var fyldt med vand.

Det var ikke så ligetil at færdes over vadesteder og skrøbelige broer i hine tider. Det får man et klart billede af ved at læse, hvad biskop Birkerod beretter (i Turistforeningens årbog 1964) om sine oplevelser fra en visitatsrejse i 1707: »Thi som vandet udi en å, hvilken vi skulle over, var vokset så højt, at det næsten kunne gå til ryggen af hestene, lod jeg mig samt mit tøj og følgeskab på en liden fiskerbåd oversætte, men de tomme vogne lod jeg køre gennem åen, ihvorvel dette var såre voveligt. Ja, den bageste vogn, som var lettest, kom omkuld i vandet, og køresvenden var nær om en hals, men blev dog, laus Deo, reddet«.

Hvordan gik det så i conventshuset i denne retssag. Ja, derom berettes i mange sider på de gulnede blade, som endnu findes i Viborg Bispearkiv (hovedreversal, Gislum herred (1-5)): Herredsprovsten, Søren Hansens afgørelse i sagen forkastes. Konen fra Søkbæk sad igen med fuld ret i den anden stol i Ullits kirke med sin datter eller en pige. Derefter sad i samme stol konen fra Ullits ligeledes med en datter eller en pige. Der kunne ikke sidde flere i stolen; men det bestemtes, at der straks skulle indrettes en ny stol lige ved indgangsdøren på højre side, hvor de øvrige to kvinders døtre eller piger kunne sidde. (Denne stol er først fjernet for ganske få år siden).

Man kan sige, at hele denne lange sag var tåbelig; men den viser dog, at almindelige folk, der følte deres ret gået for nær, kunne få deres sag ført frem og bedømt på højeste sted.

Præstegården

Da Ullits er en gammel landsby med kirke, kan man gå ud fra, at der har eksisteret præstegård der i flere hundrede år. Da præsten hr. Mads blev henrettet i år 1570, boede han i Dollerup præstegård; men fra det samme år blev Ullits hovedsognet, og præstegården i Dollerup benævnes som annex. Jørgen Lykke lagde den ind under Mariager kloster, hvortil han allerede i hr. Madses tid havde tilranet sig Dollerup vandmølle og en eng, tilhørende Ullits præstegård, ligesom han, efter at have revet Svingelbjerg kirke ned, havde lagt dette sogn ind under V. Bølle kirke og således havde fået dette sogn ind under Viborg amt, hvorfra det igen er kommet til Aalborg amt i 1966. Man kan da godt forstå, at hr. Mads kunne kalde Jørgen Lykke en »Guds kirkes tyran og forstyrrer«.

I 1918 blev den over 200 årige præstebolig nedrevet, da den var blevet så brøstfældig, at den ikke mere kunne bruges som menneskebolig. En ny præstebolig blev opført oppe på bakken over den gamle bolig og med en pragtfuld udsigt over egnen både til landsiden og mod syd ud over Louns Bredning. Tegningen til den ny bolig var udført af arkitekt Vig-Nielsen, Viborg. Efter datidens forhold var denne ny bolig helt i orden; men senere er der isoleret, indrettet konfirmandstue, centralvarme med oliefyrr, så det er en fuldt moderne bolig af passende størrelse, lun og hyggelig. Selve præstegården, avlsgården, var bortforpagtet, men da denne forpagtning udløb i 1926, ønskede menighedsrådet, at gården skulle nedrives og arealerne udstykkes til husmandsbrug. Biskoppen var imod, at man skilte sig af med præstegården, og fik gennemført, at der uden for byen blev indrettet en præstegård på 33 tdr. land, mens den øvrige del udstykkedes på gunstige vilkår til indretning af fem husmandsbrug. Præstegården går gerne under betegnelsen »Forpagtergården«, da den altid drives af en forpagter, der må forny forpagtningen hvert 8. år.

Afgiften ydes efter kapitalstaksten for byg. Lige for tiden er denne

takts 46,75 kr. pr. td. byg, og der svares en årlig afgift på 80 tdr. for de tre og tredive tdr. land, der hører til ejendommen.

Baggrunden for, at der endelig blev bevilling til opførelse af nyt stuehus, er at finde i et provstesyn, der fandt sted d. 13. februar 1918, hvorfra der i »Liber daticus« står følgende: »Biskoppen beder provstesynet snarest at træffe foranstaltninger til opførelse af et nyt stuehus til præstegården, da det nuværende er ubrugeligt som menneskebolig. Har besigtiget det gamle stuehus og skriver følgende: Ullits præstegårds stuehus, der skønnes at være over 200 år gammelt, består af en lav, stråtækt 31 alen lang og 10^{1/2} alen bred bindingsværksbygning med en mindre udbygning mod nord, hvori er økonomirum 10 alen langt, 9^{1/2} alen bredt. Huset med tilbygning indeholdt de egentlige beboelsesrum og køkken, medens vaskehus, bageovn og udgang fra køkkenet benyttedes i fællesskab med forpagteren, der forefindes i et senere tilbygget hus, der samtidig afgiver en mindre bolig for forpagteren. Da stuehuset er over 200 år gammelt og på en undtagelse nær i sin oprindelige skikkelse er ganske forfaldent med små vinduer, har lerklinede og ganske tynde vægge og bræddeloft overalt, som den tids herrer opførte, er der intet hensyn taget til gennemtrængt af fugt; på væggene er opsat lærred, der er tapetseret, uden at man dog med disse foranstaltninger har kunnet holde fugt og skimmel ude, ligesom man ikke har kunnet forhindre, at der i stuerne er vådt og fugtigt. Loftet består af et enkelt lag gamle og brøstfældige brædder, der giver kulde i stuerne. Taget har i flere år trængt til fornyelse. Synet har i fl. år foreslået opførelse af et nyt stuehus; men man har holdt sagen hen af hensyn til ministeriets pålæg om at holde igen med hensyn til nybygninger. Synet mener, at hovedistandsættelse af bygningen er udelukket både af tekniske og økonomiske grunde og anmoder derfor om, at der må blive givet tilladelse til at udarbejde plan og forslag til opførelse af et nyt stuehus med mindre udhus ved Ullits præstegård, og at sagen må blive påbegyndt og bygningen opført i den tilstundende sommer.

*Provstesynet for Aars-Gislum herreder.
den 13. februar 1918.
Axel Egeløv.«*

Så forsvandt den egentlige præstebolig og blev flyttet op på bakken. Avlsbygningerne stod endnu nogle få år; men da bygningerne alle var skrøbelige, besluttede man at udstykke forpagtergården, der bestod af en stor lade med storkerede på taget. Laden lå i sydsiden. Kostalden lå i østsiden langs vejen gennem byen, og i denne længe var en indkørselsport til gården. I vestsiden lå et mindre udhus, hvor der var hestestald, vognporte og præstens private »lokum«. Forpagterboligen var bygget i mere moderne stil af gule sten og med spåntag, mens alle de andre bygninger var tækket med halm. Denne bolig var omtrent så grim, som man kunne tænke sig, idet den ragede højt op over selve præsteboligen, som den var bygget sammen med. Der var 12 trin op til indgangsdøren. Pastor Junge får 1861 et lån på 720 rigsd. 5 mk. 15 sk. til opførelse af en ny lade. Tildelt af stifts-midlerne.

Fra samme kilde*) oplyses, at i 1896 var beskaffenhederne af Ullits-Foulum sognekald: Indtægter: 1) korntiende 47 tdr. 6 skp. $\frac{1}{4}$ fjerding rug, 36 tdr. 1 skp. byg og 39 tdr. 2 fjerdingkar havre, pligtig at levere »in natura« i Løgstør. 2) Landgilde af annexgård 3 tdr. rug in natura. 3) kvægtiende og småredsel (fjerkræ) af 15 tdr. byg. 4) Offer og accidenser efter 5 års gennemsnit 297,49 kr. 5) lønningstillæg af finanserne 200 kr. 6) renter af en embedskapital 311,57 kr. 7) renter af en bankaktie 220,44 kr. 8) præstegårdens avling af hartkorn 4 tdr. 6 skp. $1\frac{1}{4}$ fjerdingkar. Af areal 50 tdr. ager, 25 tdr. eng og kær, 20 tdr. uopdyrket hede er bortforpagtet til 10. oktober 1901 for 57 tdr byg efter kapitelstaksten, 3 tdr. rug, 3 tdr. byg og 3 tdr. kartofler in natura, 4 potter nymalket mælk daglig, tilberedelse og hjemkørsel af 50.000 tørv, 6 læs gødning til haven, naturel præstation til kommunen, vedligeholdelse med og uden bekostning for præsten, oplægning af tag på alle præstegårdens bygninger, der er tækkede med halm, vedligeholder udbygningerne og forpagterboligen med mindre reparationer, som det nærmere er bestemt i kontrakten, alle embedskørseler, 24 mil og ti ture om året til Gjedsted, derudover kørsel for betaling, nærmere fastsat i kontrakten, præsten har selv vogn. Stuehuset er med en i 1882 opført del, hvori der er forpagterbolig

*) (Kilde: Rinds herreds skøde- og panteprotokol).

og noget af præstens økonomilejlighed meget gammelt og navnlig for økonomilejlighedens vedkommende meget dårligt, 6 værelser, køkken, 2 spisekamre og pigenkammer, bryggers fælles med forpagteren, boligen dog ret hyggelig og sund, noget fugtig, økonomilejligheden meget kold om vinteren. En ny brønd er gravet i foråret 1896 og tilstrækkeligt og godt vand. Haven udvidet meget under den nuværende præst, ligger på en skrænt mod øst med smuk udsigt, men dårlig jord og en del bærfrugt, gode, men knappe køkkenurter, en lille granplantage vest for haven. Tørvejord til mange år, men tørvene er dels svovlede, dels ikke af megen varmegærdi.

En kancelliskrivelse om en aljebeholder.

Den 8. maj 1909 foreligger ifl. »Liber daticus« følgende højtidelige skrivelse: »Vi, Frederik d. 8. af Guds nåde konge over Danmark, de Venders og Goters, hertug til Slesvig, Holsten, Ditmarsken, Lauenburg og Oldenburg o. s. v. »Vor synderlig bevågenhed«. Derefter skrivelse om et lån på 400 kr. til forandring af kostald og svinesti samt indretning af en aljebeholder ved Ullits præstegård. Lånet løber på 8 år. Skrivelsen slutter: »Befaler Eder Gud«.

Præsterne.

Her i den gamle præstegård er livet blevet levet i sorg som i glæde gennem mange generationer. I krig som i fredstider. Det var ikke noget »fedt« embede, og derfor var der ofte præsteskitte, men de unge folk, som levede her, fik børn, der voksede op og tog barndomsminderne med fra den gamle, hyggelige præstegård, og mange nulevende standser op ved de to gamle lindetræer, der i sin tid stod ved indgangsdøren, og minderne om præstegang og de forskellige præsters liv dukker op i erindringen. Enkelte af disse præster vil blive husket gennem tiderne, og andre ved man kun lidt om.

Det var et stort hus, der måtte holdes i den tids præstegårde. Mange stuer, lamper og kakkelovne skulle holdes i orden. Vandet hentedes ude i gården, ligesom tørv skulle bæres ind og asken tømmes ud i askebeholderen. Desuden var der en del repræsentation i de dage, især når bisper og provster kom på visitats, for de kunne ikke gøre det med en dags ophold. Undertiden var bispens der i tre dage. Så

skulle der fyres over hele huset, og der skulle måske også gøres plads til en kusk eller tjener, ligesom der skulle holdes fin middag, hvor degnene måtte med. Man husker endnu, når biskop Svane kom. Det var ham, der sagde til præstefruen: »De må give mig et fad vand, jeg kan vaske mine hænder, for jeg har været sammen med lutter degne«. Dem holdt han ikke meget af. Ja, han nærmest ringeagtede dem. De var ikke lærde nok. De var ikke »studerte«.

Det var ikke let at få råd til at holde alt det tyende, der kunne tiltrænges. 1861 var der i præstegården kun en karl og en pige. Præsten skriver: »Der tiltrænges 1 husjomfru, 2 piger, 2 karle og 2 drenge«. (Liber daticus 1861).

Præsterne er nævnt i årbogen for 1965 og skal ikke gentages her, men til enkelte kan føjes noget nyt:

Magister Christen Christensen Stistrup (1677—1712) er vel den lærdeste af Ullits præster. Hans første kone, Appellone Christensdatter, døde og blev begravet i Ullits kirkes kor. I Ullits kirkebog skriver præsten: »Anno 1689 d. 18. septbr. Clochen 3 eftermiddag blev min allerkiæreste hustru Appellone Christensd. begravet i Coret i Ullits kirke. Dito og predikede Hr. Lauritz Axelsen i Vesterbølle, og var til stede Herritsprovstens kone, Sporman, Laust Pedersens kone og Hr. Peders kone i Nørholm, samt Herskabet på Lerkenfeldt.«

»Anno 1760 d. 10. maj om morgenen kl. 6 døde velærværdige Hr. Berent Haasum i Ullits prg., blev begravet i altergulvet d. 16. maj i Ullits kirke, hans alder 44 år 11 mdr. og var præst i 12 år 1 uge«. Så var pastor Kopp ved at gifte sig med enken. »Aar 1761 den 7. juli blev hr. Niels Kopp, præst i Ullits, og madame Haasums copuleret i Ullits kirke med kgl. allernådigst tilladelse uden trolovelse«. »1762 d. 11. febr. føde præstens kiæreste mad. Kopp en søn inddøbt samme dag og kaldet Berrent« og videre: »1775 d. 14. april, som var langfredag, døde Hr. Niels Kopp og blev begravet i Ullits kirke d. 24. — 41 år gl.«

Angående degnene i Ullits henvises til årbogen 1962.

Forskellige oplysninger om kirken og skolen.

Når riget eller kongen fattes penge, udsendes skrivelse gennem bisperne til præsterne med anmodning om et frivilligt bidrag til flå-

dens og militsens underholdning. År 1653 cirkulerede en sådan »bidragsliste« også mellem præsterne i Gislum herred. Præsterne er rørende enige om, at de sidder i fattige embeder; men det var nok ikke klogt at sige nej. Præsten til Ullits-Foulum, Erik Hansen, skriver på listen: »Efter min fattige og ringe lejlighed lover jeg godvilligen at give udi penge 2 rigsd.« Det giver de fleste af herredets præster. Kun præsten i Durup og Stenild synes villig til at ofre over al evne til fædrelandets forsvar. Han skriver som den sidste på listen: »Jeg underskrevne Jesu Christi tjener i ordet til Durup-Stenild, som i stor gjælds betryk formedelst en øde præstegårds opbyggelse og ringe kald underdanigst beder, at 6 rigsd. måtte med hyldest og nåde, som den godvilligt gives, optages«. (Viborg bispearkiv hovedreserval Gislum herred.)

Biskop Rottbøl udsender 1771 et cirkulære til stiftets præster angående statistik, og pastor Kopp svarer bl. a., at der er 20 decimanter (tiendeydere) i Ullits. Sognet har i alt 73 tdr. hartk., og der er af gårdfolk, mand og hustru, 40. Af børn og tjenestefolk, små og store, 62. Husmandsfolk, mand og hustru, 35, børn 23. Communicanter (altergæster) 99. Der oplyses endvidere: Kaldets indtægter »kan bedrage sig i tienden, offer samt accidenser i det højester 148 rigsd. 3 mk.« Endvidere om Foulum: »I mit annex Foulum, Dollerup by, er tillagt præstegården en ringe annexgård, men herlighedsejeren er en ved navn Christen Sørensen, består af hartk. 2 tdr. 7 skp. 3 fdk.«

Om pastor Tjerebyes triste afsked og umyndiggørelse foreligger følgende (Kilde: Rinds herreds kontor i Hobro 27/7 1843): »Deres velædelhed har med behagelig erklæring af 3/1 hertil indsendt en skrivelse fra provst Spleth, hvori han indstiller, at den i nåde entligede pastor Tierbye i Ullits må blive beskikket en værge, og har De derhos i deres erklæring ytret, at De anser det aldeles nødvendigt, at pastor Tierbye sættes under værge«.

Fra Herredskontoret i Hobro kommer så meddelelse om, at præsten på grund af sin alder og svagelige sindsforvirring samt et apoplektisk tilfælde ikke er i stand til selv at bestyre sine økonomiske anliggender, »så bliver han herved i medhold af loven 3-17-1 erklæret for umyndig«. Pastor Larsen i Gislum bliver hans værge.

Om bispevisitatser i Ullits er der gjort rede i årbogen for 1964—65;

men der kan tilføjes, hvad biskop Laub siger efter en visitats i 1864: »Pastor Junge prædikede med megen hjertelighed, ihvorvel jeg dog måtte føle savnet af en klar og bestemt fasthold tankegang. Han er en nidkær og altid villig forkynder; men han virker uden tvivl mindre ved velordnet tale end sin sjælesørgervirksomhed og daglig omgang med mennesker, og han fortjener derfor al påskønnelse. Ungdommen er veloplyst. At kirkesangen gik så godt, skyldes uden tvivl for en del præsten«. 1869 og 1873 havde biskoppen samme anskuelse. (Bispearkivet, Viborg).

Præsterne var fødte formænd for skolekommissionerne, og provster og biskopper havde de største ord at sige i skolerne. De kom på visitatser, og til mange embeder havde biskopperne kaldsret. Ministeriet hed da også Kultusministeriet. Førstelærer J. C. Christensen, Stadil, fik stor betydning for skolevæsenets indretning og var kendt med forholdene i landsbyskolerne. Han gennemførte 1903 loven om mellemkolen, og han var så fremsynet, at han godt kunne se, at det gamle tilsyn i skolerne trængte til mere indblanding af fagfolk inden for skolen. Derfor udsendte han d. 17 decbr. 1909 følgende til biskopperne og præsterne: »Som det vil være bekendt, har ministeriet nedsat en kommission, der bl. a. skal drøfte, eventuelt udarbejde et udkast til lovforslag om »Omordning af Folkeskolens tilsyn«. For dette arbejde vil det være af betydning at kende, hvorledes menighedens repræsentanter dømmer om denne sag. Jeg skal derfor anmode de herrer sognepræster om, så snart det kan lade sig gøre, at sammenkalde menighederne i hvert pastorat og forelægge de tre spørgsmål:

1. Finder man det ønskeligt, at præsten ikke skal have sæde i skolekommissionen, med mindre han indvælges i samme?
2. Finder man det ønskeligt, at provsterne i skoledirektionerne erstattes af skoleinspektører, tagne ud af lærerstanden selv?
3. Finder man det forsvarligt, at religionsundervisningen eventuelt overlades til lærerne uden noget som helst kirkeligt tilsyn?«

Man får ikke at vide, hvordan afstemningen faldt ud i Ullits-Foulum; men tankerne om det nye tilsyn voksede og lovfæstedes senere; men i 1910 var befolkningen endnu ikke moden til at tage stilling til sagen.

Det kirkelige liv i Ullits.

Som kirken ligger på den høje bakke har den altid haft befolkningens bevågenhed. Gennem tiderne er folk trinet stille fra våbenhuset ind i skibet og har fordelt sig, kvinderne i nordsiden, mændene i sydsiden, og endnu er denne skik ikke helt forsvundet. Kirken repræsenterer det gamle, som der ikke skal røres for meget ved. Man hører ikke her nogen bevægelse fra pietismens tid. Op mod århundredskiftet var der nogen uro, da mormonerne gjorde deres propaganda, og enkelte fik de med til Utah i U. S. A. Jernbanen kom 1910. Der opstod en stationsby, der kom til at ligge på grænsen mellem Ullits og Foulum sogne, og i Ullits stationsby blev der bygget missionshus 1924, da Indre Mission havde fået en del tilhængere fra begge sogne. Påvirkningen var kommet fra V. Bølle og Farsø; men omtrent samtidigt kom den grundtvigske bevægelse til sognene. Det skete fra Søttrup og Klim frimenigheder ved præsterne Søren Anker Møller og dennes søn Rasmus Anker Møller, der blev præst i Søttrup. Befolkningen vågnede op og tog stilling. Disse bevægelser fulgte ikke sognegrænserne, som kirken havde holdt strengt på. Der kom lægfolk og præster, der holdt møder i hjemmene og i skolerne. Nogle for Indre Mission, andre for Kirkeligt Samfund. Bølgerne kunne gå højt i nabo-sognene; men i Ullits-Foulum var man trofast mod kirken, selv om man var med til lægmandsmøderne. Kun ganske enkelte familier meldte sig ind i frimenighederne. Man kan kort sige, at folk elsker deres gamle kirke på bakken og nænner ikke at svinge den, for på kirkegården ligger deres forfædre, og der vil de selv efter endt dagværk ligge ved fædrenes side i læ af deres kirke.

Kirken vågede også over de strenge sabbatsloves overholdelse, hvilket nedenstående beretter om fra Ullits:

Freds- og bedeklokkerne sender fra Ullits kirketårn sine toner over byen og kalder sammen til søndagsgudstjeneste kl. 9 slet; men høet ude på de brede enge ved Ullits venter på at blive slået, og har fæstebonden i dag bestemt sig til at slå sit eget hø i morgen, så skal det nok passe, at en stafet fra Lerkenfeldt kommer farende på en hest ind i gården og råber: »Hov, hov!« Med aftenvarsel må bonden møde med mandskab på herregården, for her trænger høet også til at blive slået. Så må bondens eget arbejde vente. Derfor så myndig-

hederne også mindre strengt på helligdagsarbejde i såtiden og ved høbjergningen.

Det var ikke let at udføre søndagsarbejde i landsbyen, uden at det blev opdaget. I kong Christian d. 4' reces af 1643 bestemmes, at i landsbyen skal lensmanden med provstens råd ansætte to mænd »af de gudfrygtigste og bedste som kirkeværger og præstens medhjælpere«. De skulle bl. a. give præsten oplysninger om uskikkeligheder i sognet.

Sådan to gode mænd havde man også i Ullits i det Herrens år 1795.

Samme år d. 15 august blev politiret sat på Lerkenfeldt birketing. Dommer og skriver var Niels Holm. Stævning var udtaget mod gårdfæster Niels Christensen, der var præstens medhjælper, og klagen lød på misbrug af helligdagen. Præsten og dommeren havde rejst sagen.

Niels Christensens pige Appelone var første vidne. Hun blev udspurgt:

1. Om hun véd, at N. Chr., gmd. i Ullits, d. 2. august sidst med en stor del af egne og fremmede folk forrettede høslet på deres eng en søndag? Svar: Jo, hun vidste det omspurgte, at N. Chr. med sine egne og fremmede folk, 20 i tallet, var ved sådant arbejde omspurgte søndag.
2. Hvor tidlig om morgenen ungefæhr begyndte N. Chr. og folk omspurgte arbejde, og hvor længe vedblev de, og hvad klokkeslet om eftmd. ungefæhr kom folkene fra arbejde? Svar: De begyndte om fmd. kl. 7-8 slet og kom hjem 3 timer før solens nedgang.
3. Var N. Chr. eller nogen af hans høstfolk i kirke omspurgte søndag for at høre nogen prædiken? Svar: Nej.
4. Er kirken i byen eller langt fra N. Chr.' hjem? Svar: Kirken er i byen, ikke langt fra N. Chr.' huus og hjem.
5. Hvad tid omtrent var der kirketjeneste i Ullits kirke omspurgte Søndag? Svar: Der var førstetjeneste, som begyndte sædvanlig kl. 9 slet.
6. Har der i dette høbjergning været vanskelig og meget regnvejr, eller har N. Chr., huus og folk været belagt med nogen sygdom i dette høbjergning, som kunne give årsag til helligdagsarbejde,

og hvordan var vejret nævnte søndag? Svar: Vejret til høbjergering har ikke været vanskeligt det år til høavl. Der har ikke siden påske været sygdom; men ved den tid mistede han en karl formedelst sygdom. Nævnte søndag var en stærk regn og ondt vejr, så folk havde ondt ved at forrette arbejdet.

7. Har vidnet ikke været anmodet af birkedommeren om at tilvare N. Chr. og hustru, at de ikke måtte bruge helligdagen til denne høslet? Dette tilstod vidnet; men hun forrettede ikke denne anmodning for sin madfader eller madmoder.
8. Ved vidnet, at N. Chr. er præstens ene medhjælper? Svar: Ja.

Næste vidne var Chr. Søcbæk og Søren Christensen. De vidste det omspurgte. De var i alt 20 mand. De vidste ikke, om N. Chr. kun passede bæsterne. Angående de øvrige spørgsmål fremkom intet nyt. Ingen af deltagerne havde været i kirke nævnte søndag.

Sidste vidne var Kristen Jensen, som erklærede, at han intet vidste til oplysning i denne sag, uden at vidnet om morgenen tidlig før solens opgang var af oldermænden i Ullits sendt for at tilkendegive og advare N. Chr. i birkedommerens navn eller fra ham, at de ikke måtte tage høsletfolk denne helligdag. Da han forrettede sit ærinde, svarede N. Chr. selv, at vidnet skulle sige til oldermænden: »Dette er jeg ikke bange for«.

Så hævedes retten. Forneden i Lerkenfeldts tingprotokol er noteret: »Denne sag er efter høje øvrigheds mægling bilagt uden dom, ved at N. Chr. betaler til Ullits sogns fattige 2 mark«. Det var jo da også en god gerning at sørge for enghøets bjergning i rette tid. (Kilde: Lerkenfeldts birke- og politiprotokol 1795).

I en landsby som Ullits, hvor huse og gårde lå og stadig ligger tæt op ad hverandre, vidste naturligvis alle, hvad der skulle foregå nævnte søndag. Det kunne ikke gå af i stilhed. Det uheldige var, at præsten såvel som birkedommeren boede midt i byen, og de havde naturligvis sammen med præstens to medhjælpere pligt til at påtale sligt, alt efter lov og kgl. allernådigste forordninger.

»Hvor Vorherre bygger en kirke, bygger fanden en kro«, siger et gammelt ordsprog.

Ullits har aldrig haft nogen rigtig kro, men ifl. Lerkenfeldts justitsprotokol af 1749 havde Søren Skrædder i det foregående år fået mere julebrændevin hjem, end han selv kunne drikke.

Nævnte år, 1749 d. 10. jan., var birkeretten sat på Lerkenfeldt. Birkedommeren var Niels Buch, skriver Niels Nielsen. De lovbefalede 8 stokkemænd (d. v. s. retsvidnere) var til stede.

Først oplæstes en »advarsel og afløsning: Det vorder herved een gang for alle bekendtgjort i V. Bølle eller Svingelbjerg og Svoldrup bye, at ingen understår dennem at holde nogen salg af nævnte vare: såsom gott øl, mjød eller brændevin tilfals«. Overtrædere loves strengeste straf efter kgl. majests. allernådigste lov og forordning.

De samme bestemmelser gjaldt nok også for Ullits. Ikke desto mindre gik retten næst efter i gang med at behandle en sag, som havde sit udspring i brændevinsdrikkeri hos ovennævnte Søren Skrædder i Ullits.

Af vidneudsagnene fremgår, at en del af bymændene søndag mellem jul og nytår havde fundet vej, ikke til kirken, men til Søren Skrædder, hvor de åbentbart sad i et muntert lag. Så kom Niels Smed ind, »da bymændene havde aftrykket skænken, som Søren Skrædder gav bymændene«. Smeden havde med sig en »Skierkniv« (til hakelseskæring). »Bymændene kan raffe om den eller købe den til ren kiøb«. Fire spillede om kniven og satte hver 8 skilling ind.

Blandt de fire, der spillede om kniven, var gårdfæster Jacob Jensen i Ullits. Denne og smeden er åbentbart ikke særlig gode venner, og da brændevinen efterhånden lukker af for hængningerne, begyndte de at sige hinanden onskabsfuldheder. Smeden blander sig i en sag, som Jacob Jensen ikke mener kommer smeden ved. Smeden replicerer: »Bider du min næse af, da send mig den igen«. Endvidere minder smeden J. J. om, den gang han ville snyde sig fra at betale 8 skilling på en smederegning. J. J. taler i forblommede vendinger om noget i smedens fortid. Smeden påstår, J. J. »altid har villet tyvte mig mine penge fra«. Det var sket bl. a. i kortenspil. Smeden kalder J. J. for »en skielm, skarn og tyv«.

Mange flere skrappe ord og eder veksles mellem de to. Nu stod Niels Smed altså i Lerkenfeldts tingstue, indstævnet af J. J. for hans

ærerørende udtalelse i Søren Skrædders hus ved bymændenes sammenkomst dér søndag mellem jul og nytår sidstleden.

Fuldmægtig Steilberg vil have et forlig i stand. Han vidste nok, at hvad der siges i kro og smedje, skal man ikke tage alt for nøje eller for tungt på. Han vil vide, om smeden ved nævnte lejlighed var beskænket. Et vidne indrømmede, at »smeden ved den tid havde fået ikke så lidt brændevin, men var ædru«.

Sagen blev behandlet i tre retsmøder, og så blev der forlig. Smeden tilbagekaldte sine hårde ord om J. J. med hensyn til angrebene på smedens ære. Smeden betaler til sognets fattige 1 rigsdaler og 2 rigsdaler til processens omkostninger.

»Så tog de hverandre i hånd med løfte og forsikring, at de efterdags skulle leve fredelig og forliges som skikkelige bymænd vel egner og anstår«.

Det må formodes, at præsten også har haft et alvorsord at tale med de to herrer og Søren Skrædder om. De skulle jo have været kirkens og ikke Søren Skrædders gæster hin søndag. (Kilde: Lerkenfeldts birke- og justitsprotokol).

Sagn.

I Ullits har i fordums tid været en herregård, hvorpå der boede en adelig frue, som lod Ullits kirke bygge. Der var ingen kirke i Ullits, så folk søgte til Foulum. Da denne frue en søndag kørte til kirke, blev hestene sky. Vognen væltede mod en sten, og fruen kom slemt til skade. Da lovede hun at bygge kirke i Ullits, hvilket skete ved stedet, hvor vognen væltede. (Kilde: A. C. Nielsen ved Evald Tang Kristensen).

Fra samme kilde: Der er en sten i Ullits søndre kirkemur med et rundt hul i, hvor de vel har gnedet dynd til sygdomme. Vi drenge kaldte den sten for »Uglens bo«, når vi rendte og spøjte deroppe.

Fra samme kilde: A har hørt Wøjens (Odins) jæger en aften. Vi var gået uden for døren og stod og ventede på min kone, der var gået til Lerkenfeldt, da det kom hen over byens nordende efter Lerkenfeldt til. Hun var kommet op at køre med en mand, der havde været til mølle, og hun stod og holdt ved hestene, mens manden var

inde med en sæk til en mand. Så kom det oven over og ned under vognen. Hestene prusted. Jægeren var oppe i luften og hundene nedenunder hen ad vejen. Hvor der træffer at være åbne døre, kan de smutte ind.

Post Laust i Ullits fortæller: Der har været sejlads til Gjedsted, og i den Kjærshale, der går norden om Gjedsted, er der fundet en møllesten i kæret. Det kær har over efter Ullits til været fyldt med skov. (Evald Tang Kristensen).

K i l d e s t o f:

- Kronik i Jyllandsposten af prof. P. G. Lindhardt, 21/11 1965.
- Liber daticus for Ullits sogn.
- Pontoppidan: Danske Atlas.
- Lerkenfeldts godsarkiv.
- Kristian d. Andens Gejstlige love 1521.
- Turistforeningens årbog 1964.
- Viborg Bispearkiv (Hovedreversal-Gislum herred (1-3)).
- Rinds herreds skøde- og panteprotokol.
- Evald Tang Kristensens sagn.
- Trap: Danmark, 5. udgave.
- Lerkenfeldts birke- og justitsprotokol.
- Carl Raaschou: Præstegården og sognet.

(Min bedste tak til pens. lærer og lokalhistoriker L. Sigv. Jensen Viborg, redaktør lærer Henrik Møller, Aalborg, samt førstelærer P. Lybæk, Ullits, for god medvirken med stof og gode råd ved udarbejdelsen af artikelen).

Min hjemegns mosaik

Af Søren Nielsen.

Giver og Skivum sogne, der tilsammen udgør Skivum-Giver kommune, danner en halvø mellem de to åløb, — Sønderup å mod øst og Halkjær å mod vest. De to åer løber sammen mod nord og danner den egentlige Halkjær å ud for Hedegaard. Åerne benævnes på halvøen som Østerå og Vesterå, hvad de også bliver i det følgende.

Af de bevarede gravhøje på halvøen mellem Øster- og Vesterå er der tre, hvorfra udsigten er særlig god, hvis man vil prøve at se og opleve egnen. Det er Binderuphøj på Giver Mark, den store høj på Giver Hede og højen i Lynnerup Plantage. Og hvis jeg må have fornøjelsen at være vejviser, foreslår jeg, at vi billedlig talt ser egnen gennem et kalejdoskop og fanger ind alt, hvad vi vil have rede på, huse, gårde, de som bor i dem og folk, som har boet der før, veje som er, og veje, som har været, kirker, sagn, kæmperim, spøgelse, broen, som var og forsvandt, men levede videre i stednavnet og genopstod i jern og cement, bække, som snoede sig smukt gennem engen, men nu er en lige grøft, glimt fra fåreavlen, som ikke er mer, hyrde-drengens arbejde, hans leg på marken, mellem bakkerne og i heden, fortid, nutid og tiden midt imellem. Alt triller rundt i kalejdoskopet mellem hinanden, medens vi drejer det rundt mod nær og fjern fra synsranden til højen, vi står på. At rede det ud fra hinanden og systematisere det, kan jeg ikke, vil heller ikke, for alt i broget blanding, det er sognet og egnen.

Så står vi deroppe på højen i Lynnerup Plantage. Vi ser mod nord, det er en varm sommerdag, og dér — helt ude i synsranden — flimrer solen over Limfjordens vand ved Sebbersund.

Det var derudefra Dyssegravsfolket kom, da de som de første beboere vandrede ind på halvøen og bosatte sig. En del af dem slog

sig ned for længere tid syd for ådalen, dér hvor Østerå løber mod vest uden om Skivum Østerkrat, 3 jord- og stendyngegrave vidner derom, og flere er stillet i udsigt ved kommende pløjning. Derude mellem Vegger og Halkjær, ud for Hedegaard, midt i engen, hvor åerne løber sammen, findes resterne af en sumpborg fra middelalderen, som ingen kender navn til. Hvor må det have været et mægtigt arbejde at fælde og slæbe alle disse store egestammer ud midt i engen og bygge den store borg af dem. Mærkeligt, at et sådant storværk er glemt og er uden navn og overleveringer. Her har de gået, middelalderens folk, i deres sjove snabelsko, som jeg fandt rester af en dag, jeg var derude på besøg.

Der nede ved kanten af engen ligger Vegger, byen skabt af en jernbane, som man nu spekulerer på, om den ikke bør nedlægges. I de gamle fjordskrænter nord for Vegger mener man at have fundet de ældste hustomter på egnen, — Ærtebøletid.

På vej tilbage til højen i plantagen passerer vi Ottebakken, men vi får næppe tid til at hilse på Ottemanden, han giver kun audiens om ved kl. 24. Heller ikke nisserne får vi at se, men de er der, det siger man. Vi skænker det altsammen en venlig tanke — og et suk, for vi ville jo alligevel gerne se, når mosekonen i Foldmosen lægger sin tågering om Ottebakkens fod, og nisserne danser derinde i tågen, så de røde tophuer stikker ovenud af tågeringen.

Skivum kirketårn lyser hvidt derude syd for Skivum Sande; inde i våbenhuset står runestenen som nævner: »Gissel—den bedste blandt landmænd«. Stedboende folk mener, at det var ham, som gav navn til Gislum. Men en af de kloge fremmede mener, stenen nævner Gorm den gamle, to meget forskellige meninger, og så ved man ikke, hvad man skal tro. Kirken har en smuk altertavle og prædikestol, der er restaureret af Nationalmuseet, — værd at se.

Man mener i Skivum, at byen har fået sit navn, fordi skibene måtte vende her, når de kom sejlene op gennem fjorden fra Sebbersund. Skriftekloge stednavnefolk vil næppe gå med hertil. Byen er noget for sig — eller har været, det er befolkningen også, — noget, som peger meget langt tilbage i tiden, men som ikke er let at definere.

Bybrønden med sine træbol lå for få år siden midt i byen tæt ved kirkegården. Da byen fik vandværk, forsvandt den, det passede den

ikke. Skivum vindmølle er også borte nu. Det er en skam, at de gamle møller rives ned, varemærker — som de er for deres egn, men de er for dyre at vedligeholde som mindesmærker. Engang den gamle møller Peter Svendsen gravede i gulvet under møllen, fandt han en enkeltgravsdolk, som blev afleveret til daværende pastor Brummer i Aars. Møllen stod på en sløjfet gravhøj.

Syd for Skivum, vest for vejen til Giver, ligger Skelsø; den siges at være meget dyb og har hverken fra- eller tilløb. Om søen fortælles det gamle vandresagn om gården med de ugudelige folk, som puttede en død so i sengen og så sendte bud efter præsten, om han ville komme og berette den gamle kone. Han kom, og da han var midt i handlingen, opdagede han falskneriet. Han gik da bedrøvet udenfor, knælede ned og bad til, at guds straffedom måtte komme over de ugudelige folk. Da sank gården med sine beboere i dybet. Men stolen, hvorpå præsten havde glemt de hellige bøger, kom sejlene i land. Hvis man sejler hen over søen i klart vejr, skulle man kunne se skorstenene på gården nede i vandet. Engang, der blev trukket vod efter fisk, gav det et ryk i vådet ude midt i søen, og da det kom i land, var der et hul i vådet så stort, så en mand kunne krybe gennem det. Man var klar over, at det var skorstenene, som havde revet vådet i stykker.

På bakkesiden ved søens nordlige ende ligger Skelsøhus. Her boede for ca. 100 år siden en mand, som blev kaldt den skjøvhalse Bak (tryk på a) eller kun Bakken. Og manden, som boede vest for, hed Niels Nielsen, kaldet den bette Niels Nielsen; han havde tit sine løjer med Bakken, som var meget nysgerrig.

En sommer havde ræven fået for vane at hente høns til husbehov hos den bette Niels Nielsen. Det tyndede stærkt ud i hønseflokken, så det skulle der sættes en stopper for. Niels Nielsen indbød en nabo til at være med at grave ræven ud en søndag formiddag. Ved den lejlighed fangede de en stor ræveunge levende. Dette var for god en lejlighed til ikke at få noget ud af den. De puttede ræven i en sæk, tog den på nakken og gik ad vejen hen omkring Bakkens. Bak kom ud og spurgte om, hvor de skulle hen. Jo, de skulle da til Skivum med en gris, de havde solgt. »Maa a si' den?« sagde Bak. »De maa do godt, do ka jo stik Haanen nir aa ta en op«, blev der svaret.

Bakken stak hånden ned i sækken til mikkkel, der bed sig fast i hans fingre. Han hoppede, råbte op og bandede fælt, og endelig fik han mikkkel rystet af, men ikke uden skrammer i fingrene; han skældte ud, var meget fornærmet og gik ind. Så gik der en tid; skrammerne var lægt, fornærmelsen dulmet, men ikke glemt.

En tid efter hed det sig, at en stor hønsehøg slog ned på Niels Nielsens store hane. Hanen var for tung, så høgen ikke kunne flyve med den, men heller ikke trække kløerne til sig, så hanen løb ind i hønsehuset med høgen på ryggen, og her blev den fanget.

Den bette Niels Nielsen bandt vingerne sammen på den og puttede den i en sæk, og hele komedien gentog sig. Bakken kunne ikke styre sin Nysgerrighed og bad om at måtte se grisen. »Do kan jo sjel tan' op,« sagde Niels Nielsen. Men belært af tidligere nederlag holdt Bak hænderne på ryggen, idet han forsikrede: »A ska Fan' ta mæ et ha min Finger der nir!« »Saa kan a«, sagde Niels Nielsen og løftede høgen op ved vingerne og jog den ind mod Bakkens mave, hvor den huggede kløerne gennem tøjet og ind i Baks maveskind og sad fast. Bakken dansede rundt og skubbede fra sig med begge hænder mod høgen, idet han råbte: »A tror Fan' plaver dæ, vel dot slep!«

Som vi står her på højen i Lynnerup Plantage og ser ned langs højens vestside, ser vi ned i et stort, dybt hul gravet ind i bakkesiden. Her lå for 100 år siden et teglværk ved siden af. Kun enkelte teglstensbrokker, som ligger oven på jorden, minder om, hvad der har været. Siden, efter at teglværket var nedlagt, blev graven afbenyttet som mergelgrav, og mange hundrede læs mergel blev kørt derfra gennem årene, men også dette hører fortiden til. Det er billigere og lettere at få mergelen kørt til pr. bil, hvor de store gravemaskiner erstatter mange mænds arbejde.

Mergelgraven ligger nu hen som et gabende sår i bakken, men efterhånden også som en idyl med enkelte store træer og frodig græsvækst i bunden og op ad det nederste af siderne, medens øverste kant er bar. Hvor der før var travl virksomhed, hersker der nu ro og stilhed. Om sommeren kommer der af og til et selskab og slår sig ned i mergelgraven med sin madkurv, og medens de voksne daser i solen i det lange græs i solgryden, leger børnene på de stejle sider.

*Dæksten over 2000 årig
urnegrav.
Lynnerup Plantage.*

Når selskabet er borte og stilheden sikker ved aften, kommer ræven og grævlingen frem af deres grave, som der altid er nogle af i mergelgraven; så er der pusleliv dernede.

Nede i bunden ser vi en del hovedstore kampesten, som er trillet ned. Ved nærmere eftersyn opdager vi, at de stammer fra et underjordisk stendige ca. 50 cm dybt og bredt; det går rundt om højen et par meter uden for højfoden. Der kendes her i sognet to lignende. En svensk arkæolog, som jeg viste det, var meget interesseret; han mente ikke, noget lignende fandtes i Sverige.

Ca. 100 meter nordøst for højen derhenne under granerne ser vi en gravplads fra keltisk jernalder (fig. 2 og 3). Gravpladsen med sine

Dækstenen fjernet. Urnens mundingsrand synlig med lille offerkar oveni.

13 grave, helliggruber, ligbrændingsplads og anden mystik inden for fodkransen, som der kun er få rester tilbage af, er anlagt på en naturlig banke. Hvilke ceremonier og forestillinger mon jernalderfolkene havde, når de ved sørgehøjtidene kom med deres døde til balfærden derovre på helligpladsen?

Vi flytter nu til Binderuphøj på Giver Mark, og på vejen dertil besøger vi så Præsthøj i Katby.

Straks vi kommer over sogneskellet mellem Skivum og Giver sogne, møder sagnet os. På den nordlige del af Katby Mark, tæt vest for landevejen, ligger Præsthøj, og vest herfor ved Blåmosen Katbyhøj.

Sagnet fortæller, at mellem Katbyhøj og Præsthøj mødtes de gamle guder, og *høvdingen havde sin plads på Præsthøj.*¹⁾

Nu er der nogle, der mener, at navnet Præsthøj kommer af, at sognepræsten kører der forbi på vej til Giver kirke hver søndag, men sådan forholder det sig næppe. På det tidspunkt, da stednavnet kan

¹⁾ Sagn og stednavne fra Katby er fortalt af den gamle nu afdøde Kristian Jensen kaldet Kristian af Katbygaard.

Stenpikning og mindre stendynge med stolpebul oven for trappeindgangen.

tænkes at være blevet til, kom præsten fra den anden side af Giver kirke. Giver var da annex til Aars.

Engang, da jeg fortalte sagnet for en historisk kyndig mand, udbrød han: »Men hvor er så gudehoved?« En tid før jeg blev kendt med sagnet, foretoges en undersøgelse 50 meter nordøst for Præsthøj; den foretoges ud fra den mening, at det var resterne af en sløjfet gravhøj, som ploven havde gået over i mange år, vi gravede i. Da pløjelaget var bortskrællet, kom en oval stenlægning til syne under højningens sydvestlige side. Den målte ø.v. 190 cm og s.n. 80 cm; ved dens nordvestlige hjørne lå en lille kredsround stendynge af håndstore sten, dens diameter var 90 cm, den lå 20 cm højere end den ovale stenlægning, der lå direkte på den lyse underbunds jord. Under den mindre stendynge var der et stenfyldt cylindrisk hul i underbunden; det var 40 cm dybt og 85 cm i diameter.

Under højningens midte var der en firkantet nedgravning med lodrette sider i klægbunden. Målene var s.n. 300 cm ø.v. 203 og 55 cm dyb. Langs siderne stod en række ret store sten med den plane side indefter. Rummet var fyldt med jord og sten; mellem disse

fandtes talrige kværnsten. På rummets gulv, der bestod af underbundsjorden, fandtes to bålpladser eller arnesteder med et ret tykt lag forkullet træ; det ene i det nordvestlige hjørne og det andet i det sydøstlige.

Ved det sydvestlige hjørne i sydlige side stod en sten på kant, den dannede det nederste trappetrin til en opgang med tre trappe-trin, sat af sten. Trappen var 50 cm bred og 100 cm lang fra gulvet og op til den førnævnte ovale stenpikning ovenfor. Trappen med stenpikningen vendte mod Præsthøj. Udover kværnstenene, der var temmelig store, fandtes ingen oldsager.

Må jeg lige her minde om, at det var almindeligt i vikingetid, at høvdingen tillige var offergode og derfor udøvede den tids præstegerning. De to funktioner vedblev jo ofte at være kædet sammen langt ind i middelalderen. Vi kan jo f.eks. tænke på Absalon.

Igen minder jeg om, at sagnet sagde, at høvdingen havde sin plads på Præsthøj.

Og nu svarer jeg så på spørgsmålet, selv om jeg indrømmer, at der skal en vis frimodighed til, da jeg ikke har andre beviser: »Gudehovet var 50 meter nordøst for Præsthøj.« Er det rigtigt, så går stednavnets oprindelse muligt tilbage til vikingetiden.

Ankommen til Binderuphøj ser vi mod nord over Giver by med sine få gårde og huse. At stå her en skøn sommerdag og fange egnen ind i vor kikkert er en oplevelse, og vi beslutter at give os god tid.

Vest for byen ser vi de smalle engstrimler mellem de høje bakker. Engen går i en bue og forener sig med Katbydal, der hvor den går mod vest, og her løber bækkene sammen. Før snoede bækkene sig gennem engen i smukke bugtninger, hvor ørreden stod på lur under skrænterne, og ålen bugtede sig hid og did. Et eldorado for børnene. Nu er bækken ene lige grøfter. Katbydal er en smal dal med en strimmel eng i bunden og høje, stejle skrænter ved siderne. For Katbydals vedkommende var det en misforståelse, da bækken blev lavet til grøft. Vællerne blev ikke udtørrede derved, dertil var de skjulte kræfter for stærke. Foretagendet gav ikke fortjeneste. Bækken burde aldrig være gjort til grøft; dalen mistede noget af sin skønhed derved, og fortjenesten udeblev.

I dalens nordlige del lå for en del år siden en stor glat sten, som der blev sagt om, at den vendte sig, når man fik varmt brød. Lidt højere oppe i dalen, midt på bakkens østside, findes sognets helligkilde ret vest for Giver kirke. Gamle folk har fortalt, at de kunne huske, at der var trappetrin af træ fra bunden af dalen og op til kilden. Den er nu næsten udtørret; kun en fugtig plet viser, hvor den er. For 30 år siden var det en af dalens smukkeste pletter med frodig vegetation af vidjepil, røn og bævreasp m. m. Bunden under træerne var skovbund med bregner og højt græs, hvori der stod mængder af skovstjerner og anemoner. Også her er natur afløst af kultur, så idyllen er forsvunden. Kilstedet blev undersøgt for en del år siden; der fandtes kun et par skår af en glaseret skål. Der fortælles, at vandet fra kilden kunne helbrede alle slags sygdomme.

Skt. Hansaften 1741 kom en mand fra Ejdrup kørende med sin syge datter, der hed Mette Therkildsen. Hun var lammet og kunne ikke gå. Efter at hun var vasket i kildens vand og havde drukket af det, blev hun fuldstændig helbredt. »Tænk engang!« føjer Kristian af Katbygaard til.

De tre Giver-gårde, som ligger sammen dernede, danner kernen i Giver by. På den anden side højt på Kirkebakken ligger kirken. Som vi ser, har den intet tårn. Skibet og koret er bygget med granitkvadre og våbenhuset af teglsten. Kirken er en lille hyggelig romansk landsbykirke med bjælkeloft. Inde i kirken på den nordlige mur hænger en gammel altertavle med en påmalet tekst af nadverordene og for neden hjelm og våbenskjolde og årstallet 1585. Forhenværende præst for Skivum-Giver pastor Katrup opdagede den, da den lå som lad over en indkørselsport i den sydligste af Mosbæk-gårdene. På hans foranledning blev den hængt op i Giver kirke. Det menes, at den oprindelig er kommen fra Giver. Men der er også en mulighed for, at den stammer fra den nedlagte kirke i Mosbæk, som jeg skal omtale senere.

Om ved 1895 fandtes en runesten uden for kirkens nordre mur; den har ligget som trinsten foran den tilmurede nordlige indgang. På den står: Denne Sten satte Kali over Tursen sin Fader en meget god Høvding. Var det ham, der stod på Præsthøj? Dens bagside er helt dækket med skåltegn. Den står nu i Vesthimmerlands Museum,

men bliver forhåbentlig engang flyttet tilbage til Giver kirke, hvor den hører hjemme. Det prægtige gamle, skæve kirkegårdsdige er bevaret. Gid det aldrig må blive erstattet med en cementmur!

I kirkegårdens muld er der fundet skår fra både bronze- og jernalder, der viser, at stedet har været anvendt som gravplads allerede da. Og det er slet ikke usandsynligt, at de to — Tursen og Kali, som nævnes på runestenen, er begravet på Kirkebakken.

Sydvest for kirken har vi Kirkemosen med sine mægtige egestammer, hvoraf der er lavet smukke møbler. Også til arkæologien har den ydet sit bidrag. I den nordlige moserand er der fundet kværnsten, uriflede omdrejningssten, fra vikingetid; i den vestlige en stor morter af gråeg og i den sydlige en bronzenål fra yngre bronzealder. Ved tørveggravning er der ofte fundet lerkar — offerkar; i et af disse kunne det konstateres, at der har været ofret indvolde af får eller ged.

Mellem kirken og gårdene ser vi den gamle kommuneskole netop dér, hvor Gyldendal munder ud i engdraget, der går vest om Giver by. Gyldendal er en lille smal skarpkantet kløft, der ikke alene har givet navn til den gamle skole, som nu er privat landbrugsejendom siden 1917, men også til Gyldendals Boghandel i København.

Det skete, da degnesønnen fra Giver, Søren Jensen, fik udlængsel og drog ud på den store rejse til København 1766, hvor han startede en boghandel. Da denne ifølge »Mindeblad om Søren Gyldendal« udgivet 1942 i anledning af 200 året for Søren Gyldendals fødsel skulle have et navn, kom den, som han selv hed, til at hedde Gyldendal. Omkring 1757 tog faderen navnet Gyldendal for sig og sine børn, hvoraf Søren var den ældste. Navnet Gyldendal, blev til Gyldendals Boghandel. Et navn, som blev kendt af mange flere end de, der kender den lille kløft, hvorfra navnet stammer.

Der er et morsomt træk fortalt og optegnet af nu afdøde Jens Bøgh, Nedergaarden: I et gammelt brev fra Søren Yde Tranlen, dateret 13. juli 1852, klager han over, at Søren Jensen har gjort sine landsmænd skam ved at rejse til København og lave en boghandel og dér udbrede sådan noget ragelse. »Og så kalde sig selv og boghandelen Gyldendal, han må jo huske på«, skriver han, »at han er født i Gyver Daal mellem lyngtoppene ved Trind Bak.«

Trind Bakken er bakkekeglen sydvest for den gamle skole. Katbygaards Kristian og Thomas Svendsen Sotrup, som begge blev meget gamle, har fortalt mig, at i gamle dage blev dalen kaldt »Gyval Daal«. Her i sognet udtales Giver endnu som Gyver, og det ligger jo mer at antage, at navnet Gyver Daal engang i tiden er pyntet op til Gyldendal.

Brevet fra Søren Yde viser os en sindig jyde, som føler sin jyske stolthed krænket af Søren Jensen Gyldendals upassende narrestreger.

Den nordligste af de tre gårde der nede, Bakkegaarden, købte bedstefar Niels Morten Nielsen 1834. Den forrige ejer, Lars Mosbæk, blev enkemand 5 gange. Når folk beklagede hans onde skæbne, indrømmede han: »De ga misæl rø' øvn, men de ga misæl aasse gue sengeklæjer.«

Giver-gårdens nuværende stuehuse er alle byggede ca. 1866 og er solide grundmurede teglstensbygninger, kalkede okkergule og oprindelig med stråtag. Omtrent på samme tid, som stuehusene blev byggede, fik hver gård sin gravede brønd inde på gårdspladsen. I Æbletoftgaard var den sat med teglsten, medens Vestergaards og Bakkegaards var med træbol. Før den tid havde byen fælles brønd, bykjældn'. Den lå nede i engen vest for Bakkegaarden. 1904 blev der anlagt fælles vandværk fra en hydraulisk stødhævert, som fik sin vandforsyning fra et kildevæld vest for Bakkegaarden. Ved denne lejlighed blev den gamle bybrønd genåbnet, og vandet herfra ledet hen til brug i det nye vandværk.

To gamle aftægtspiger, Ane Kirstine og Sidsel Jensdatter, som boede i et nu nedrevet hus på matr. 7 a, frydede sig, for nu kunne de igen få vand, som kom fra den gamle bybrønd: »For«, som de sagde, »de var da saa møj nøj godt vaand, der var i den gammel Bykjæld«, og de føjede til: »De er da saa møj en stur konst mæ de vaandværk«. Bybrønden var ca. 1 meter i firkant og sat af store kampesten, hvoraf kun det nederste skifte var tilbage. Det kunne ses, at da den blev benyttet som fællesbrønd, har den kun været 75 cm dyb, for her nede i sandaflejringen vest for brønden stod det gamle vandtrug af træ, der var dækket af 70 cm sand.

Der var ingen væsentlig forskel på bybrønden og en brønd fra romersk jernalder, som jeg siden fik lejlighed til at undersøge på

Nedergaardens ejendom. Da hævertvandværket blev anlagt, blev der gravet en indtil 2 meter dyb afledningsgrøft mod syd i midten af engen. Det gav et billede af, hvordan engbunden var aflejret i flere lag sand og tørvejord. Ret vest for Bakkegaarden, hvor engen er smallest, fandtes 1,5 meter under nuværende overflade på tværs af engen en række trinsten, hvorimellem der var lagt risknipper. Engen må jo på et eller andet tidspunkt have haft sin overflade her. Lidt længere mod syd, men i samme dybde, fandtes et stykke brædt, som over det hele var gennemboret med huller, der var ca. 3 cm i diameter. Her fandtes også en trækrog af den slags, som man har kunnet se som klinkfald i meget gamle huse.

1938 blev sognet forsynet med elektricitet, og da blev der igen gravet brønd i gårdene og installeret elektriske automatvandværker, og atter sover den gamle »Bykjæld« sin tornerosesøvn under grønsværen.

Der er i min samling et minde fra slavekrigen 1848; det er en sabel, som bedstefar bar, da han var med mellem datidens frihedskæmpere. Far var da 4 år og huskede, at han sammen med sin mor og søskende blev evakuerede over til Mølleborre, der boede ovre på den anden side af Katbydal, hvor de mentes at være i sikkerhed, medens bedstefar drog i krig mod de udbrudte Rendsborg slaver. De voksne mænd i Giver stod under anførsel af Niels Terrup, fra Vester Lynnerup, og som havde været korporal som soldat og derfor var den mest sagkyndige. De fleste var bevæbnede med forke og leblade, der var sat på stage; enkelte havde forladegeværer, og andre, som ansås som særlig godt udrustede, havde et hjemmesmedet sværd og en lanse; sådan med bedstefar. Der var ingen skede til det skarp-alebne sværd, men far fortalte, at så »vand« han en halmvås (snoet halmbånd) og bandt om det.

Bedstefars våben var smedet af en gammel smed, Schrøder, som boede i et lille hus ude i kæret sydøst for Gundestrupgaard. Han var kendt som en dygtig våbensmed. Sablerne blev smedet af gamle leblade, og i betragtning heraf må man indrømme, at han har kunnet sine ting. Schrøders hus og smedie er forlængst forsvunden, og hvorfor den netop har ligget derude, borte fra vej og sti og menneskelig beboelse, synes en gåde. Men det er morsomt at mærke sig, at netop derude i umiddelbar nærhed har der ligget en ret stor jernalder-

landsby, og går man en tur ad nygravede drængrøfter der ude, så kan man finde spor af slagger fra oldtidens jernalder-udvinding, ligesom man lægger mærke til temmelig store forekomster af myremalm.

Far, Jens Nielsen, overtog Bakkegaarden 1876, og hans bedste mandomsår faldt på den tid, da den politiske strid om Estrups provisoriske love kom stærkt i forgrunden. Far tog stærk del i modstanden og kastede sig ind i agitationen med hele sin energi, og Bakkegaarden blev hurtigt midtpunkt for de stærke rørelser i Vesthimmerland. Der blev oprettet skytteforeninger, riffelforeninger, mange steder med borgerkrig for øje. I Bakkegaarden samledes en flok voksne mænd om søndagen og holdt skydeøvelser i engen neden for gården. Det er ikke meget, jeg husker fra den tid om ved 1890. Det, der fæstner sig hos et barn på 4-5 år, er vist mere stemningen end de enkelte begivenheder, og det meste, jeg ved fra den tid, har jeg hørt fortælle af far og min ældste broder — Morten Nielsen. To enkeltheder husker jeg tydeligt. En søndag, der blev holdt skydeøvelser, lå jeg et stykke derfra på Trindbak; jeg husker, hvordan krudtrøgen drev i små skyer hen mod os, og hvordan smeldene fra riffelskudene gav genlyd mellem bakkerne. Og så husker jeg, hvordan de sad — disse store alvorlige mænd — rundt om langbordet i Bakkegaardens dagligstue efter endt skydeøvelse og rensede riflen i alle dens enkelte dele og samlede den igen. Det var ikke sådan, at der ikke herskede en munter stemning, det gjorde der netop, men jeg havde en følelse af, at der lå noget dystert bagved, som jeg ikke forstod og var udenfor.

Min bror har fortalt mig, at der blev holdt eksercits og feltøvelser ude i heden mellem Giver og Skivum under ledelse af Jacob Olsen, ejer af gården matr. nr. 8 a Giver. Som soldat havde han været korporal og var derfor flokkens højeste militære sagkunskab. De havde kun en riffel, og den var smuglet ind fra Sverige som papir. Derfor var det kun fløjmanden, som havde riffel; enkelte havde andre skydere, men de fleste var udstyret med stokke som stedfortrædere for geværer. Som et led i træningen sprang de buk over hinanden på vej hjem fra heden.

Mange vil med et overbærende smil trække på skuldrene, når sådanne ting fortælles, og når far siden mindedes disse tider, kunne

han smile ad det og sige: »Ja, det kan jo synes barnagtigt, men«, føjede han til: »det var alvor, vi var parate til at vove alt for vor frihed, men det var en lykke, at vi ikke kom til at stå over for hinanden landsmænd mod landsmænd, og en stor lykke for Danmark er det, at vor gamle konge, Kristian den 9., fandt sammen med sit folk, inden han lukkede sine øjne.«

Ligeledes var det far en stor glæde, at han efter systemskiftet kom til at se op til sin konge med tillid og agtelse. Ofte udtalte han, at den største forbrydelse, Estrup og hans folk begik, var, at de ødelagde forsvarsviljen i vort folk.

Far anså provisorielovene for ulovlige og tog konsekvensen deraf og blev skattenægter. Der blev så pantet for skatterne, og sognefogeden — Niels Kr. Andersen i Mosbæk — kom og skrev op. Blandt de mange småting, han og far enedes om, at han skulle skrive, var der en del lange granstammer, som lå op mod ladens sydmur, en vædder og 2 tdr. korn på loftet.

Det var om foråret, og der blev i hast pløjet og sået korn uden om laden og fløjhusene, så der kun var levnet en smal sti langs murene.

Da herredsfuldmægtigen kom sammen med en politibetjent og en anden mand for at hente effekterne, der skulle sælges ved auktion i Nibe, spurgte han far, om han ville udlevere de forskellige ting. Far svarede nej, det ville han ikke. Om han så ville påvise dem? Dertil blev der svaret ja. Far havde købt love og havde læst dem, så han vidste, hvor langt han kunne gå.

Da politifolkene skulle hente granstængerne, ville de gå ud i det såede korn med dem, men det forbød far, de skulle gå langs muren, hvor der ikke var sået korn. De måtte så rejse grantræerne et ad gangen ved ladehjørnet og så vælte dem langs ladegavlen, alt medens far gik og passede på, at det ikke gik ud over kornet.

Da de ville gå på loftet efter det pantede korn, blev det dem forbudt at gå op ad trappen: »Vil De så bringe det ned?« blev der spurgt. Det blev der sagt ja til. Og så blev karlen Kristian Jacobsen ordret til at bære det ned i en dyb tallerken, »for«, som far sagde, »jeg vil ikke have, at min karl skal gå og forløfte sig, så han ikke duer til arbejdet i morgen.« Det tog sin tid med at bære det ned i sækken, som politiets mand stod og holdt neden for trappen. Karlen

var indforstået med situationen og forhastede sig ikke. Kornet var noget dårligt korn, som ikke var stort værd.

Det meste af dagen gik, og det blev hen mod aften, inden vædderen som sidste nummer skulle læsses på vognen; han var gammel, men stridslysten, og der var kun taget et lille stykke reb med til at binde benene sammen med.

Da det efter megen besvær var besørget, forlangte far klageprotokollen frem, han ville diktere en klage til den. Politifuldmægtigen spurgte om, hvad der nu var i vejen. Jo, far protesterede i henhold til en bestemt paragraf i dyrplageriloven mod, at benene blev bunden sammen på vædderen.

Der blev omgående givet ordre til, at vædderen skulle løses. De bad så, om de ikke måtte få eller købe et stykke reb til at binde om halsen på Mads. »Nej, der er intet reb skrevet i udpantningen«, svarede far.

Politibetjenten tog så plads bag i vognen på et agebræt; medens han holdt i rebstumpen, der lige netop kunne nå om vædderens hals, stod denne foran ham parat til angreb, hvis lejlighed bød sig.

I løbet af dagen bredte rygten sig, og mange mødte op for at se det usædvanlige optog ikke alene i Giver, men langs hele vejen til Nibe. Herredsfuldmægtigen udtalte senere til far, at det var for ham den sørgeligste forretning, han nogen sinde havde været ude i. Far sagde selv, at han ikke kunne more sig over de forskellige episoder den dag: »Dertil var a for arrig«, sagde han. Han følte sig krænket i sin retsbevidsthed.

Ved auktionen i Nibe mødte mange op, men de holdt sig passive, og til sidst måtte enkelte fuldtro højremænd, som var til stede, til at byde på de udpantede ting, men de var ilde tilpas med det.

Et andet irritationsmoment var gendarmerne — de lyseblå. Befolkningen opfattede gendarmkorpset som oprettet mod sig, de var almindelig forhadte, og ingen ordentlige folk ville have med dem at gøre. Man regnede dem ikke som agtværdige mennesker og drev grin med dem, hvor lejlighed bød sig. Gendarmhistorierne er jo mangfoldige, men jeg skal kun nævne et par træk.

Det var på den tid påbudt, at alle, som var i tjeneste hos andre, skulle have skudsmålsoberger; ingen regnede rigtig med dem, men Gen-

darmerne tog sig for at efterse, om de var i orden; men de førte ellers en temmelig ledig tilværelse.

En dag kom en af dem til hest ind i Bakkegaarden, og far gik ud i gangdøren, hvor han blev stående lænende sig til dørkarmen, og der udspandt sig følgende ordveksling:

S. »Er skudsmålsbøgerne i orden?«

F. »Det formoder jeg.«

S. »Jeg skal se dem.«

F. »Det er muligt.«

S. »Vil De bringe dem herud?«

F. »Det har jeg ingen pligt til.«

S. »Har De en karl, der kan holde min hest?«

F. »Min karl har andet at bestille end at holde en gendarms hest.«

Pause.

S. »Jeg skal se de skudsmålsbøger.«

F. »Ja, det hører jeg.«

Nu blev gendarmen ærgerlig og sprang af hesten for at binde den ved et træ, men det forbød far, for som han sagde: »Jeg vil ikke have den skam, at en gendarms hest skal stå bunden ved mine træer.« Da tabte den lyseblå tålmodigheden, svang sig i sadelen og forsvandt ud af gården i galop — uden at sige farvel. Skudsmålsbøgerne var ikke i orden, men gendarmerne kom aldrig mer for at se efter det.

I Aars var det nær gået galt. En markedsdag blev der tumulter i skænkestuen i Aars gamle kro — dér hvor hotel Himmerland nu ligger. Tumulterne var rettet mod de lyseblå, og en af disse tabte besindelsen og gav sig til at skyde med revolver; derved sårede han en karl, hvorved der blev en blodplet på væggen. Denne plet fredede den gamle kromand Rask om. Den skulle bevares som en skamplet over gendarmerne. Episoden vakte stor forbitrelse, og folk bevæbnede sig med, hvad de kunne få fat på. Blandt dem, som havde revolver hjemme, var skomager Svendsen; han hentede den, men kom ikke til at bruge den. Når det kunne se ud, som folk ikke havde andre skydevåben end de enkelte rifler i skytteforeningerne, så var det ikke rigtigt. Mange havde revolver og øvede sig i at bruge dem, men det var jo illegalt, og de kom ikke frem til hverdag. Jeg husker fars gamle tromlerevolver.

Når episoden i Aars ikke fik større omfang, så skyldtes det nok ikke mindst, at gendarmene lukkede sig inde og lod sig ikke se mer den dag.

Giver-gårdene var fæstegårde under Torstedlund gods undtagen Bakkegaarden, der ikke vides at have været fæstegård; far fortalte, at når herregårdsskytten kom på jagt en gang om året, kørte han altid ind på Bakkegaarden og fik hestene sat på stald. Så fik far en daler for at følge med og påvise markskellene. For samme betaling fik skytten så lov til at jage på Bakkegaardens ejendom, hvor godset jo ikke havde jagtret. Når en ejendom blev solgt til fæstebonden, forbeholdt godsejeren sig retten til jagten. Der var på den tid — for 100 år siden — stor vildtrigdom; særligt var der mange urhøns i de udstrakte heder. Urhønsene er forsvunden her fra egnen for mange år siden, derimod er fasanen som en ny fugl nu ret almindelig.

For 100 år siden havde Givergårdene forholdsvis store fåreflokke, som hyrdedrengene drev ud i heden, hvor de vogtede dem dagen igennem. Heden blev nærmest betragtet som fælles område, hvor kun de særlig stedkendte vidste, hvor skellene var. Hyrdedrengene fra gårdene lod fåreflokkene gå sammen i en flok; det var det letteste og mest rosomt. Derude i lyngen levede de så sammen en del af deres barndomstid. Legede, sloges, trillede ned ad bakkerne, gik på opdagelse mellem disse og de lyngklædte gravhøje, plukkede sortebær, blåbær, tyttebær og sidst på året tranebær i moserne; sidstnævnte var særlig gode, når de havde fået nattefrost et par gange. Bærrerne blev ofte lagt på de medbragte mellemvader som et ekstra pålæg. Blev man tørstig, og tejen med ølflasken stod langt borte, så tog man det ikke så nøje, om man blev nødt til at drikke mosevand af den hule hånd. Kanske tilkendegav man sit høje kulturstade ved at sige: »Pøj, det smager fælt«, men det forhindrede ikke, at man drak mosevand næste gang igen.

De blev fortrolige med hedens flora og fauna; de lyttede til urkøkkens skogren i mosen, rævens tuden mellem bakkerne i parrings-tiden og hedelærkens sang over gravhøjene; de iagttog haren, når den dukkede sig i lyngen, og firebenet, når det soled sig på stenene og smuttede bort i rensdyrlavet. De legede, så utroligt det lyder, med

hugormen uden at komme galt af sted. Og det til trods for, at de ofte hørte uhyggelige historier om hugormene der hjemme i dagligstuen halv mørke. Vor gamle daglejer — Kristian Nørager — turde ikke dræbe en hugorm, for en gang havde hans kones farbror slået en hugorm ihjel, og straks stimlede hugormene sammen om ham i hundredevis og: »De stod kavret op på halen og hvæsed ad ham«, forsikrede Kristian.

Hugormekongen var en meget farlig og uhyggelig skabning, men alligevel smuk med krone på hovedet.

Hyrdedrengene kendte hugormene, men var trods en vis fortrolighed alligevel vagtsom over for dem.

Når byger drev hen over heden, dukkede drengene sig under en enlig gyvel eller enebærbusk, og når blæsten suste i lyngtoppene og dværgbævreassen, lå de i læ bag brinkerne og lyttede til, medens hedens ensomhed, ro og mystik satte sit præg på dem, så hedens naturstemning blev medskabende i deres karakter og blev en del af dem. Jeg synes somme tider, at jeg har kunnet spore det hos dem, jeg har kendt, men som ikke er mer. Måske har jeg selv en rem af huden med. Også jeg har prøvet at være hyrdedreng — i mindre format — i de sidste rester af heden; har holdt en hugorm som husdyr i tøj og leget med den i ledige stunder. Sendt skruptudser til himmels og lyttet til, når de igen ramte jorden med et klask. — Dyrplageri? Ja, jeg indrømmer det, men hugormen ville bide og skruptudsen spytte »jedder«, så man anså det nærmest som en fortjenestfuld handling, og drengesamvittigheden følte sig ikke tynget. Far har fortalt, at når kirkeklokken ringede solen ned, deroppe på kirkekorets østgavl, så drev han og de andre drenge den samlede fåreflok hen vest for Skjaatknold²⁾); så stod den ene af den på højen og de andre et stykke derfra, så de dannede en firkant, og så råbte de i kor: »Skjelo, skjelo, skjelo!«³⁾ Så delte fårene, med førerfåret foran, sig i 4 flokke hver til sin gård, hvorefter, de blev drevet hjem i fårestien. Midt i fårestien stod en hæk — krybbe —, den var rund og havde en kegleformet spids op midt i fra hvis fod, der var anbragt

²⁾ En sløjfet gravhøj, der hvor den kommunale sportsplads nu er.

³⁾ Oversat: skil jer ud.

tremmer, som ca. 1 meter over hækkens bund var tappet ind i en trækrans lig en hjulfælg. Hækkens diameter var afpasset efter fåreflokkens størrelse. Foderet blev så hældt ned inden for tremmekransen, så fårene måtte plukke det ud mellem tremmerne. Foderet bestod for størstedelen af enghø og tærskaffald fra loen. Senere kom rodfrugterne til, som drengene måtte skære i stykker med almindelig kniv. I sognet største gård, Aagaard, var fårehækken drejelig om en lodret aksel, og vi drenge benyttede den som karrusel.

Fra højen ser vi ingen får på markerne længer; de er der ikke, de er noget forhenværende, som etnologerne i hast samler, selv de mindste enkeltheder, om. Taler man med nutidens børn og nævner et lille bælam eller dæggelam, så ser de uforstående på én, de kender dem ikke; benævnelserne findes ikke i deres sprogområde, de er forsvunden dér, som fårene på marken er det.

Far har fortalt, hvordan han som dreng brugte vædderen som ridehest. En dag, om ved 1855, skulle han et ærinde til Katbygaard; han fik så fat i væderen, satte sig op, og så gik det i trav ad landevejen til Katbygaard; på tilbagevejen skød han genvej ad kirkestien over kirkegården. Selv husker jeg fra mine drengedage om ved 1895, hvordan jeg anvendte væderen som ridehest, når fårene stod tøjret derude på hedeagrene sidst på efteråret, og det blev for koldt for dem at være ude om natten, og jeg skulle hente dem hjem; så trak jeg tøjrepælene op og lod dem løbe; jeg sørgede altid for, at Mads stod sidst i rækken; ham hev jeg bare klaptræerne af og sprang op, og så gik det i susende fart den kilometer, der var hjem til fårestien. Fårene styrtede af sted skrækslagne for den fremtoning, jeg og væderen tilsammen var, og væderen løb for at følge med flokken. Det var nu ikke så lige til at hænge på, og tit blev man græsrytter. Sadelen var dejlig blød, men flumsk, da skindet på Mads gled fra den ene side til den anden, og der skulle en vis øvelse til at hænge på.

Fårevasken var hele festdage; da var alle med; karle piger og hyrdedrengene. Det foregik to gange om året, forår og efterår. I Bakkegaarden var traditionen at vaske grundlovsdagens formiddag. Aftenen før vaskedagen blev fårene dyppet i vand, så snavset kunne være opløst til dagen efter. Der var to til at betjene hvert vaskekar, gerne karl og pige. Drengene trak fårene til og fra og gav en håndsækning

med hist og her. Til hvert vaskehold hørte der to bånd til at binde fårene med, — bindereb, som det hed, var blødt, tyndt reb ca. 1 meter langt; hvert reb blev lagt dobbelt over karrest kant, så det var bekvemt ved hånden. Endvidere hørte til udstyret en fåreskraber; det kunne være en glatslidt strigle eller en original fåreskraber, købt eller lavet til samme brug. Den måtte ikke have for skarpe tænder for ikke at skrabe for megen uld af eller ridse fårene i huden. Skra-beulden var mindre værd end den afklippede.

Fåret, der skulle vaskes, blev trukket hen til siden af karret, der var godt halvfyldt med vand, hvori der ofte blev blandet lidt soda for at få ulden mere hvid. Så blev fåret trykket ind mod siden af karret. Karlen fattede så om fårets hals ovenfra og tog fat i forbenene. Pigen tog ligeledes fat i bagbenene, og så væltede de det over karrets kant på ryggen ned i vandet. Derpå blev forbenene bundet sammen med det ene reb og bagbenene med det andet. Nu skiftede karlen og pigen plads, så det blev pigens arbejde at holde forbenene ved at presse rebet ned over karrest kant og passe på, at hovedet ikke kom ned i vandet, så der ikke skulle løbe vand ind i ørene på fåret, for så blev det tosset i hovedet, hed det.

Karlen holdt bagbenene med den ene hånd, ligeledes ved at presse rebet ned over karrets kant, medens han brugte fåreskraberen i den anden. Når maveulden var vasket ren, bandt karlen begge reb sammen, så for- og bagbenene var snøret tæt sammen; så slap man benene og lod fåret ligge på siden. Det bevirkede gerne, at fåret sprællede og forsøgte at komme op at stå, og derved hændte det tit, at der sendtes et vandsprøjt i vejret, og hvis det ramte en af de agerende, vakte det jubel hos de andre; men man tog det ikke så nøje, om der vankede en skvat vand mer eller mindre en varm sommerdag. Ubehageligere var det om efteråret, når det var koldt.

Pigens arbejde var stadig at holde hovedet, medens karlen skrabebe løs med skraberen, til hele ulden var ren. Så blev begge reb, der var knyttet i sløjfe, taget af benene. Karlen tog så det ene reb, slog det om halsen på fåret, og medens han holdt begge rebender med den ene hånd, tog han i halsulden med den anden og løftede forenden af fåret op i karret. Pigen tog fat i lårulden og hjalp fåret med at hoppe af karret.

Vaskedagen gik med skæmt og latter, og så til sidst lød det fra vor gamle daglejer Kristian Nørager, medens han på skrømt løb efter os, idet vi forsvandt ud af gårdsledet: »No ska fløtdrengen vaskes!«

Klipningen foregik dagen efter, når ulden var tørret; i Bakkegaarden var det fars og førstepigens arbejde at klippe fårene. Hyrdrengens arbejde var som ved vaskningen at trække til og fra og ellers hjælpe til. Fåret blev lagt på ryggen på et bord eller på bunden af et omvendt kar. Så fattede klipperen om fårets hals med venstre arm og holdt forbenene sammen med hånden, medens maveulden blev klippet af. Det traf, at et får kunne være så uroligt, så en af os drenge skulle holde i bagbenene; så var det om at holde fast og vogte sig for ikke at få en rød næse eller et blåt øje.

Når maveulden var klippet af, blev et af båndene fra vaskningen lagt tværs over maven på fåret og alle fire ben samlet sammen og bundet fast sammen med båndet. Først forsøgte fåret at sprælle benene fri, men opgav det straks og lå roligt resten af tiden under klipningen.

Den, som kunne klippe jævnt uden at søre fåret og sådan, at uld-pelsen kunne hænge sammen, så man kunne rulle den sammen som et tæppe, ansås for at kunne sine ting.

Bagefter ventedes uldopkøberen Samuel Samuelsen; jeg husker ham, når han kom kørende i sin fjedervogn, hvor de store uldsække, hvori vor uldproduktion kun fyldte lidt, var bundet fast.

Fåreslagtingen foregik sidst i november; i Bakkegaarden blev der slagtet 6 samme dag.

Allerede sidst på sommeren blev slagtefårene udtaget og fik ekstra foder om aftenen; det bestod mest af fintskårne rå kartofler, som vi drenge skar med en almindelig kniv. Det traf, at det foregik om aftenen inde i dagligstuen, og så hjalp far gerne til. Slagtefårene blev ikke vasket og klippet sammen med levefårene; det foregik umiddelbart før slagtingen. Jeg ser endnu for mig de dampende fårekroppe som hang derude i bryggerset i række, medens mor vurderede dem, om de nu også var lige så godt fedede som de foregående år.

Det var de gamle får, som blev sorterede fra til slagting, og det foregik ved, at de blev eftersat i munden, om tænderne var meget

slidte. Der var enkelte, der var så gamle, så de kun havde tandroden tilbage i formunden. Blev der slagtet unge får, så var det næsten altid, fordi de var ufrugtbare; sådanne var særlig fede og lækre. Selvfølgelig traf det også, at der blev slagtet et lam til særlige lejligheder, men de fleste blev solgt til slagteren.

De bedste af ålammene — hunnerne — blev taget fra til at vedligeholde fåreflokken med som tillægslam; sidst på sommeren blev de så tøjret sammen to og to.

Den første tid, efter at lammene var taget fra fårene, blev disse malkede. Det var mest lillepigen, der malkede, medens hyrdedrengen holdt dem. Dette var ikke altid så let; tit var de meget urolige, stod op på bagbenene og satte forklovene i hovedet på drengen, og var pigen så tilmed galsindet, var det ikke altid så rart at være dreng.

Mælken, der var meget fed, blev brugt i husholdningen til pandekager, æbleskiver, sovs m. m. men sjældent som drikkemælk.

På den tid, som jeg husker fåreflokkens størrelse, var den i Bakkegaarden på 24 stk., Æbeltoftgaard 32, Vestergaard 14, og Nedergaarden 72. I hver gård var fårene mærket med et klip i ørene, forskellig fra de andre, så man kunne kende dem fra hinanden, hvad der sjældent blev brugt for.

Når hyrdedrengene gik i marken og havde god tid, så hittede de selvfølgelig på drengestreger, der ikke altid var lige uskyldige.

Det var en yndet sport for drengene at få hisset vædderne fra to gårde sammen. De blev trukket hen i nærheden af hinanden og drillet ved at puffe dem i siden med knæene, kildre dem over haleroden og dunke dem oven i hovedet. Når de var blevet tilstrækkelig ophidset, blev de sluppet løse, medens drengene smed sig fladt på jorden; så øvede de ingen tiltrækning for vædderne, der et øjeblik stod og så sig om efter den drilske fjende, og i næste øjeblik tørnede de sammen. Nu kunne man godt rejse sig og nyde synet, for nu sansede de kun hinanden, og den af drengene, hvis vædder sejrede, følte sig som dagens mand.

Det hændte også, at kampen endte dramatisk, så den ene af vædderne blev på valen med knækket nakkehvirvel. I så fald kendte ingen af drengene noget til episoden, den var hændelig.

Man morede sig med lydløst at krybe til og fange et lam, medens

det lå og sov. Så tog man vesten af, og trak lammet i den, sådan, at den blev knappet over ryggen på det og så slap det løs. Det var et kosteligt syn at se fårene, som de artede sig, når lammet mødte frem i den påklædning. De stampede i jorden og satte sig i forsvarsstand, men flygtede, når lammet kom så nær, så de kunne lugte til det.

En varm sommerdagsøndags formiddag sad hyrdedrengen på lan-devejsgrøftens kant derude på hedebacken, tanketom, overvarm og døsigt. Fårene stod parvis i række i deres tøjr bag ham og gispede i varmen og stak hovederne ind under hinanden for at få lidt skygge. Engang imellem stampede de i jorden, viskede med halen og pustede videre. I koblet nærmest drengen var vædderen, en stor gråhovedet tamp, som ikke var til at spøge med.

Drengen »skjævede« dvask over skulderen: »Kan han nå mig?« Men Mads ænsede ham ikke, gad ikke i sådan en varme.

Da med et kom der liv i drengens øjne: »Var det en ræv?« Det ligesom hoppede i små stød op over kanten på en af de små brinker derhenne på vejen. Nej, nu så han, — en hat, en mand. Nå, det var Jens Peter, der var på vej til kirke, lad os kalde ham N. Og medens N. passerede bakken og kom ned i næste lavning, modnedes en plan i drengens hoved; han borede sig ned i grøftens bund under en lyng-busk, til N. netop var passeret forbi; så sprang han op og trakterede Mads på den sædvanlige reglementerede måde, rev klaptræerne af ham og lå igen i vejgrøften. Mads så sig rasende om efter sin fjende. »Dér var han!« Og så gik det i stormskridt efter den intetanende N., der gik på stien på midtervejen med stok i højre hånd, medens venstre støttede en halvlång pibe, som hang i mundvigen. Drengen kikkede spændt over grøftekanten og så frydefuldt, at Mads' angreb ville blive frygteligt. Og netop medens kirkeklokken ringede anden gang, tørnede Mads ind i N's bag. Knæene knækkede sammen, hatten røg af, stokken fløj ud til højre og piben til venstre side, og N. lå der, medens Mads slikkede sig om munden og så på sit offer parat til nyt angreb; men N. kendte også en vædders natur; han blev liggende, indtil Mads fik andre interesser; så kravlede han rundt og samlede sine ejendele og listede af — først forsigtigt, senere raskere, medens han så sig tilbage. Og først da N. var forsvunden bag husbakken inde ved gårdene, kom hyrdedrengen frem af grøften.

Det er ingen sag for en hyrdedreng at fange en gal vædder, der har revet sig løs, når han var vant til at omgås den. Drengen tog matrosblusen af, og med passende gebærder indbød han vædderen til at gå til angreb. Og i det øjeblik, vædderen sprang til i stødet, trådte drengen til side og holdt blusen ud til siden. Mads fandt ikke den beregnede modstand i blusen og tumlede ned på knæene, og i samme nu sad drengen på ryggen af ham og havde gratis ridehest op til tøjret.

Nej, vi ser ikke fårene på markerne mer, og dog har de haft stor betydning for menneskene gennem tusinder af år langt tilbage i oldtiden og indtil for få år siden. De gav uld til klæder, kød til bordet og talg til lys. Vi savner dem.

Der er et andet billede, som vi heller ikke får at se på markerne her fra højen. Det er de lange rækker af tøjrede kreaturer. Dyrene er der, men de går løse på græsmarker, der er omgivet af en enkelt jerntråd, hvorigennem der går elektriske impulser, som overflødiggør flyttedrengens arbejde med tøjrekøllen. Tøjrene hører fortiden til, også flyttedrengen — som sådan, som gik foran eller ved siden af de sammenkoblede køer som en lille general, hvis kommando den vel-dresserede flok lystrede. Noget af det, som var med til at præge drengens karakter, er forsvundet; andet er kommet i stedet. Han er blevet motoriseret. Også på disse områder har etnologerne været opmærksomme med de mange spørgsmål: Udtrækning af stalden, sammenkobling hjemme og i marken, sammenkobling om hals eller på hornene, tøjret i alle dets enkeltheder og m. m.

Som børn lyttede vi til historier og sagn. Far og mor var gode fortællere, og skolen gav sit, og som en udløber deraf har jeg et minde; jeg tager det med.

Da jeg var en purk, lå vi sammen med vore legekammerater en varm sommerdag dernede i sandet på den anden side af engen nordvest for Bakkegaarden. Kun en bestemt leg husker jeg. En halvt oplukket lommekniv var Gorm den Gamle, der sad der inde i højen på sin hest, en stump af en gren. Selvfølgelig var hesten beslået med guldsko og Gorm udstyret med alle tænkelige kostbarheder. Højen tårnede sig op over ham, stor og mægtig, og knap var den færdig, før den blev udgravet, og Gorm og alle hans kostbarheder kom til-

syne. Begejstringen var umådelig, vi dansede rundt, råbte og skreg for fuldt udtræk og råbte hurra, så det gav genlyd mellem bakkerne og fra haven på den anden side af engen.

Far, som lå deroppe i Bakkegaardens sovekammer og sov middagsøvn, vågnede ved spektaklet.

Vore umådelige fryderåb opfattede han i sin søvndrukne tilstand som klageskrig, tumlede ud af sengen og løb, alt hvad han orkede, på strømpesokker ned gennem poppelalléen og halvvejs ad vejen hen over engen, før han opdagede misforståelsen. Så stoppede han og sagde noget —. Legen var dejlig, men hjemkomsten?

Vi fik siden at vide, at han troede, at en af os var bleven bidt af en hugorm; dem var der mange af i lyngen mellem de små grantræer i plantagen.

Mon ikke levn fra oldtidsbørnenes leg bliver skænket for lidt opmærksomhed. Selvfølgelig var deres leg, ligesom børnenes er det nu, et spejlbillede af de voksnes færden. Og oldtiden er næppe noget sted nutiden nærmere end netop i deres leg og i deres tankegang. Når oldtidsbonden gik og arbejdede på sin mark, hvor ofte har så ikke oldtidsbørnene ligget derude på agerskellene og leget med stenene, som var kastet der ud fra ageren. Sikkert har de bygget huse med håndstore sten, akkurat som børnene gør det endnu, og monteret dem, som de havde opfattet huset derhjemme, hvor de hørte til.

Som ung karl husker jeg, at jeg ofte pløjede til håndstore sten, der lå så underligt sammen, snart i række eller firkant eller anden figur. Man standsede hestene, pirrede lidt i mulden med støvlenæsen, og kunne den ikke klare det, fik man fat i skruenøglen og skrabe ned under stenene, for der måtte jo være noget, hvorfor lå de ellers sådan? Og så var der ikke noget alligevel.

Mon ikke fejlen er den, at man ofte har den voksnes oldtid i tankerne i stedet for barnets.

Æbeltoftgaard og Vestergaard dernede ligger så tæt sammen, så der kun er plads til en vej mellem dem; de har som før nævnt været fæstegårde.

I tiden omkring 1820 kom godsejeren kørende ind i Vestergaard

og lod hestene spænde fra hos den daværende fæstebonde, Per Degn. Da godsejeren ville hjem igen, og karlen i gården havde køretøjet parat, fik han som drikkepenge valget mellem en speciedaler eller gården, han foretrak daleren.

Nutidens mennesker kan næppe forstå sådanne prisforhold og døjer med at tro på, at det har været sådan for lidt over hundrede år siden.

Der fortælles, at ejeren af Æbeltoftgaard — Jens Bødker — gik på dagleje 4 dage i ugen 6 km borte i Lille Binderup, endda der var 5 tdr. hartkorn til hans gård.

Vejen gennem Giver, sognets nuværende hovedvej og kirkevej, gik ikke, som vi ser den nu dernede langs engranden for så at smutte over engen, hvor denne er smallest, til kirkebakken. På den tid gik vejen skråt over Vestergaards mark, ind mellem de to gårde og tæt vest om Bakkegaarden. Jeg har haft lejlighed til at se et stort, gammelt sognekort, som var anvendt ved ejendomsskyldsvurdering; her var den gamle vej på, men betegnet som en 12 alen bred nedlagt vej.

For en del år siden var jeg med til at grave efter mursand vest for Bakkegaarden; der blev ved denne lejlighed afdækket et stenlag. Jeg spurgte far om, hvad dette kunne være; jeg synes det kunne ligne en vejopfyldning. Han sagde, at det var det også, det var rester af den gamle kirkevej, som gik her. Og så fortalte han om spøgeriet, som gik her ved nattetid på vej til kirken.

Det var Per Dejligbjerg, som boede i et lille hus syd i sognet; han går der ved midnat med salmebogen under armen på sin natlige kirkefærd. Jeg spurgte, om han havde bedrevet noget slemt, siden han måtte gå-igen. Men far havde kun hørt om ham, at han var en skikkelig gammel mand, som var vellidt af alle.

Når vi fra højen ser ned over engen over på den anden side vest for Bakkegaarden, ser vi et dybt grydeformet hul ind i bakkesiden; det ser ud, som en kæmpemæssig mund har taget en bid af bakken; det er mergelgraven og kendes under dette navn frem for andre mergelgrave.

En dag i 1840'erne, da bedstefar gik der forbi med en skovl, så han, at der var trillet nogle lerklumper ud fra bakken, og efter en pludselig indskydelse tog han nogle skovlfulde og strøede ud over en

nysået ager. Da høsten kom, vidste det sig, at der, hvor blåleret var strøet på, gav kornafgrøden næsten det dobbelte som ved siden af. Næste år kørte han mergel på en hel ager, og atter gav det et meget stort udslag.

Så tog han for alvor fat og merglede Bakkegaardens agre. Arbejdskraften var billig og mergelen gratis, og studespandet gik i fast fart mellem mergelgraven og marken.

Til at begynde med blev han hånet af egnens folk, fordi han kørte og slæbte sådan noget dødt ler på marken. Men da de så virkningen, var der en og anden, som blev lige så tosset, og snart blev det meste af Giver bys marker merglet derfra, og mergelgraven blev til ved bortkørsel af mange tusinde læs.

Til at begynde med vidste bedstefar vel ikke, at det var en tiltrængt kalk, han tilførte marken; men han så virkningen og rettede sig derefter. Senere blev blåmergelen analyseret, og det viste sig, at den indeholdt 46 % kalk og 0,02 % kali, sidstnævnte i tung opløselig form.

Nu ligger mergelgraven hen uafbenyttet som et ar i bakkesiden, men også som et minde om forrige generationers travle færd. Og da provisorieårenes skytteforening holdt sine skydeøvelser, smeldede rif-felkuglerne ind i mergelgraven. I de senere år har hedeselskabet foretaget prøveboringer i bunden af mergelgraven, og det viste sig, at der er mergel i næsten ubegrænsede mængder, de fandt ingen bund. — En reserve til kommende slægter.

Der nede fra landevejen og syd om Vestergaard havde Nedergaarden ret til en fædrift, »fædrøvten«, over Vestergaards ejendom. Som dreng husker jeg, at den blev afbenyttet, når Nedergaardens fåreflok eller kreaturer blev drevet ud til hedemarken. Nu er den nedlagt og opdyrket.

Nede syd for engen, hvor denne drejer mod vest, ligger Nedergaarden noget tilbagetrukken sydvest for de andre gårde og som den største i byen. 1866 blev den flyttet til dens nuværende plads. Før den tid lå stuehuset, fårestien og tørvehuset ude på holmen i engen.

At fårestien lå derude sammen med stuehuset fortæller jo meget om, hvilken betydning fåreavlen da havde. Holmen har siden haft stednavnet »Den gamle gårdsplads«; den var omgivet af sumpig

kildevæld »Vældgunger«, som nu er uddrænet. De egentlige avlsbygninger lå inde på det faste land mod syd. Stuehuset var et langt smalt hus, der fulgte holmens runding sådan, at den midterste stue, dagligstuen, lå højest; herfra mod øst var der 2 trappetrin ned i køkkenet, hvorfra der igen var 3 trappetrin ned i bryggerset. Fra bryggerset var der en dør, som gik ud mod nord, hvor der var en trappe ned til bækken, som løb tæt forbi.

Ved siden af bækken var der en brønd sat af store kampesten. Fra dagligstuen mod vest var der et trappetrin ned til sovekammeret, hvorfra der igen var 2 ned til vesterstuen, hvor karlene havde deres senge. Alle rum havde hele husets bredde, og alle trappetrin var lagt med kampesten. Fra dagligstuen var der tilbygget et udskud mod nord; her havde pigerne deres alkoveseng; ved fodenden af denne var sandkammeret; det var et lille rum, hvor der var strøsand til at strø på lergulvene. I køkken og bryggers var gulvene stenpikning.

I første halvdel af forrige århundrede havde Jens Jensen, kaldet »Nejens«, Nedergaarden i fæste. Hans slægt havde siddet der som fæstebønder gennem mange slægtled. Hans hustru Ane Abildgaard Jensdatter var fra Guldbæk. En af deres døtre, Johanne Jensdatter, blev gift med bedstefar, Niels Morten Nielsen, 1835 og flyttede op i Bakkegaarden. En anden af døtrene, Karen Jensdatter, blev gift med Christen Bøgh fra Teglgården ved Skørping. Chr. Bøgh overtog Nedergaarden og ejede den til sin død 1909, da den yngste af børnene — Jens Bøgh overtog den. Denne, der døde ugift, overdrog den før sin død til den nuværende ejer, en søstersøn Karl Nielsen fra Aagaard. Det meste af det, jeg ved om Nedergaarden og slægten dér, er fortalt mig af far, hans onkel Chr. Bøgh og dennes datter Ane Krebs født Bøgh.

Før Nejensens tid, om ved 1800 tallet, gik Nedergaardens kirkevej fra holmen mod nord over »vællerne«, hvor der var en grusbanke, »revle«, under grønsværen, hen over Vestergaards eng på en sandbanke og over Bakkegaardens »Lilleteften« til Kirkebakken, hvor den gik i den før omtalte nedlagte, gamle vej fra givergårdene. Da denne blev flyttet ned langs engranden, er Nedergaardens kirkevej bleven nedlagt, og Nejens har så anlagt den forholdsvis brede vej fra holmen og ret mod øst ind til den nyanlagte kommunevej. Det

har været et stort arbejde med den megen jordfyld og oven over dette et stenlag, som nu skjuler sig under grønsværen.

Nejejens siges at have været ivrig plantemand, der anlagde have med mange træer derude på holmen med det ældgamle, lerklinede bindingsværks stuehus. Langs den nyanlagte vej indtil kommunevejen plantede han en allé, hvis træer voksede sig store; jeg har set stubbe af dem for få år siden i en drængrøft. Det sidste af hans asketræer ude på holmen blev fældet for få år siden. Inde ved landevejen, ved kanten af engen, var der en kålgård, »kalgo«; den var firkantet og med jorddige om; på digets hjørner stod der kirsebærtræer og blommetræer, endnu medens jeg kan huske. Nu er træerne borte, og af diget er der kun svage spor igen.

Det må have været en ren idyl at se, da det gamle stuehus lå derude på holmen, følgende dennes runding og med store asketræer omkring, alléen derud til og det hele omgivet af grønne væller, hvor igennem bækken løb ind mod holmens nordside langs husets hele længde og fortsatte gennem de vestlige væller til Mølleengen mod vest.

Bækken var på den tid meget fiskerig på ørred og ål. Og Nejejens behøvede kun at gå uden for bryggersdøren, så var han ved fiskepladsen. Om vinteren, når ørreden gik op for at yngle, fangede han så mange, så de saltet kunne fylde en hel fjerding, der blev gemt hen til brug om høsten.

Når rakkerne, som havde Niels Eliassen til overhoved, på deres vandringer kom til Giver og holdt til her, så stangede de ål i vælterne, og når de så fangede én, puttede de den i deres høje hat, som de så satte på hovedet igen og lod ålen ligge og kravle rundt oven i håret.

Deres arbejde var det kendte, at flå og begrave selvdøde dyr, sætte glas i vinduer og andet rakkerarbejde; de stjal høns og andre småting, hvis lejlighed bød sig.

Kommunerne var ikke glade for deres ophold inden for kommunegrænserne; de risikerede at få forsørgerpligt for et nyfødt barn, da det var meget sjældent, at disse opholdt sig så længe i en anden kommune, så denne fik forsørgerpligten, og rakkerne udnyttede en

given situation fuldtud til at afpresse de enkelte kommuner penge og naturalier. Hvis de kunne få en kommune til underhånden og hemmeligt at yde bidrag for en fordelagtig forklaring og så få en anden tilkendt forsørgerpligten, så gav det jo dobbelt.

Far fortalte, at i et tilfælde søgte Skivum-Giver sag med en anden kommune om forsørgerpligt for et sådant barn. Skivum-Giver tabte sagen og blev dømt til at påtage sig forsørgerpligten, da det ved vidneudsagn blev godtgjort, at rakkerne havde haft ophold en sommernat bag et havedige i Giver 40 ugersdagen forud for fødselen.

Det var Rakker-Else; hendes vandringer fik sin afslutning her i sognet, men hendes forsørgelsessted var i Barmer, og kommunen dér måtte påtage sig begravelsens omkostninger.

De sidste rester af rakerslægterne blev opsuget i befolkningen og blev fastboende; man kan spore dem hist og her.

Og det kan se ud, som de i visse tilfælde har tilført befolkningen en urkraft, der har givet sig udslag i en usædvanlig dygtig foretag-somhed, der blev til stor vinding for samfundet.

I begyndelsen af attenhundredetallet huserede en røverbande på egnen, hvis fører blev kaldt Bettefanden. Næstkomanerende var en smuk ung kvinde, som havde ord for at være den grusomste og gik under navnet Matros.

En aften kom Bettefanden og hans bande og lejrede sig for natten i Nedergaardens »Kalgo«. Det var en sommeraften, og Nejejens frygtede for, hvad der kunne ske, og bevæbnede sine karle med forke og leer, og selv ladede han sin forlader, og så blev der holdt vagt ved gården hele natten. Røverbanden holdt sig i ro og drog af dagen efter.

Jeg spurgte far, hvorfor Nejejens ikke sendte bud efter politiet; han svarede, at det ville være alt for længe at sende ridende bud til Løgstør og få politiet purret ud, og politiet var vrangvillig, og tilmed stod den øverste politimyndighed i ledtog med røverne, så det kunne ikke nytte noget. Man måtte selv forsvare sig på den tid, og det gjorde man.

Omtrent på samme tid, som Per Degns karl fik sin daler som drikkeskilling, fik Nejejens tilbud fra godsejeren om, at han gratis

kunne blive ejer af Ødegaardsjorden, nu matr. nr. 11 c Giver m. m., bare han ville påtage sig at svare landgilden. Gaven blev ikke modtaget: »De var ski en slem Gaw aa fo«, sagde Nejejens.

Jens Jensen lå inde som soldat i 11 år under Napoleonskrigene og opholdt sig det meste af tiden i nærheden af Altona. I de år fik hans helbred et knæk, som han aldrig helt forvandt. Familien i Nedergaarden blev heller ikke sparet for andre sorger. En del af børnene døde som små, men største sorg, som ramte dem, var nok, da en voksen søn blev sindssyg; han havde ord for at have været en meget smuk og lovende ung mand. Det kom pludselig en dag, han stod i geled som soldat i Aalborg. Der var meget varmt og skarp solskin, og pludselig løb han baglæns ud af geledet, idet han råbte: »Si si si!« Siden den dag var han sindssyg, og han kom sig aldrig.

Når jeg fortæller enkelte træk fra hans sygdomstid, så er det kun for, at det viser, hvordan man tog det på den tid, når en af familien blev sindssyg — vanvittig, som det hed. Til daglig kunne han for det meste være sammen med gårdens folk, men når raseriet kom over ham, så måtte han have spændetrøje på og lukkes inde i et rum. Han kunne selv mærke det og kom og rakte hænderne frem for at få den på.

Hans moder fik et »godt råd« af en kone mod sønnens sygdom. Hun skulle få ham åreladt også på en eller anden måde få ham til at spise eller drikke sit eget blod. Hun fik ham så åreladt og blodet rørt op med mel og sukker i en skål, som så blev sat ind til ham med en ske i, og han fik påbud om, at han ikke måtte tage det, for så vidste hun, at han netop tog det. Lidt efter, da hun kom tilbage, slog han en latter op og råbte: »Det er bain forbi!«

En mor, som ville gøre alt for sin sindssyge søn. På den tid var der en hyrdedreng i Nedergaarden. Han hjalp den sindssyge med at passe kreaturerne. Drengen fik bestemt besked om, at han skulle slå med, hvad han kunne få fat i, hvis den sindssyge ville komme efter ham. En dag de var blevet uenige om et eller andet, og den sindssyge gik til angreb, slog drengen ham af al magt over armen med tøjrkøllen, så han sprang tilbage og råbte: »Do er bain en stærk Dræng, dæ ska a nok hyt mæ for!« Siden den tid behøvede de kun at kalde på ham, så var der intet i vejen.

En sommerdag arbejdede folkene med høsletten i engen ved gården, og den sindssyge var med til at rive hø. Da begyndte han pludselig at gøre eksersits med riven, skuldrede den og kommanderede: »March af sted et, to, et, to, et, to«, og så marcherede han op på vejen og forsvandt op over Kirkebakken. Karlene lo ad ham og regnede med, at han straks kom tilbage, men han kom først dagen efter, og da havde han kun en lille stump af riveskaftet med på skulderen. Hvor han havde været, kunne vi ikke få at vide; men han fortalte, at riven sprang på en karl i Bislev og gik i stykker.

Jens Jensen — Nejejens — døde 1841 og var da 60 år, men enken Ane Abildgaard førte gårdens drift videre. Der fortælles, at hun var en lille duknakket, meget ernergisk kone, der bar sit hjemmekærnede smør til Nibe og solgte det, og pengene gemte hun i en strømpe. Det var i opgangsårene i 40erne, og velstanden i Nedergaarden øgedes, og da den dag kom, da Ane Abildgaard mente, at hun havde penge nok i blanke dalere til at købe Nedergaarden til fri ejendom, bad hun svigersønnen, Morten Nielsen i Bakkegaarden, om han ikke ville gå ind til godsejer Schütte i Nørlund og købe den; han fik de sammensparede penge med og gik derind. Da han kom ind på slottet, holdt godsejerens vogn for døren, og selv var han færdig til at køre ud. Han hilste på M. N. og spurgte: »Nå, hvad vil han mig så i dag, Morten Nielsen?« Jo, han ville da gerne købe Nedergaarden. Schütte svarede, at det kunne han da godt og spurgte, hvad han havde tænkt at give for den. M. N. bød 700 daler, men godsejeren mente, at det var for lidt og forlangte noget mere. M. N. svarede, at han ikke ville give mere, for de penge havde han med og ville betale kontant. Så slog godsejeren til og sagde, at så måtte de have det ordnet i en fart, da han skulle ud at køre. Og medens kusken stadig holdt for døren, skrev skriveren inde på kontoret skødet, som M. N. fik med tilbage, da pengene for gården var talt op.

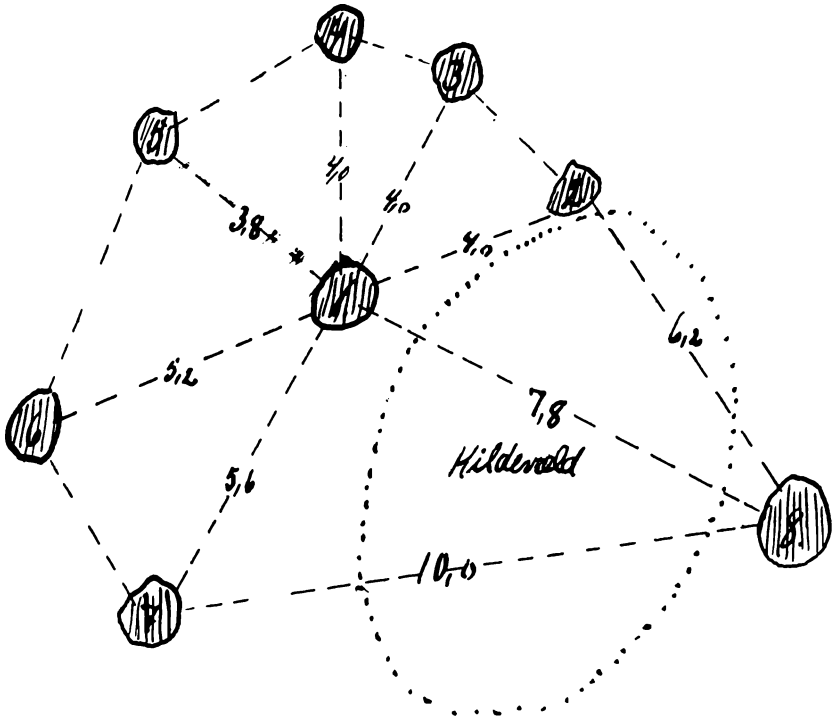
Og dermed var Nedergaarden slægtens ejendom, som den har været det siden.

Der knyttes en mængde stednavne til Nedergaardens nærmeste omgivelser; det tyder på, at stedet her har været boplads for sene slægter, hvilket også de talrige oldtidslevn vidner om. Det yngste af stednavnene må sikkert være »den gamle gårdsplads«, som må

være dannet efter, at Nedergaarden er flyttet fra holmen i engen og op på marken og er altså over 100 år. Andre som Lilleengshalen og Hulsig nævner en vis naturkending. Blokkerne er en mark, hvor der med en bestemt belysning og en vis fugtighedsgrad i jordoverfladen efter en vinterpløjning kan ses at have været højryggede agre, altså et levn fra før udskiftningen. Men så er der det, synes jeg, meget interessante stednavn »Honningsig« med »Skaanings Kilde«; det skal jeg forsøge at tale nærmere om, uden i mindste måde at kunne give nogen fyldestgørende forklaring, men bare gøre et forsøg på at pege på kendsgerningerne. Måske en nærmere arkæologisk undersøgelse kunne give en del svar.

Blokkerne er mod syd begrænset af Honningsig, der er en lang, smal kløft med en engstrimmel i bunden, hvori der var talrige små kildevæld. Midt i kløften, hvor denne har en lille kredsrund udvidelse, var Skaanings Kilde, som muligt har haft skyld i udvidelsen ved engang i fortiden at have skyllet jorden bort. Bunden af udvidelsen var en sump, vel fremkaldt af vandet fra kilden og det, som strømmede til længere oppe fra i kløften og dannede en lille miniaturebæk gennem sumpen. I denne lå der 8 sten, hvis størrelse var fra 50×60 til 85×100 cm målt på den side, som vendte op. De lå sådan, at de dannede en uregelmæssig rundkreds med den ene i midten og en af yderstenene noget langt mod øst, hvorved anlægget omsluttede Skaanings Kilde.

Jeg kan ikke nægte, at anlægget minder mig noget om oldtidens solhjul, og jeg tror, at stenanlægget og kilden skal opfattes som en helhed og i sammenhæng. Den gamle Ane Krebs — født i Nedergaarden — fortalte mig, at stenanlægget blev kaldt Bystævnet i hendes ungdom, men det må vist være, fordi det lignede et sådant. Det måtte jo være ubekvemt at have bystævnet til at ligge i en sump, hvor man ikke kunne komme ud uden at have lange støvler på. Og dertil kommer, at stedet ligger 1 km fra Giver by, som er den nærmeste samlede boplads siden romersk jernalder; da lå der til gengæld en hel landsby på den nordligste del af Blokkerne. Jeg har haft lejlighed til at måle Skaanings Kilde med anlægget op, medens det endnu lå uberørt, som det var efterladt fra fortiden. Et rids over anlægget med målene er tegnet.

Skaanings kilde. 1:100. 1 cm = 1 m.

1	50× 60 cm	5	80×100 cm
2	50× 50 cm	6	70× 80 cm
3	50× 60 cm	7	50× 80 cm
4	80×100 cm	8	85×100 cm

(Stenenes størrelse på overfladen).

Nu er Skaanings Kilde ikke mer; den er drænet ud, og stenene i anlægget er sprængt og fjernet. Lidt oven for Skaanings Kilde, hvor Honningsig drejer mod syd, er ved gravning af dræningsgrøfterne fundet kværnsten, hvoraf den sidst fundne er en drejekværn med hul midt i, men uriflet.

Mod vest, hvor kløften, der danner Honningsig, munder ud i den større engstrækning, ligger Tronholm, der er en ret stor banke, der

ligger der som en holm i engen. Et stenkast vest for Tronholm er funden en bronzearmring ved tørvegravning.

Mellem Nedergaardens og Aagaards marker ligger Mølleengen. Stednavnets oprindelse er der ingen tvivl om; her lå Giver Vandmølle. Mølledæmningen er der, og rester af egepæle i engbunden viser, hvor vandhjulet var. Møllehuset har ligget nord for mølledæmningen på Aagaardssiden af engen, medens beboelseshuset lå på engkanten op mod Nedergaardens mark. Hustomten var tydelig nok i siderne af en dræningsgrøft, som blev gravet gennem den for få år siden.

Den gamle møllevej fra Giver-gårdene går nu som markvej gennem Nedergaarden og ned til møllepladsen og danner den nordlige grænse for Blokkerne.

Fra Aagaardssiden og ned til, hvor møllehuset lå, ses der tydeligt en »Snejvej« med en stejl nedkørsel fra øst og en mere småstigende opkørsel mod vest, så møllegæsterne ikke behøvede at vende for at komme derfra.

Smukt har der været, da mølledammen lå der som en glitrende flade, der spændte fra bakkeside til bakkeside. 1724 betegnes Giver Mølle — i en opgørelse over Torstedlundgodsets aktiver — som øde mølle⁴).

En af årsagerne til, at møllen tabte sin betydning, har været, at en stor del af mølledammen efterhånden blev fyldt op af slam og skyllesand. Et stykke oven for mølleengen løber bækkene fra Giverdalen og Katbydal sammen og danner Møllebækken. Bækken fra Katbydal er mest vandførende og har tvunget strømmen i Møllebækken over mod de sydlige bakker, og strømlejet i Mølledammen har så dannet en bue ind mod bakkerne og tværs over Mølledammen langs Mølledæmningen hen til vandhjulet. Der har således dannet sig en strømhvirvel i dammen over mod de nordlige bakker, og her har sand og mudder fra bækkene aflejret sig og dannet banken i dammen.

⁴) Lærer Th. Johansen: »Fra Himmerland og Kjær Herred« 1939, og i en anden artikel fortæller han, at Giverheksen Louise holdt til i Giver Mølle en tid om ved 1650. Hekseprocessen endte med, at hun blev frikendt som heks. »Men«, føjer retsprotokollen til, »en lede Kvind var hun.« (Altså ikke en af de helt gode børn).

Bækken som sådan er nu forsvunden og er en lige grøft, som er gravet gennem mudderbanken for få år siden, og dér, 1,5 meter nede på den oprindelige engoverflade, fandtes et grebhorn af træ, som de blev brugt for hundreder af år siden.

Hvis møllen tilmed har været forfalden, hvilket er tænkeligt, har mølleren, som jo var fæster, næppe kunnet og godsejeren ikke villet istandsætte den, så den ved opgørelsen 1724 har måtte betegnes som øde mølle.

De sidste folk, som blev nævnt med møllenavn, var Møllepovl og Mølle dorre. De boede i et lille hus på Aagaardsiden tæt ved Mølleengen. Huset er forsvunden for over 80 år siden, og ingen i sognet bærer møllenavn mer.

Når vi fra Binderuphøj ser mod sydvest ind i Aars sogn, ser vi Gundestrup øst for Vesteraadalen med gammel Gundestrup som et par gårde og huse nærmest Aadalen. Ret over for på den anden side af engen ligger Dybvads Mølle, der har åen som trækraft. Møllen har nu tabt sin betydning som kornmølle, og vandkraften bliver mest benyttet til savskæreri. Kunderne forsvandt etapevis, først de store gårde, så de mindre (petroleumsmotorerne), og nu er elektriciteten hvermands eje, og ingen får malet i møllen længer. For 50 år siden var der altid travlhed i møllen, og ind mod jul kunne man høre kværnens durren dag og nat.

De gamle mølletraditioner blev holdt højt i ære i Dybvads Mølle, og man befandt sig vel som møllegæst dér. I mange år var der en gammel mølkerkarl, som var onkel til ejeren, Niels Kr. Jensen; i de sidste år var hans øjne ikke så gode. En dag jeg stod og så til, stod han på trappen til kværnen og tog told af kornet; da fik han øje på noget, der lå på gulvet ved døren; han troede, det var en majskerne, og som sådan hørte den til i kværnen; han gik ned og samlede den op og gik tilbage for at putte den i kværnen, men så opdagede han, at det var en lille sten, og vendte om og gik hen i døren og kastede den langt bort. Det var typisk, — i Dybvads Mølle fik enhver sit, ingen skulle kunne sige andet.

Jeg husker så tydeligt, hvordan modtagelsen var, når jeg kom med et læs korn, som skulle males og med tilbage igen. Når hestene var sat på stald, hed det gerne: »Værsgod og gå op og få en mellemmad.«

Giver sogn i nutid.

Halkær å til venstre. Sønderup å til højre.

Når jeg så kom op i Møllegaardens stuer, tog den gamle kone, som var husholder for sønnen, imod mig. Der blev så budt på gode solide og vel tillavede mellemvader med kaffe til, og medens jeg spiste og drak kaffe til, fik den gamle kone en knaldtår. Så spurgte hun til folk i Giver, som hun kendte, og jeg fik hende til at fortælle om gamle tider, og da fortalte hun sagnet om Gunti og Kaiul: »I Gundestrup boede Gunti, som Gundestrup havde fået navn efter, og i Aars boede Kaiul; de var begge store høvdinge. På den tid døde ejeren af de to Svendstrupgaarde, og da han ingen børn havde til at arve

sig, gjorde Gunti og Kaiul — hver for sig — krav på den. Det blev til strid mellem dem, og hver samlede sine folk. Kaiul syd for dalen, der går til Svendstrupgaardene, og Gunti nord for. En hel dag og en hel nat kastede de med spyd og skød med pile over dalen, men der var for langt, så der kom ingen afgørelse ud af det. Så blev høvdingene enige om at gå i tvekamp; den foregik på Kæmperøglen tæt ved Refhalegaard. Ved den lejlighed slog Gunti Kaiul ihjel og blev derefter ejer af både Svendstrupgaardene og Aars«.

Der er optegnet et kæmperim af professor Holberg om samme begivenhed, og dér er udfaldet noget anderledes, det lyder:

»Gunti vilde Kaiul jage
 med sit Spyd og med sin Stage,
 jog dog Kaiul Gunti tilbage,
 saa hans Halsben maatte knage.
 Nu ligger Gunti i jord saa kold,
 og Svendstrup hører til Aars saa bold«.

Og der fortælles så, at Gunti ligger begravet i Kæmperøglen.

I fars fortælling om Gunti — Kaiul sagnet var udgangen den samme, som den gamle kones. At sagnet kan have sin oprindelse tilbage til en begivenhed i vikingetiden kan synes meget sandsynligt.

Mod syd fra Binderuphøj ligger landet fladt, så der er vid udsigt helt ind til Skatskov. Nærmest ved ligger en del udstykninger fra Givergaardenes udmarker og ødegårdsjorden, som Nejejens ikke ville modtage som gave, og der bagved ligger Rævemosen, som gav os Gundestrupkarret. Og der sydfor igen har vi den store Borremose med sin vidt bekendte Borremosefæstning, et ærværdigt jernalderminde, som nu er istandsat og bevaret for efterslægten.

Hill være ham!⁵⁾ som blev den direkte årsag hertil.

Mod sydøst og øst er udsynet begrænset af højderyggen, som danner vandskel mellem Øster- og Vesteraa. Højlandet vest herfor lå hen i lyng til for få år siden. Nu er det opdyrket, og det har vist sig at være jord af god beskaffenhed, hvad den meget kraftige lyngvegetation også vidnede om. Det var det sted i sognet, hvor de høj-

⁵⁾ Hr. museumsleder S. Vestergaard Nielsen, Aars.

ryggede agre var mest kraftige og velbevarede før opdyrkningen. Her fandtes i en lille kedelmose et stort vognhjul under en gammel tørvegrav. Der var kun anvendt træ til fremstillingen af hjulet, og typen er meget gammel, måske samtidig med agrene eller ældre.

Mod nordøst har vi Giver Hede med sine oldtidsagre (digevolddinger). På tilbagevejen derfra hilser vi på Haavknold, Skjaatknold og Helligknold, tre sløjfede gravhøje. Tæt derved er Hørsledet, som er den øverste del af Nørdal. Der knytter sig to historier hertil, der er ca. 100 år gamle. Der var en gammel kone i Giver, som blev kaldt Lolkonen. Hun var meget uregerlig at omgås, og engang det var særlig galt, truede hun med at ville tage livet af sig. Hun kravlede da ind i en stenkiste under vejen i Hørsledet og nægtede at komme ud igen; der ville hun dø. Giverkarlene tilbød at hjælpe hende, så hun hurtigere kunne komme over det og blive begravet i det samme. De gravede så den ene ende af stenkisten til og begyndte på den anden; men så bad hun om at få lov til at komme ud, og dermed havde hun tabt selvmordslysten.

Der kan være de mærkeligste årsager, der kan bevirke, at et stednavn opstår. Der boede en mand i nærheden, som var skrædder; han manglede en brønd, og en af bymændene bildte ham ind, at han let kunne grave til vand i bunden af Hørsledet, og ved denne lejlighed skred jorden sammen om ham, så han nær havde sat livet til. Siden den tid blev stedet kaldt »Skrædderens Kilde«.

Tæt nordøst for Binderuphøj har vi Stenrøglen på skellet mellem matr. nr. 4 og 5. Far fortalte, at bedstefar, Morten Nielsen i Bakkegaarden, ca. 1850 havde gravet mange sten op, og at der var et gravkammer der. Stenrøglen er en naturlig bakketop, hvorpå der ikke kan ses at have været nogen gravhøj. 1904 foretog jeg en undersøgelse af stedet og fandt da resterne af en af de store hellekister. Gravens bund, der var dækket af et lag ildnet, knust flint, var gravet 1,5 meter ned i underbunds-jorden. Kun den sten, som dannede gravens nordlige ende, stod urørt, de andre var fjernede, dens højde og bredde var 94 cm. På gulvet i gravens nordlige halvdel fandtes 20 ravperler og en flintdolk. Uden om graven, gravet ned i underbunden, fandtes en fodkrans, hvis østlige del dannede et helt stengærde 125 cm bredt og 60 cm dybt.

Trækker vi en lige linie fra Stenrøglen over Helligknold mod nord over den gamle skolelod med Nørdal og ind på den sydlige del af matr. nr. 6 a, så går den over 4 stenaldergrave: Stenrøglen, Helligknold med sin jættestue med enkeltgravsudstyr og udrømning af jættestuetidsskår, over Østertoften med en stor firkantet hellekiste, i hvis rester der fandtes 1 flintedolk, 5 lerkar, 2 pilespidser, 4 ravperler og 2 økser med skaftehul. På matr. nr. 6 ses endnu en svag højning af en lille gravhøj; i den er der fundet oldsager fra enkeltgravstid.

Stenene fra alle 4 grave er brudt op. For de 3's vedkommende for ca. 100 år siden. For Helligknold er tidspunktet uvis, men det ligger i det mindste over 150 år tilbage.

Dermed er vi hele omkredsen rundt, og vi flytter så ud på den store høj i Giver Hede, hvorfra der er en vid udsigt til alle sider.

Højen her på højderyggen hører til en gruppe på 5, hvoraf de 3 er velbevarede, medens 1, der ligger mellem granerne nordøst herfor, er ødelagt, så der kun er rester tilbage af den. Der fortælles, at der var en mængde urner i den, og midt under den fandtes enstensat kiste, hvori der fandtes en bronzeknap, altså en bronzealderhøj. Den sydligste af de 5 lå lidt lavere end de andre, den er nu helt forsvunden. Men for få år siden blev bunden under de sidste rester af højen undersøgt, og der fandtes da 3 små stenaldergrave, men ingen oldsager. Højen, der lå på matr. nr. 7 b, lå i et kryds af digevoldinge og har været den mindste af de fem.

Den sidste rest af Giver Hede, som giver de tre bevarede høje, er nu fredet og er sammen med disse et meget smukt fortidsminde, der syner langt. Selve højene blev fredet 1909 af daværende ejer Chr. Bøgh, Nedergaarden, og fredningen blev ordnet ved oberstløjtnant Søgaard, Viborg.

Det fredede areal om højen har aldrig været dyrket, hvorimod de omgivende arealer har været dækket af oldtidsagre. Mellem højene har oldtidsbonden haft sin gravplads; her er fundet talrige grave fra keltisk jernalder.

Mod sydøst ser vi de tre Mosbæk-gårde, som de ligger der tæt sammen ved den gamle Hobro—Nibe Landevej. Der hvor vejen drejer over Mosebækken, som kommer fra Borremose, og som gårdene

Svingelbro i Mosbæk under den gamle Nibe-Hobro landevej.

sikkert har fået navn efter, løber den under Svingelbro, der sikkert er bygget, da vejen blev anlagt som hovedvej. Broen er meget smuk og sjælden af sin slags; den er nu fredet. Den er bygget af store råttilhugne kampesten. Overbroen hviler på 18 kampestenspillere, som står med den spidse ende ned i engbunden, så der må være en underbygning under dem, som ikke er synlig. Brorummets er halvt fyldt op af oprensning fra bækken, der nu har plads nok i den halve bredde. Nu er broen rensat i sin fulde bredde.

På gamle kort er der afmærket en kirkeruin nordøst for Mosbækgårdene. Folk, som var gamle for 60 år siden, har fortalt mig, at de havde deltaget i bortkørsel af sten fra ruinen. Af ruinen er der ikke noget tilbage; kirkepladsen er nu opdyrket, men går man derhen over om foråret, når vinterregnen har vasket plovfuren af, så kan man tydeligt se kirkeskibets og korets omrids. For syv år siden, da jeg var dernede, fandt jeg på plovfuren i korets plads noget jernblik i bladmønster, som kunne se ud til at stamme fra kistebeslag.

På den anden side af Mosbæk-gårdene ser vi Skjoldkæret som en jævn flade, og sydøst herfor på den anden side af Viborg—Aalborg

Landevejen har vi bakkedraget med de mange skjoldhøje på Smorupsiden. Smorupgaarden blev udstykket ca. 1940, og vi kan se en del af de mange hjem — gårde og husmandsbrug, som da blev bygget på Smorupgaards jorder.

Smorup var før i tiden præstegård, i om den hedder det i Trap udgaven 1859: »Præstegårdens areal er ca. 900 tdr. land af $16\frac{5}{8}$ td. htk. Selve præstegården hører til de anseligste embedsboliger i Danmark; den består af en hovedgård og en avlsgård, hver på 3 fløje«. I Trap står navnet Smørup.

Far fortalte, at der i den rationalistiske tid var en præst i Smorup, som var af adelig slægt, hvorfor han havde ret til at køre med blinker på hestenes seletøj. I kirkerne prædikede han, som datidens præster på landet almindeligt gjorde, om praktisk landbrug.

Ved en høstgudstjeneste prædikede han om Guds gaver til sognene, men selv var han meget utilfreds og råbte til sidst ned over menigheden: »Vorherre gav os regn, men hvor faldt denne regn? De yderste dråber faldt i Sunesig, og jeg fik ikke noget. Og han gav os lam, men hvad var det for nogle lam, jeg fik? Det var nogle røde ragede kanaler. — Amen!«

Samme præst holdt en kort og fyndig afskedsprædiken, idet han råbte ud fra prædikestolen: »Så rejser jeg fra jer — I gedebukke. — Amen!«

Der er et sagn, hvor Mosbæk kirke, Bisted bro og herregården i Rebstrup nævnes.

Herremanden i Rebstrup hed (ifl. Trap II bind 1859) Baltser Mathisen Viffert, men i folkemunde hedder han Balt Mathisen. Han fik skyld for at være en slem bondeplager og var ilde lidt af befolkningen. En juleaften var han og konen kørende til kirke i Mosbæk, og på tilbagevejen, da de ville køre over Bistedbro, brød denne sammen under dem, og Balt Mathisen og konen omkom, medens kusken og hestene reddede sig i land. Egnens folk så Guds straffedom i det skete.

Af den gamle Bistedbro har jeg set de sidste rester blive gravet op. Det var den forrige ejer af engen vest for åen, som gravede stenene op inde i engen. Broen, eller måske rettere vejbanen over engen, bestod af store flade sten, som lå på to rækker sten, der var

stillet på kant i engbunden. Bronavnet har været bevaret i stednavnet fra Balt Mathisens dage til nu. Selv om der i dette tidsrum kun har været et vadested for kørende og et gangtræ — spang — for gående. For få år siden genopstod broen i jern og cement, men den har ikke hidtil fået nogen større betydning for samfærdselen. Den øst-vestgående vej med broen sover stadig sin tornerosesøvn.

På det før omtalte gamle sognekort er afmærket en nedlagt 12 alen bred vej fra Bistedbro mod vest over den sydlige del af Giver sogn.

Når vi ser mod øst lidt til venstre for Bistedbro, ser vi længst ude Torstedlund, Nørlund og Rold Skove, mellem dem og os har vi — nærmest skoven Torstedlundgaarden og Aarestrup på den anden side af bakkerne ved Torsted — og på denne side Bravlstrup og Sønderup, hvor kirketårnet lyser hvidt øst i byen.

I Sønderup kirkes kor ligger Balt Mathisen og hustru begravet. I førnævnte udgave af Trap skrives herom: »I Gulvet af Choret findes en ligsten over Baltzen Mattisen Viffert, Herre til Rebstrup, som forud var en adelig Gaard, (død 1579) og hans Frue Dorthea Clausdatter; de ere begge afbildede i Sten med en Hund mellem sig, over hvilken staar Navnet Hofknik, og Adelige Vaaben ere indhuggede paa Siderne.« Stenen står nu i koret mod den nordre væg. Billederne af de to er holdt i den stive, lige stil, som hørte datiden til, men ansigterne har et vist liv over sig, og ved hunden Hofknik har kunstneren rigtig kunnet slå sig løs; der var han ikke bunden af traditionen. Den står der så vendt på bagbenene med forpoterne op mod sin herskerinde.

Når vi ser mod nordøst over de to Astrupgaarde, ser vi på den anden side af Aadalen de to Rebstrupgaarde; de ligger der, hvor herregården lå. Oven på jorden ses der ingen spor af dem, men af og til graves der enkelte munkesten frem, og 1951, da ejeren af den nordligste gård lod grave under stuehuset ved en kælderudvidelse, gravede de til en stump mur, der var ca. 1 meter tyk, sat af utilhugne kampesten og kalkmørtel. I familien Jørgensens eje er et gammelt egetræs bord, hvis understel er meget gammelt af type, og det vides ikke at være kommen andet sted fra end Rebstrup.

Umiddelbart syd for de to Rebstrupgaarde i en smal sidedal til

Sønderupaadalen, lå de to vandmøller Overmøllen og Nedermøllen. De blev 1872 købt af smeden i Skørbæk, Kristen Pedersen, kaldet Kræn Smej. Ved den øverste Mølledam lå den egentlige Møllegaard; det var en jævn stor bondegård på 90 tdr. land. Efterhånden voksede virksomheden, så der i 1890erne foruden landbruget var mølleri, maltgørieri, bageri og smedie. I smedien arbejdede 4 smedesvende og en dreng.

Kræn Smej var kendt viden om som en meget dygtig plovsmed. Han havde patent på to og trefurede plove, som han på et vist tidspunkt var budt en stor betaling for; men han ønskede ikke at sælge, han ville selv udnytte det. Hans plove blev solgt, ikke alene her i landet, men også til udlandet, særlig til Sverige.

Vandkraften fra den nederste Mølledam blev taget i brug til filsliberi. Der kom gamle file i læssevis, som så blev slebne glatte til ophugning andet sted.

Da virksomheden var kommen godt i gang, døde Kristen Pedersen 1891. Der var da investeret en ret stor kapital i den forgrenede virksomhed, og da ingen af børnene kunne overtage den, blev det nødvendigt at udstykke. Møllegaardens sydlige fløj med møllen, vandkraften og et lille stykke jord mellem møllen og de sydlige bakker blev solgt til en møllersvend, Lause Jensen (Ilsi). Bageriet på den anden side af Mølledammen blev solgt, og huset sammen med et passende areal blev solgt som et husmandsbrug. Stuehuset, laden, staldene og smedien blev revet ned, og materialerne anvendt ved bygning af to gårde på den øvrige del af Møllegaardens jord. De to gårde fik Møllebækken mod nord som skel mellem ejendommene. Den sydlige Møllebæk blev skel mellem husmandsbruget og gårdene. En af sønnerne, Peder Kristensen, fik overdraget gården på Tøtrupjorden, som nu ejes af dennes søn Kristen Kristensen.

Den anden gård blev solgt til en fremmed, men blev siden købt af en anden af sønnerne, Niels Kristensen, der igen senere solgte den til en broder Søren Kristensen; men den er nu gået over på fremmede hænder.

Filsliberiet blev nedlagt og smedeforretningen flyttet ned i huset dér og overtaget af en fjerde søn Lavst Kristensen, der havde lært smedehåndværket. Han afbenyttede vandkraften i smedeforretningen,

til han i 1897 kom i forbindelse med en uldspinder Engelbregt. De to oprettede Rebstrup Uldspinderi og drev det sammen nogle år. Smedeforretningen blev flyttet oven for bakkerne og siden til Sønderup by.

Uldspinderiet⁶⁾ skiftede ejer flere gange og overtoges nogle år før sidste verdenskrig 1940 af en stedligt boende murer Kresten Pedersen, kaldet Kræn Masen, og dermed er uldspinderiet inde i en del af egnens historie i krigstiden.

Den sidste tid før krigen var der kun lidt uld for uldspinderiet at arbejde med på grund af, at fåreholdet var en landbrugsgren, som var ved at forsvinde på egnen, men så kom krigen 1940, og arbejdet i uldspinderiet nåede uanede højder — illegalt. Ulden strømmede til i store mængder, og spinderiet gik i døgndrift.

Vi fik afleveringspligt for uld og forbud mod at anvende egen produktion, og omgående standsede salg og levering af uld.

Rundtom på gårdene fandtes større eller mindre lagre, og det kom nu frem, men ikke til de autoriserede modtagere. Er der noget, der kan få en vare til at forsvinde, så er det, når der fra myndighederne kommer forbud om, at ejeren ikke har rådighedsret over varen. Og er der noget, der kan få den himmerlandske bonde til at reagere lovulydigt, så er det, når han føler sin private ejendomsret trådt for nær. Det ligger urdybt i hans sind. Dertil kom, at det var den almindelige mening, at tyskerne tog ulden, hvis den blev samlet på offentlige samlecentraler. Man havde jo erfaring fra andre varelagre og butikkerne. Landmændene tog selv illegalt uldfordelingen i egen hånd; de, som havde noget, delte ud til dem, som trængte, men ikke havde noget. Det var godt, hvis der kunne betales for det, men havde de, der trængte, ikke noget at betale med, så var det også godt, der blev intet noteret som skyld. De, som delte ud, fik den største gevinst — giverglæden; der taltes ikke om det, og det blev den ikke mindre af. Der var enkelte landmænd, som profiterede ved at sælge til tyskerne — særligt af flæsk. Når dette rygtedes ind i byerne, blev det omtalt som norm for den danske

⁶⁾ 1963 overtog Nationalmuseet uldspinderiet og flyttede det til Brede nord for København.

bonde. Det var uret. Hos de enkelte, som for vindings skyld solgte til tyskerne, blev der af kollegerne stilhed og tom luft omkring, og værnemagernavnet hang over deres hoveder. Det er med alt dette som baggrund, jeg vil, at virksomheden i Rebstrup Uldspinderi i krigsårene skal ses og forstås.

Kræn Masen og Rebstrup Uldspinderi blev kendt viden om. Han havde tilladelse til at modtage og opkøbe uld, som han så skulle føre regnskab over og indberette om til de højere kontrollanter i kontorerne derinde bag Valby Bakke, vel nok til varedirektoratet, som aldrig har været populært ude i befolkningen. Det var sikkert såre lidt, der blev indberettet om.

Uldspinderiet ligger noget afsides under bakkerne mellem Mølle-dammen og engen i Aadalen. Fra Astrupevejens bro over åen går der en sti hen over engen til spinderiet. En dag i et af de første krigsår, jeg havde ærinde til spinderiet, lå der hundredvis af cykler på engen langs stien. Ved uldspinderiet stod der folk i store klynger, og i og ved indgangsdøren til lagerhuset stod folk så sammenstuvet, så de stod med uldposerne over hovedet for, at de ikke skulle blive trampet ned, og var der en eller anden, som bar sin pose i knæhøjde, var det ugørligt at få den op, så den var synlig. Der gik sære frasagn om de midler, der blev taget i anvendelse for at mase sig igennem, »ildelugt« f. eks.!

Vejen ned til uldspinderiet fra den anden side er ufarbar for biler. Derfor holdt der biler i lange rækker på de to veje oven for bakkerne, og cykler lå henslængt oven for nedgangen til spinderiet. Det var ikke alene folk fra landet, man traf, men også folk fra byerne kom med deres uldpakker.

Politiet i Nibe vidste selvfølgelig besked med, hvad der foregik, men det ønskede sikkert ikke at blande sig i det, og lad mig sige det med det samme: Politifolkene dér var meget afholdte af egnens folk.

En eller anden kærlig sjæl må jo nok have underrettet de højere myndigheder i København eller andet sted, for en dag holdt en bil med politifolkene i sognerådsformandens gård i Sønderup, og de spurgte om vej til spinderiet. Sognerådsformanden svarede med at byde dem indenfor til en kop kaffe. Da den var nydt og hygge-

stunden forbi, lod sognerådsformanden forstå, at det vist var bedst, at de listede tilbage den vej, de var kommen. Og det gjorde de.

Ulden vedblev at strømme ind i stadig stigende mængder til spinderiet. Folk stod i kø længe før solopgang ved dørene. Loft og lagerum blev overfyldte, og det blev nødvendigt at få modtagelsen bedre organiseret.

Jeg husker, at cyklisterne kom i lange striber med uldpakken på cyklen, og kort efter kom de tilbage med samme pakke; de var bleven afvist, men så havde de en seddel i lommen, hvor der var en dag og et klokkeslet; så kunne de komme igen, hvis de kunne legitimere sig med seddelen.

Arbejdet gik sin gang, og der blev set mellem fingrene med Kræn Masens virksomhed til hen mod krigens slutning. Så en dag kom der tilsigelse til ham om at møde i retten i Nibe. Det blev til en bøde, som han valgte at sidde af, og jeg tror nok, at han havde det meget hyggeligt med dem, som skulle sørge for og passe på ham.

Befolkningen — kunderne reagerede øjeblikkelig. Der blev sat lister i gang med indsamling til en penge — takkegave. Alle ville være med, og de, som listen ikke kom til, kom til denne. Det var vist ikke nogen ringe sum, der blev samlet; hvor stor ved jeg ikke. Men jeg er overbevist om, at de mange navne på listerne var Kræn Masen mere værd end pengene. Kresten Pedersen fik en hurtig død. Han blev funden ramt af et hjerteslag liggende ved siden af sit jagtgevær og en skudt hare på den grønne eng mellem bakkerne i en natur som han holdt af — naturelsker, som han var.

Garnet fra uldspinderiet blev videre behandlet i hjemmene, farvet og hjemmestrikket til forskellige ting, og en stor del yderligere fordelt som gaver.

En dag kom vor søn Anders Villemoes hjem, gået under jorden, jaget af tyskerne. Han fortalte, at han skulle til rutebilen i Sønderup at hente en kammerat. Vi spurgte, hvad kammerat det var, men fik bare et undvigende svar, og vi spurgte ikke mer.

Kammeraten, som han vist ikke havde set før, var en ung, høj mand juridisk student, men i modstandsbevægelsen våbeninstruktør, Jakobsen blev han kaldt. Da det blev mørkt, gik de op i kommuneskolen til våbeninstruktion for Givergruppen. Da vi sad og spiste

til aften, bemærkede min hustru til Jakobsen, at han nok var forkølet. Han fortalte da, at det havde han fået en nat, han lå under en ribsbusk i kulde og slud i en have med sit maskingevær knuget ind under sig, medens tyskerne trampede rundt i haven for at finde ham, medens de skød ind i buske og hække.

Det, jeg undrede mig mest over, var den måde, han fortalte det på, som noget selvfølgelig og dagligdags.

Johanne gik hen og fornam på hans tøj og bemærkede, at det var for tyndt. »Ja det er også noget skidt, jeg har stjålet det fra tyskerne i Aarhus«. Han fik så en trøje og et par sokker, strikket af garn fra Rebstrup Uldspinderi.

Vor ældste datter, som da boede i Vejgaard ved Aalborg, fortalte, at den unge mand, som fik uldtøjet, kort efter faldt i en ildkamp i Nørresundby.

Der var også andre, som strikkede uldtøj til modstandsfolkene i Aalborg. En dag var jeg i uldspinderiet med en lille pose uld til dette brug. Da jeg forlangte at få det spundet til garn straks, sagde Kræn Masen, at det kunne han ikke, for han kunne ikke gøre forskel på folk. Jeg fortalte så, hvad det skulle bruges til. »Nå, det er en anden sag«, sagde han, og så hentede han noget færdigbehandlet garn, og jeg lagde mærke til, at han gav god vægt. Jeg kan ikke se rettere, end at ulden, som kom til Rebstrup Uldspinderi blev godt anvendt trods lovparagrafferne. Tyskerne fik det i alle tilfælde ikke.

Astrup.

Tæt her neden for højen på den anden side af granerne er korsvejen; hvor Astrupvejen krydser den gamle landevej, dér spøger det ved midnatstide. Det er en hovedløs hest, som går der. Mon det skulle være Helhesten?

Lidt længere mod øst tæt nord for Astrupvejen ligger Spillehøj — Spelhøw, — også her driver kogleriet sit spil. Ved midnat står højen på gloende pæle, og så danser nisser og andet højfolk derinde under, medens der høres musik derud fra.

For en menneskealder siden var der gamle folk, som grumme nødig gik omkring højen om natten. Og folk, som var unge den

gang, har fortalt mig, at de passerede højen i tavshed, skottede sky til den og tog skridtene lidt længere.

Højen er ikke særlig stor, men flad. Er det mon én af vore dansehøje, som engang i fortiden har fostret kimen til sagnet?

Vi stod derude på Hedebakken, min legekammerat fra drengeårene og jeg. Han står og ser sig om og bliver tavs. Så ryster han på hovedet og siger med et smil og — et suk: »Jeg kender det slet ikke igen.« Han tænker på vore drengeår i 1890'erne, og jeg kan kun svare: »Jeg forstår.«

Som vi står her på højen, har vi overblik over de områder, som lå hen som hede på den østlige halvdel af halvøen mellem åerne, da vi var drenge.

Derude mod syd gik heden i et med Borremose, og derfra gik den over Mosbæk og Giver Heder, hvor den fulgte højdedraget med de mange gravhøje. Her nord for højen ser vi, at bakkedraget holder op og afløses af fladlandet. Her bredte heden sig, hvor den gik sammen med Astrup og Skivum Hede, fra Aadalen mod øst over Birkemose til højderne ved Lynnerup Plantage. Mod nord fortsatte heden over Skivum Hede til Ingedal og Skivum Østerkrat til Aadalen, hvor åen løber mod vest. På den anden side af Aadalen ser vi længst ude de prægtige store lyngbakker ved Lyngsø i Veggerby sogn. De sammen med Skivum Vester- og Østerkrat og Aadalen er nu naturfredet. Krattet hører til en af Danmarks ældste urskove, selvplantet, som det er, siges der. Det fredede område tilsammen er et af de skønneste pletter i Danmark og så helt igennem himmerlandsk.

På Skivum Hede lå nogle få, små hedehuse bygget af kampesten, ler, strå og træ. De brød ikke hedens natur, tværtimod, de gik ind som en del af den. For, som vor gamle daglejer i Bakkegaarden sagde: »Vi har den velsignede lyng lige ind ad døren.« Der blev sagt, at disse huses maksimalbyggeomkostninger var 28 daler. Jeg besøgte et af dem, før det blev udslettet om ved 1915.

Indgangs døren var på nordsiden tæt ved den vestlige gavl; det var ikke almindeligt, de fleste havde den mod syd. Inden for døren var der en stenpikning. Rummet blev bryggers, men var nærmest brændselsrummet, nogle få mosetørv eller lyng. Kun inden for døren

var der sten, resten af bunden var den naturligste jordbund. Lyngen bjergedes, hvor det var mest bekvemt; på hvis hede det var, det var der ingen, som spekulerede på. Til venstre førte en dør ind til køkkenet. Mod ydervæggen under et lille firkantet vindue mod nord stod et lille smalt bord af to rå brædder. Til højre var et lille komfur med kun et varmested indmuret; over komfuret gennem væggen til venstre var indfyringen til bilæggerovnen i stuen. Husets ejerinde var blevet enke for få år siden, hun kom ud fra stuen og tog imod os her, og medens vi stod og snakkede, hoppede hendes store, velnærede, gråstribede kat op på bordet, hvor der stod en smal glaskrukke halvfyldt med mælk med fløde på. Det var tydeligt, at mis var fortrolig med flødekrukken; den satte sig mageligt til rette ved siden af den og skelede sidelængs, kælent ned i krukken, som var for snæver til, at det store, kuglerunde hoved kunne komme derned, men det vidste mis tydeligvis i forvejen, for uden at foretage sig andre dikkedarer stak den den ene fodpote ned i fløden og trak den op og slikkede den af. Dette gentog sig nogle gange; så greb husets herskerinde ind og tog mis forsigtig i det ene øre og ruskede kærligt. »Din slemme kat«. Mis kvitterede med at spinde en ende til.

Vi gik ind i stuen — den eneste, og overlod mis og flødekrukken til sin skæbne. At fløden, hvis der blev noget tilbage, skulle være mindre værd til eftermiddagskaffen, fordi mis havde medvirket, det er helt utænkeligt, tværtimod. Der fortælles for øvrigt, at konen sparede kaffekoppen, når hun drak sin kaffe, hun drak af kaffekandens tud, det var så bekvemt og ukontrolabelt. En anden af de hedekoner sagde gerne: »Kaffekanden er minsalig aldrig kold.« Kaffekanden og tepotten stod gerne på bilæggerovnen eller i dennes varmerum.

Gulvet i Stuen og køkkenet var stampet lergulv, der var strøet med sand. Stuens længde syd-nord var hele husets bredde; et smalt bord stod langs den ydre nordvæg med en fast bänk langs væggen. Bordet bestod af 4 pæle, som var rammet ned i lergulvet; på pælene var sømmet et par brædder; den faste bänk var samme type. Mod husets østlige ydervæg stod dobbeltsengen, nærmest en bræddekasse fyldt med halm eller Lyng, som dynerne lå på. Ydervæggen om sengen var dækket til en $\frac{1}{2}$ m over dynerne og ned i halmen af en

flettet halmmåtte; det lunede og beskyttede sengetøjet. I sydvestre hjørne med siden til den sydlige ydervæg stod væven, gammeldags og uden udsmykning af nogen art. Mellem væven og køkkendøren var bilæggerovnen; denne havde et muret underslag i stedet for ben under forpladen. Ved siden af bilæggeren stod »Fidistolen« med sit sæde af snoet halm-sime. En simpel træstol stod ved sengen.

Et par små billeder af dem, vi nu ser på museerne, var hængt op på væggen over sengen. Væven var tom, da vi var der, men tro derfor ikke, at den ikke gjorde nytte. Jo, på den sad hønsene om natten. Det var så bekvemt, så havde man så hyggeligt familien samlet hos sig, for de få husdyr, kat og høns, var at betragte som hørende til familien. Og så var det så bekvemt, man behøvede ikke noget vækkeur, når fatter, medens han levede, skulle på dagleje mindst 3 km borte. At købe vækkeur, det havde de ikke råd til, og ærligt talt, er det ikke mere behageligt at blive vækket ved hanegal i stuen end at vågne ved et vækkeurs snærren?

Kære læsere i byerne (hvis jeg får nogen), beklager I disse mennesker, har I ondt af dem? Det skal I ikke, for disse mennesker var tilfredse og derfor i virkeligheden lykkelige. De levede i en natur og folhold, som de gik op i og blev en del af, ubevidst og derfor mere intimt. Og — hånden på hjertet, har vi ikke alle inderst inde en higen efter at leve noget af det liv, disse hedeboer levede, enkelt og primitivt med naturen.

Uden for huset mod nord groede lyngen helt ind til muren, mod syd var der en lille have, hvor der var lidt køkkenurter, nogle få forblæste bærbuske og mod vest nogle pilebuske, som buede mod øst. Mod husets sydmur groede store gammeldags stokroser.

Men den nye tid kom med hedens opdyrkning og fejede bogstaveligt talt det gamle hus over ende. Men da var dets ejerinde flyttet sammen med manden igen. Straks efter hendes død faldt huset sammen, og manden, som ejede jorden der omkring, ryddede tomten og pløjede den op, og et tidsafsnit af vor kultur var sluttet.

Jeg husker dem, disse mørke alvorlige mænd fra heden, når de kom gående i de korte fedtlædersstøvler eller træsko på med piben i munden og stok i hånden på vej til septembermarked i Aars. Jeg husker vor gamle daglejer — derude fra, han røg »Blaamand« i

piben, tobak til 28 øre pundet; min ældste broder indforskrev det fra et handelshus i København, — det skulle helst nydes i fri luft. De, som boede i kanten af heden og havde lidt landbrug, kom gerne trækkende med en kalv eller et får med et par lam. Sjældent så man to mand gå side om side. De, som ikke havde dyr at gå til marked med, gik bagefter dem, som trak, så så det da altid ud, som de også havde noget at gå til marked for. Til marked skulle man, og drikke lidkøb i en kaffepuns skulle man også, enten man så havde noget at handle med eller ej. At vejen så på hjemturen uden skade kunne have været noget bredere, se det var en sag for sig, man havde jo altid vejgrøften i reserve, og bilerne gik man ikke i vejen for. Hvordan det så gik, når de kom hjem til konen? Nå, den risiko måtte man jo tage med. I de allerfleste tilfælde var det konerne, der var det stærke køn. Jeg tør vædde på, at efter en sådan markedsdag havde hedeconerne indbyrdes stof nok til mange og lange samtaler ved kaffetåren. Der fortælles, at de i fællesskab købte et halvt pund kaffe til at holde sammenskudskaffegilde på. At vandet til kaffen blev hentet i nærmeste mosehul, var med til at fremme den brune kulør.

Den isolerede tilværelse og den naturpåvirkning, som satte sit præg på disse mennesker, gjorde, at hedeboerne i virkeligheden var et folkefærd for sig,

Den, der som barn har færdedes meget i heden og følt dens ro, stilhed og mystik nedfælde sig i sindet, vil altid med et suk mindes den hede, som ikke er længer. I heden var der helsebod for sårede sind.

Vejen gennem heden er meget gammel; den og lyngen havde næsten vokset sig sammen til et. — »Hvor gammel?« er der spurgt. Det er ikke let at svare nøjagtigt på. Som vi ser den dernede på den vestlige kant af lavsletten, er den næsten en lige streg mellem Mosbæk og Skivum. Som indgrøftet vej er den sikkert sammen med Svingelbro mellem de ældste af sin slags. Men da den engang som hovedvej blev indgrøftet, var det kun for at afløse og forbedre en meget ældre hovedfærdselsåre. Før heden blev opdyrket, lå der dybe vejspor side om side i syd- og nordgående retning langt ind i heden. Midt på lavsletten mellem vejen og ådalen lå talrige stenalderhøje i en lige linie og i samme retning som vejen. Og at der er talrige

bronzealderhøje på højderyggen vest for vejen, fortæller også om vejens store ælde. Stenalderhøjrækken er nu næsten helt udsløttet af markredskaberne.

En gammel mand fortalte, medens jeg var dreng, at han i sine unge dage havde været postkører mellem Hobro og Nibe ad den gamle sandede Landevej. Han skiftede heste i den gamle landevejskro i Skivum: »Og jeg truttede i hornet, både når jeg kom, og når jeg kørte igen«, sagde han. Vejens bredde var ret stor, og grøfterne langs siderne var så brede, hvor de var bevarede, så vi drenge kunne ligge udstrakt på tværs i dem, når vi i vor leg puttede os for hinanden. Længe før børnene kom, havde vejen tabt sin betydning som hovedvej. Den gennemgående færdsel fandt udenom både øst og vest. Kun nogle få lokalkørende afbenyttede vejen, for det meste var det knirkende studeforspand, som sneglede sig frem ad vejen.

Alt det om heden og dens beboere og vejen, der sov sin lange søvn, det ser vi ikke her fra højen, det er alt sammen forsvundet og blevet til historie. Jeg har med vilje brugt udtrykket hedeboer og ikke bonde. Dette hædersnavn kan man først bruge om dem, som bor der nu. Er der da slet ikke efterladt nogen arv fra de gamle, som man kan kendes ved hos dem, som bor der nu? kan der spørges. Jo, jeg kan nævne noget, der er enkelte flere.

Han var yngste søn i det gamle fattige hjem, hvor der knap var jord nok, så der kunne fødes en ko. Arven, han fik hjemme fra, var den lille plet hedejord, og hvad der var mere: et arbejdsomt, nøjsomt sind og evnen til at kunne spare op af lønnen, han kan tjene i gården som karl.

Hans kone var af samme slags. De købte mere jord til og byggede lade og stald, hvor der var indrettet beboelseslejlighed i sydenden af denne. De tog fat, deres normalarbejdsdag var lang, velstanden øgedes, det gjorde børneflokkens også, sammen med, at de var til hjælp for hans far og en svag bror, som boede i det gamle hus ved siden af.

Da der blev lejlighed til det, købte de en hedelod, som lå ved siden af ejendommen, fra en af gårdene, og snart blev bygningerne for små. Så byggede de et fritliggende stuehus — som ikke var nogen hytte. Den forrige beboelseslejlighed blev lagt til stalden, og laden bygget længere, og bedriften er nu nærmest et lille gårdmandsbrug.

Til ham og de andre, som nu bor, hvor heden var, kan man anvende navnet bonde. Dette navn har ofte uden for landbokredse været brugt som skældsord, det er forkert, det er et hædersnavn.

Og vi ser hele fladlandet, som i oldtiden var opdyrket, men i 2.000 år derefter lå hen som hede. Det ligger derude tavlet ud med de forskellige afgrøders kulører efter årstiden.

Hele denne omvæltning fra hede til frugtbar bondejord er foregået i de sidste 60 år. Man undrer sig.

Også den gamle vej er vågnet af sin tornerosesøvn; nu farer biler af forskellig slags frem og tilbage på dens asfaltbelægning. Den er stadig et med sine omgivelser, også nu i denne nye tid. — — Og:

Da står en ny tids bonde på sin toft
og lytter ud mod andre lærkesange,
mens himlen maler blå sit sommerloft,
og rugen gulnes tæt om vig og vange.

(Aakjær).

Han var tjenestekarl i en af Giver-gårdene, dygtig og foretagsom. Han holdt enkelte husdyr, som han fodrede op som en del af lønnen fra gården; de blev solgt, og han tjente sig penge sammen, selv om han tillod sig fornøjelser som andre unge. Så tog han på skole, blev kontrolassistent og fik plads nogle mil borte.

Folk omtalte det anerkendende, men kontrolassistent, det er et mageligt arbejde, og: »Bare han nu ikke bliver doven!« Han købte sig motorcykel, og: »Bare den nu ikke æder hans sammensparede penge!« Og man rystede på hovedet.

Han købte sig jord op til den gamle Hobro-Nibe landevej, nypløjet hede, nok til et lille gårdmandsbrug.

Atter rystede man på hovedet: »Det er måske ikke for meget for selve jorden, men alligevel — at sætte sig i sådanne vidtløftigheder på denne rå hedejord!«

Han kom farende på motorcyklen, når kontorarbejdet ikke krævede ham, arbejdede på sin jord til sent på aftenen og forsvandt igen på den tohjulede.

Jorden gav gode afgrøder og betalte for arbejdet.

Han ryddede sin jord for sten, mange, og samlede dem i dyngede ved siden af landevejen.

Han fik gravet brønd: »Nå, så det er dér, huset skal ligge«, sagde man.

Han byggede sig solide, moderne rødstens bygninger, — og så var der et hjem, hvor det elektriske lys skinner.

Han giftede sig, solgte motorcyklen og købte bil.

Det gik stadig fremad, og da tiden var inde til det, købte han traktor, det lettede arbejdet. Men sine kære heste kunne han ikke undvære, han plejede dem og kælede for dem. Og oldenborghingsten »Junker« stod på fløjen ved kåringskuet i Aalborg.

»Hans plov går godt«, siger man og ryster ikke mer på hovedet.

— — —

Jeg takker redaktøren, lærer Henrik Møller, for det store arbejde og den kyndige hjælp ved gennemgang og tilrettelægning af artiklen.

Søren Nielsen.

Oplevelser under besættelsestiden

Af O. M. Ovesen.

Forfatteren til følgende beretning fra besættelsestiden var født i Rakkeby sogn i Vendsyssel 1883 og døde i Aalborg 1962. Han var lærer i Torpet skole, Vadum sogn, og i samme 45 år kirkesanger i Vadum kirke.

Lærer Ovesens erindringer, som afsluttedes få måneder før hans død, er i et duplikeret eksemplar venligst tilsendt vort historiske samfund af hans ældste søn oberstløjtnant J. K. Ovesen, Roskilde, og det er med til-ladelse fra ham, at vi gengiver afsnittet om lærer Ovesens oplevelser i besættelsestiden.

(Red.)

Det er ikke så sjældent, jeg har talt med mennesker, der siger, at de har mærket meget lidt til besættelsen, idet de så godt som aldrig har set tyske soldater og endnu mindre været generet af dem.

Det kan vi ikke sige i Vadum, og der er vist ikke mange steder, måske ingen steder i Danmark, hvor man har haft krigen så at sige over hovedet gennem de fem år som i Vadum sogn. Når vi nu tænker tilbage, så undres vi over, at der ikke er sket flere ulykker, og at der ikke er dræbt flere, end der er, for faren har været til stede hele tiden.

Den 9. april har vi jo oplevet hver på sin måde. Vi blev vækket ca. halv seks ved, at de tyske maskiner i stort tal drønedede hen over skolen. Jeg sprang op og sagde: »Det er nok tyskerne, der er på vej til Norge.« Vi fik i en fart tøjet på og stod snart på plænen i haven og så mod lufthavnen, der ligger lidt syd for skolen. Vi så nu, at flyverne i stort tal kredsede over den, og et øjeblik efter så vi en hel sky af faldskærmsjægere dale ned over lufthavnen.

»Så, nu er lufthavnen besat!« udbrød jeg. Det var også tilfældet, og snart begyndte de tyske maskiner at lande og udspy deres last af soldater og ammunition. Lastbiler og personbiler, der kom ad Thistedvejen, blev standset og brugt til at køre tyskerne ind til Nørresundby og Aalborg, hvor de besatte broerne, telegraf, telefon

og andre offentlige institutioner, ligesom der var soldater med maskinskyts ved alle gadehjørner. Ved aftenstid kom der motoriserede afdelinger og opstillede batterier med antiluftskyts i og om lufthavnen.

Om eftermiddagen cyklede jeg sammen med en anden lærer gennem lufthavnen for med egne øjne at se de mange sorte maskiner med hagekorset.

De følelser af sorg og græmmelse, der gik gennem vort sind, skal jeg ikke prøve på at skildre.

Fra den 9. april til den 20. april mærkede vi ikke meget til tyskerne. Dog havde vi en forfærdelig larm dag og nat fra deres bombemaskiner og transportmaskiner, der gik til Norge. Jeg prøvede en dag at tælle, hvor mange der gik op over skolen i løbet af en time, og det blev 48. Den 20. april, Hitlers fødselsdag, om morgenen blev vi vækket af en frygtelig motorlarm, og da vi kom på benene, så vi, at det var tyskerne, som var ved at køre deres lastvogne, kanoner, motorcykler o. s. v. sammen om kirken og skolen, der ligger umiddelbart op til hinanden. Her er en mængde store træer, som de kunne dække dem med. Legepladsen blev fyldt med alt, hvad den kunne rumme. Der stod 25 motorcykler med sidevogn og maskinskyts, køkkenvogne, kanoner og ca. 40 trosvogne pakket sammen om skolen og kirken, samt en styrke på 250 mand. I anledning af Hitlers fødselsdag havde soldaterne drukket sig fulde, så det var ikke nogen hyggelig stilling.

Den aften faldt de første bomber; det var mest lys- og brandbomber, men da det var første gang, vi hørte bragene af de eksploderende bomber og antiluftskytssets drøn, så gjorde det meget stærkt indtryk på os, så der blev ikke megen søvn den nat.

Een nat til ville vi ikke tilbringe i skolen og aftalte med familien i Vesterhalne skole, at vi næste nat ville sove hos dem, men lige da vi skulle cykle, ringede de og fortalte, at nu havde tyskerne også opstillet et batteri på 4 store kanoner lige over for skolen, og så var stillingen dér ikke meget bedre end i Torpet skole. Det endte så med, at vi med en sæk sengetøj gik ned til en gård i kanten af skoven og fik lov til at være dér, men søvn blev der ikke noget af, for der kom det ene angreb efter det andet med nedkastning af

bomber og skydning fra de engelske maskiner, så det hele var som et helvede af ild og larm. Ruderne klirrede, dørene klaprede. Alt rystede under de frygtelige eksplosioner.

Da det begyndte at lysne, pakkede vi vort sengetøj i sækken og listede hjem. Mest medtaget var vor yngste dreng, som da gik i første gymnasieklasse.

Den nat blev der dræbt en ung kone og en lille pige her i sognet. Desuden fik én revet en fod af, og en anden fik en granatsplint i brystet. En del huse var molesteret og delvis ødelagte.

Da jeg kom ind i skolen den morgen, stod der 4-5 drenge ligblege og rystende i et hjørne af skolestuen. Jeg bad dem vente, mens jeg fik talt med skolekommissionens formand. Vi blev enige om at lukke alle sognets skoler foreløbig, og børnene blev så sendt hjem på ubestemt tid.

Efter denne nat evakuerede hele Vadum sogn og ca. 20.000 fra Aalborg og Nørresundby. Vi fik vore hjemmевærende to børn, Ane Marie og Ove, sendt af sted på cykel til Farstrup, hvor vi har en søn, der er lærer.

Min kone og jeg pakkede hver en kuffert med det allernødvendigste, låsede huset og gik til Hvorup station, tog med toget ind til Aalborg og derfra med rutebil til Farstrup.

I Aalborg sydede og boblede det som i en heksekedel. Man ville bort fra byen.

Bilen, vi skulle med, kørte frem og blev stormet øjeblikkelig. Chaufføren lod én til køre frem, den var også fyldt på nogle få sekunder; endelig lod han en tredje køre frem, som også blev fyldt, medens de blev læsset med sengetøj ovenpå, næsten som hølæs.

Endelig kørte vi, og samtidig begyndte kanonerne at tordne, idet en engelsk maskine viste sig over lufthavnen.

I Farstrup var vi en halv snes dage, men herfra kunne vor yngste dreng, Ove, ikke komme til latinskolen. Vi var så heldige, at en datter blev vikar i Skørping, og derfra var der med statsbanen forbindelse til Aalborg. — Både i Farstrup og Skørping, der ligger 5 mil fra Vadum, kunne vi om natten høre bomberne og antiluftskytset.

Skolerne i Vadum var lukket en måned, og jeg tog kun derop om søndagen for at synge i kirken; men da der var gået en måned,

blev lærerne tilsagt til et møde med sognerådet, ved hvilket det blev vedtaget, at der skulle laves beskyttelsesrum ved hver skole, og når det var ordnet, skulle vi så til at holde skole igen, idet befolkningen nu lidt efter lidt var ved at vende tilbage.

Det blev vor spisestue, der blev indrettet til tilflugtsrum, ved at vinduerne blev dækket med et lag pressede tørveballer, og der blev lagt et lag på loftet af samme slags. Det kunne nok dække for granatsplinter.

Da der i 1944 blev fare for invasion med artilleribeskydning, lod kommunen lave beskyttelsesrum efter rørsystemet under jordoverfladen og med en dækning af godt en meter jord med reserveudgang og w. c., så det blev gjort så godt, som det kunne gøres; men der var ingen varme, så det var jo en kold omgang at sidde der i timevis om natten ved vintertid.

Den første måned, jeg holdt skole, lod jeg familien blive i Skørping og gik alene i Vadum. Jeg spiste og sov i en gård tæt ved skolen.

Om ved 1. juli flyttede familien hjem, idet vi lavede soveværelse i beskyttelsesrummet. Der var endnu ikke opstillet sirener, som kunne advare os, når de fremmede flyvere kom, således som det blev senere. Da der kom sirener, flyttede vi ind i vort gamle soveværelse og måtte jo så op i tøjet i en fart, når sirenerne hylede; men mange gange faldt bomberne, og kanonerne tordnede, inden tyskerne nåede at få sirenerne i gang, og det var det værste, for så kunne det nok ske, at det kom til at knibe med at finde tøjet og få det på.

Prøv selv at forestille Dem det: Ruderne klirrede, dørene klaprede, lamperne dinglede, granaterne springende over huset og regnende med stumper ned over taget, så man aldrig vidste, når man fik dem ind ad vinduerne. Ja, det har jo også truffet, at hele granater er gået ind ad vinduerne, som det skete i Skovstrup skole, hvor min søn var flyttet fra nogle dage før; men selv om der gang på gang blev skudt stumper af taget her, så var vi så heldige aldrig at få granatsplinter ind ad vinduerne.

Var så den værste fare overstået, så kunne det jo nok være fristende at kigge ud, og det var ofte et imponerende syn at se, når de mange batterier af maskinskyts sendte deres perlerader af lys-

projektiler op over himlen, blå, grønne og gule, medens de store kanoner med mægtige lysglimt sendte deres 87 mm granater 10 km op i luften, hvor de så eksploderede med et glimt og et dumpt knald. Eller når man så de godt 30 lyskastere sende deres stråleskær op over en begsort himmel. Selv det flotteste fyrværkeri i Tivoli er som dukketøj imod dette, men det udløste jo ingen glæde. Vi vidste, at det var dødelig alvor, og aldrig, hvornår denne kunne ramme os eller vore kære.

Det var lufthavnen, der var midtpunktet for alt dette. Da den blev indviet 1938, vakte det stor opmærksomhed ud over det ganske land, ja, også uden for landets grænser, og selve indvielsen overværedes af 70-80.000 mennesker med en opvisning af alt, hvad flyvekunst da kunne præstere.

Det var ikke fri for, at Vadum sogn var lidt stolt af, at det netop var her, lufthavnen var kommen til at ligge, og det var enestående således at få en lufthavn lige uden for døren, så man lige kunne stige ind i Vadum og 2¹/₂ time efter stå på Rådhuspladsen i København eller omvendt.

Da vi gik hjem fra indvielsen, sagde jeg: »Ja, det kan jo være meget rart, så længe vi har fred, men bliver der krig, så vil det blive frygteligt at have lufthavnen så nær.« Og det har vi gennem de 5 år måttet sande. — Da lufthavnen blev indviet, var den på 300 tdr. land, og vi synes, at den var stor. Ved kapitulationen var der til lufthavnen vest af Vadum sogn taget 4.000 tdr. land plus et mægtigt hjørne af Sundby-Hvorup kommune. Hertil kommer så det, man kalder lufthavn øst, Rørdal, men hvor mange tdr. land den omfatter, ved jeg ikke.

Igennem de 5 år har der til stadighed i lufthavnen været arbejdet af mange tusinde mennesker. Da der var flest af 17.000 plus i hundredevis af lastbiler, der dog til sidst blev afløst af hestekøretøjer.

Der er planeret, drænet, støbt startbaner i alle retninger 80 meter brede og ca. 2 km lange, en oprulningsbane sognet rundt, bygget cementveje i massevis, barakker, hangarer, bunkers i hundredevis, pansergrave, pigtrådsspæringer, telefonledninger, o. s. v., o. s. v.

Sognet har været en sydende heksekedel, hvor en stor del af bærmen af Danmarks befolkning har været samlet, så man kan ikke

undres over, at tyverier hørte til dagens orden eller rettere uorden. Det er helt velgørende, at vi nu har fået ro i landskabet.

Det var ikke blot arbejdere, der prægede sognet, men også tyske soldater havde vi i stor mængde. De sværmede stadig om os nat og dag.

Kort tid efter 9. april 1940 kom en dag en tysk læge, en officer og en tolk og opmålte vore skolestuer, for de skulle bruges til lazaret. Jeg protesterede på det kraftigste. Der var ingen andre steder, hvor jeg kunne holde skole; tog de skolestuerne, måtte jeg indstille undervisningen. Jeg henviste dem til et stort forsamlingshus eller hotel-salen, men de rystede på hovedet og sagde: »Privat.« Jeg blev ved med at protestere. Til sidst sagde tolken: »Ja, vi tager jo ikke, vi ber' bare om skolestuerne, og må vi ikke få dem, så må vi jo se at finde noget andet, men vi skal have plads til et lazaret.« De gik, men næste dag kom de og meddelte, at vi slap for at få skolen lavet til lazaret, for de havde fundet noget andet.

Der gik i lang tid en soldat og listede rundt om kirken og skolen; men når børnene havde frikvarter, var han altid på legepladsen. Jeg talte aldrig med ham og hilste aldrig på ham. Jeg skal i parentes lige bemærke, at jeg aldrig har hilst på en tysker eller talt med nogen, uden at de har hilst først og talt til mig, men kom de og hilste og spurgte om et eller andet, så svarede jeg selvfølgelig.

Jeg forstod ikke, hvad manden gik der efter; men så spurgte en nabo mig en dag, om jeg vidste, hvad den mand gik der efter. Nej, det vidste jeg ikke. Jo, det er en mand, som kan dansk, og han er sat til at udspionere Dem og skal ved at spørge børnene ud se at opdage, om De siger eller foretager noget i skolen, som strider mod tyskernes interesse. Jeg sagde naturligvis tak, fordi jeg var blevet gjort opmærksom derpå, men det skal han nu ikke få noget ud af, for omtaler jeg Tyskland eller tyskerne, så er det kun det undervisningsmæssige. Kort tid efter forsvandt han da også.

En dag kom chefen for flakstillingen sammen med et par officerer og et par underofficerer ind for at præsentere sig og hilse på mig. — Chefen sagde: »Vi skal jo nu være naboer, og så vil jeg gerne, at vi skal være gode venner. Er der noget, vi kan hjælpe Dem med, så vil vi altid være til tjeneste.« — Jeg blev stående op og sagde ikke ret meget, men chefen satte sig ned og beredte sig til en ven-

skabelig og hyggelig passiar, men da der ikke blev noget af det, gik de dog snart.

Sådan prøvede de flere steder at vinde indpas, men uden resultat. Derimod var der en hel del, som faldt for fristelsen til at tjene penge ved at arbejde for dem eller sælge til dem.

Krigen med al dens uvished og usikkerhed har vel nok slidt lidt mere eller mindre på nerverne af de fleste. Måske nok lidt mere hos os end andre steder. Særlig i begyndelsen virkede det meget stærkt på os, når bomberne begyndte at falde. Jeg kom til at hakke tænder og ryste som et espeløv, men det fortog sig dog efterhånden, som man blev vant til det.

En særlig hård belastning var vore nerver udsat for i de sidste dage før kapitulationen, idet vi vidste, at vi skulle evakueres, hvis de allierede kom herind.

Vi havde i forvejen sendt sengetøj og sølvtøj til Emb skole, som ligger nogle mil længere mod nord, men så blev jeg udnævnt til registerfører og skulle som sådan være en af de sidste, der måtte forlade sognet.

Hertil kom så, at flere af vore børn på en eller anden måde var med i modstandsbevægelsen. Vor ældste søn havde været under jorden siden sommerferien. Den 5. maj dukkede han op som byleder og garnisonskommandant i Sønderborg. En anden søn var leder af en gruppe, som modtog våben på Djursland. En svigersøn modtog våben i Midtvedsyssel. En anden søn var chef for den engelske spionage- og efterretningstjeneste i Århus, o. s. v., men heldigvis vidste vi ikke ret meget herom før efter 5. maj.

Det hele vendte sig jo så meget bedre, end vi havde turdet vente og håbe, idet kapitulationen kom, lige før de allierede overskred Danmarks sydgrænse. Hvor var vi lykkelige over befrielsen, også over, at ingen af vore børn var kommet noget til, men angående dem mest over, at de alle havde været på den rigtige side som danske mænd og kvinder. Vor yngste søn skrev hjem på kapitulationsdagen: »At vi alle er på den rigtige side, det kan vi takke vort hjem for.«

I vort daglige arbejde i skolen vil vi håbe og ønske, at vi må få lykke til at vende børnenes sind således, at også de i enhver henseende må komme på den rette side, så de kommer til at elske land, folk, sprog og flag, alt hvad der er dansk.

Blåkilde og vandmøller ved Villestrup å.

Af N. C. Skaanvad.

Villestrup å rinder sagte forbi landsbyer gennem skønne dalstrøg med flade enge og ellekrat, et af Himmerlands smukkeste dalstrøg.

Den udspringer sydvest for Madum sø og følger terrænets naturlige fald ned gennem engene mod Mariager fjord. Den følger det leje, som den efter istiden i fordums dage dannede sig.

Der er ro og majestæt over dens glidende strøm, der så smukt skærer sig gennem de grønne enge med skovklædte skrænter, der spejler sig i det blanke vand.

Af de mange kilder omkring Rold skov er Blåkilde vel ikke den største, men den mest kendte med en vandmængde på ca. 28000 m³ pr. døgn og danner hovedmængden af vand til Villestrup å. Det er en almindelig mening, at Villestrup å begynder med Blåkilde; men det er ikke rigtigt; den begynder længere oppe i engdraget. Lundgårds bæk er den første af de tilstødende vandløb, vi kommer til at beskæftige os med. Den har sit udspring ude i Birkholmene og Hvarre enge og fortsætter sit løb til Villestrup å og løber i denne lidt syd for Brøndbjerg.

Nærmere Villestrup kommer Astrup bæk, som har sit udspring ude ved Nørkær og Lavlund og løber ned gennem Astrup by. Vi følger nu åen et lille stykke igennem Mølleskoven ned til Vrågård. Der kommer Stubberup bæk fra sydvest og tilslutter sig Villestrup å. Den har sit udspring ved Monstrup. Hermed er Villestrup å blevet et anseligt vandløb, der nu hastigt iler mod Mariager fjord.

Der har ingen regulering fundet sted af denne å. Derfor er dens vej gennem enge og skovdrag så naturlige. Der er hårnålesving så fine og yndefulde, at man falder i forundring over naturens fine arkitektur.

Af de mange større eller mindre vandløb, der rinder i Hindsted herred, har sikkert de fleste af dem på et eller andet tidspunkt været genstand for tanker om anlæg af en vandmølle. Vandkraften er med sikkerhed taget i brug, længe før man lærte at udnytte vindens kraft og de seneste tekniske kraftkilder som benzin, el og nu sidst atomkraften.

Da man i sin tid søgte at udnytte vandkraften, var der sket en meget væsentlig forandring af mølletyperne ved at gå fra skurestenene over til skvatmøller, som der blev oprettet et utal af.

I Kong Valdemars Jordebog fra det 13. århundrede står der regler om vandmøller, som kunne anlægges hurtigt, hvor de naturlige forhold frembød muligheder til en sådan, vel at mærke uden at skade de nærliggende jorder i fremmed eje. Da var det enhver tilladt at bygge sig en mølle, selv om driften skadede andre, når bare ejeren havde lovhævd. (Side 337. Studier over Kong Valdemars Jordebog). Dette medførte sikkert, at mange små møller blev bygget, de såkaldte skvatmøller; men visse påbud skulle overholdes. I Danske Lov, der udkom 1683, hedder det: Hvo som have vinter- eller græsmølle, skal tage sit stigbord op den første maj og ej sætte det ned igen, før efter at al hø og korn er indhøstet af dette sted, eller dersom vandet kan gøre skade for naboerne, og han må heller ikke lade vandet flyde over landevejen eller hans skovvej end sige hans kirkevej uden tilladelse. — Mølledamme til disse små møller skulle nemlig henligge til græsning for byhjorden (deraf navnet græsmølle). Og først når høsten var tilendebragt, og kvæget kunne søge græsning andet sted, først da måtte møllen tages i brug.

Videre hedder det i Danske Lov: Bøndernes skvatmøller, som er nærmere end en mil nær den lovlige landgildes mølle, som holdes i forsvarlig stand og kan bøndernes maling forestå. Disse, der er nærmere end en mil, skal nedlægges. Dog de skvatmøller er undtaget, som der af ældre tid er betalt landgilde af, og som i søskendeskifte eller andre skifter er gået på skifte og regnes for bevis som landgilde. — På denne måde blev mølleernæringen til et privilegium, en bevillingsret, som først blev ophævet 1862, og derfor var der stor interesse for de tilbageblevne møller.

Taler man med de ældre her på egnen om vandmøller og om Ville-

strup å og dens vandmøller i særdeleshed, ja, så siger de, at der fra gammel tid var tale om, at Villestrup å trak 7 møller.

I det efterfølgende har vi fem 5 møller; men hvor var de 2? — Der kan være tale om Astrup mølle. I Astrup kirkebog 1690 hedder det, at der dør en Oluf møllers hustru i Astrup, og i 1696 var Per møller i Astrup fadder ved en barnedåb i Villestrup mølle. Derefter ophører møllernavnet i Astrup. På samme måde går det med Borup mølle. 1692 nævnes Chresten møller i Borup. 1732 nævnes Jens møller I Borup. Disse 2 møller må have ligget inden for den 1 miles grænse, der var sat, og derfor kan disse godt være nedlagt på dette tidspunkt. Der findes ikke mere noget i kirkebøgerne om møllere hverken i Astrup eller Borup. Små møller har det været, og det er meget nær at antage, at påbudet 1683 har været årsag til nedlæggelsen.

Møldrup.

Denne by blev i 1426 skrevet Meltorp. Dette fortolkes som et fælles navn for møl og mel. Hvorfra navnet kommer er svært at tyde; det kan være fra den gamle Wads mølle fra den tid, da der ikke var noget Villestrup. Denne mølle kan godt have givet navn til Meltorp—Møldrup.

Lundegårds stampemølle.

Rostrup sogn, matrikel nr. 5 af Lundegårdene, hartkorn 1 skp. 3 fjk. 2½ alb. — Denne mølle er den første af møllerne ved Villestrup å, som vi ved noget om. Den kendes fra omkring 1700 og er antagelig bygget af Villestrups ejer, idet Lundegårdene hørte under dette herresæde som fæstegods. Det fremgår af et skifte efter fru Anna Due, gift med ritmester Frederik Juel til Villestrup, der døde 15. marts 1707. Da nævnes Niels Villumsen som fæster af møllen. Af Niels Villumsens børn kendes Birgitte Nielsdatter, der 1725 giftede sig ind i den kendte møllerslægt på Vrå mølle, Peder Enevoldsen. Senere kommer Frantz Andersen til møllen, han dør 1786. Sønnen Søren Frantzen overtager nu møllen og gifter sig med pigen Ane Johanne Nielsdatter fra Rold.

1819 nævnes Jens Nielsen som ejer af Lundegårds mølle, og ved brandtaksationen samme år den 4. december gives følgende oplys-

ninger om bygningerne: Stuehus i nord, 17 fag, 8 alen dyb, klinet vægge og stråtag. Indrettet med 2 stuer, køkken, bryggers med muret skorsten, takseret således: 220 rdl.; 1 våningshus, 12 fag, 7 alen dyb: 120 rdl.; stampemøllen (møllehuset), bestående af 4 fag: 40 rdl. — Jens Nielsen ejede tillige en anden gård i Lundegårdene, nemlig matr. nr. 7. — 1829 døde Jens Nielsen, og hans hustru Kirstine Sørens-datter sidder i uskiftet bo indtil 1832, da der oprettes en forpagtningskontrakt mellem moderen og sønnen Niels Jensen, hvorefter moderen skulle have 17 rdl. i forpagtningsafgift. November 1834 døde moderen, og Niels Jensen sælger møllen til mølleren Just Chrestensen for 150 rdl., som berigtiges ved, at han låner 100 rdl. af pastor Rosenkilde i Astrup, som får første prioritet i Lundegårds stampemølle. — Men i disse urolige tider bliver møllen hurtigt til salg, og Niels Jensen køber den tilbage. Til dette køb låner han af gårdmand Niels Rasmussen, Asp, 600 rdl. mod 1. pant i matr. nr. 5, Lundegårds stampemølle.

Villestrup vandmølle.

Den er en af de rigtige gamle møller, måske herredets allerældste. Den skriver sig tilbage til det 12. århundrede og kaldtes da Gammelwads mølle. I 1313 kaldtes den for Gambauds mølle; 1406 Gamble Watzmølle. Den nævnes ret ofte i det 14. århundrede. Den har været anlagt, længe før herregården »Villestrup« blev grundlagt. Møllens beliggenhed er på et sted, hvor der var rigeligt med vand, og tilkørselsforholdene var også ideelle; der er flere korsveje, som samles dér omkring, et godt sted for en mølle at ligge.

Møllen blev 1406 af Mogens Munk (Bjælke Munk) skødet til Dronning Margrethe. Ved mageskifte med Kong Christian den Første kom den til Jørn Viffertsen, Thorstedlund. Dennes sønnesøn Jørn Mogensen (Viffert) solgte 1529 Gammelwads mølle og andet arve-gods til Niels Jensen Rotfeld, der 1540 fik Gammelwads mølle og Thistedgård m. m., tildømt efter Claus Iversen Dyre, som uretmæs-sigt havde tilegnet sig godset.

1535 overtog Axel Juel, landsdommer i Jylland, dette gods efter sin faders død og med samarvingers samtykke til det lidet, som ikke var stort mere end en anden brydegård. Ved forbedringer og tilkøb

var der samlet så meget, at der var basis for at grundlægge »Villemølle«. I året 1538 lod han lægge den første grundvold til gårdens fire fløje; siden indrettedes park og fiskedamme. Matrikelen fra 1664 nr. 1833. Astrup sogn Villemølle hovedgård. Ejer: Fru Ingeborg Parsberg. Villemølle, som Søren Jensen påbor. Modelbogen 1688. nr. 1777^{III} Astrup sogn Villemølle hovedgård ejer: Proprietær Frederik Juel.

Under bemeldte hovedgårdstakst er en mølle, kaldet Villemølle, som har 2 underfaldskværne. Vandet tilflyder af en å, som går igennem gårdens voldgrave; den har ikke mangel på vand eller søgning og kan uden ekstraordinære omkostninger vedligeholdes. Stenenes bredde er 2—3/8 alen; kan dog ikke male med begge kværne samtidig uden i efteråret og i begyndelsen af foråret. Møllens takst 8 tdr. 4 skp.; bruger møller Peder Pedersen.

Markbogen 1688 fortæller os, at ved gården ligger en mølle med tvende nederfaldskværne, som drives af en å, der går gennem gårdens voldgrave, og der er ej anden fiskeri uden i en sø kaldet Majom (Madum sø), hvoraf halvdelen ligger til Villemølle, og så fire små damme ved gården.

Møllen har ingen avling, uden en lille toft ved møllen; også en anden liden toft kaldet »Gammelvadstoft« og kan vel omskrives til en gammel vadetoft. Mølleren Peder Pedersen havde en gård i Borup, som han havde i forpagtning af proprietær Ove Juel. Denne jords beskaffenhed opgøres således: Skarp jord 8 tdr. 2 skp. 2 fjdk. 2 alb. 1 denar.

Der høstedes 6 læs middel hø og middelgræsning til to køer. 1684 den 14. marts låner Luitnant Juel 2000 rdl. af borgmester Urban Hansen, Aalborg. Dette pantebrev tinglæstes ved indførelse i landsrettens skøde og panteprotokol i Viborg med panteret i Villemølle og en mølle kaldet Villemølle mølle.

1707 døde Ane Due, gift med Ritmester Frederik Juel. 1721 døde Frederik Juel, og 1723, knap 2 år efter, døde hans anden hustru, den unge Elisabeth Sehested. Under skifteforetningerne fremgår Villemølle vandmølle hver gang som et meget eftertragteligt aktiv.

Af møllere har der været mange, der har været forpagtere, og der har været fæstere, og det endda af så betydelige mænd som herreds-

fogeder og birkedommere; der var Chrestian Pedersen Fugl, som var herredsfoged og birkedommer under Villestrup Birk, og kammerråd og herredsfoged Spanggård. Disse havde møllen i fæste og havde igen forpagtet den ud til møllere; vi har i det foranstående fået meddelt, at i 1664 var det Søren Jensen, der havde møllen; 1688 er det Peder Pedersen. I året 1700 gifter møller Søren Pedersen sig med en datter fra Stubberup mølle, Maren Lauritsdatter; han døde i 1720 i en alder af 52 år. Men møllermadame Maren Lauritsdatter lader sig ikke sådan slå ud; hun driver møllen mange år frem i tiden.

Men tiden går, og i 1760 bliver Chrestian Pedersen Fugl fuld-mægtig på Villestrup gods, og den 18. april samme år gifter han sig med Marie Magdalene Andreasdatter. De blev ægteviede i Villestrup mølle efter forudgående lovlig trolovelse med kongelig dispensation fra kirkelig vielse. Allerede inden årets udgang er han blevet enkemand, og det følgende år gifter han sig med en møllerdatter fra Vrå mølle, Kirsten Sofie, datter af møller Peder Enevoldsen og Birgitte Nielsdatter fra Lundegårds mølle. Denne Chrestian Fugl havde en bror, der var skolelærer i Astrup og også var ansat under baron Verner Rosenkrantz til Villestrup, Skivehus og Krabbesholm. Under Baron Verner Rosenkrantz var Chrestian Fugl hurtigt blevet herredsfoged og førte mange betydelige sager under sin fæstetid af Villestrup mølle. Der var mange møllere under ham, som havde denne i forpagtning.

Derfor nævnes Peder Rold, Thøger Chrestensen og Jacob Hjorth, der kom til at tjene på Villestrup, først som gartner, hvor han tilplantede store arealer med graner. Han ledsagede baron Rosenkrantz på flere udenlandsrejser og fik derved kendskab til beplantning i udlandet. Han fik fra 1800—1806 Villestrup mølle i forpagtning. Jakob Hjorth var født i Als 1772 og giftede sig 1802 med Else Marie Haubro, en købmandsdatter fra Nibe. Jakob Hjorth købte senere gården Thustrup ved Fræer og blev der stamfader til slægten Hjorth, som er en meget kendt slægt i hele landsdelen.

År 1800 kom forvalter Andreas Spanggård til Villestrup mølle, som han fik i fæste og derefter gav Jakob Hjorth i forpagtning. Andreas Spanggård blev senere både kammerråd og herredsfoged.

1822 finder der en omtaksering til brandforsikring sted af Villestrup mølle; den giver en god og fyldig oplysning om, hvordan og hvor meget der var af huse, og hvordan de så ud. Stuehuset vender sønder og nord, 14 fag, 10¹/₂ alen dyb, med dobbelt etage over 3 fag, murede vægge og stråtag med loft overalt. Vinduer og døre af bedste materiale. Fjellegulv overalt. 3 skorstene af brændt sten.

For nordenden af stuehuset et 3 fags møllehus, 10 alen dyb, fyr over- og undertømmer, murede vægge og stråtag. Mølleværk med 2 kværne, 1 pillekværn, 1 brødkværn, 9 og 10 kvarter i diameter. Et øster hus, som ligger nord i gården, 8 fag, 8¹/₂ alen dyb, murede vægge og stråtag. Et hus i sønder, 15 fag, 8 alen dyb, murede og klinede vægge og stråtag. Lade. Et i vester, 10 fag, 8 alen dyb, murede vægge og stråtag, materialhus. Og endelig et i vester derfor, 6 fag, 8¹/₂ alen dyb, med klinede vægge og lyngtag, *folkerum*. Alt var forsikret for 2300 rdl.

1825 den 25. november døde kammerråd og herredsfoged Andreas Spanggård, fæster af Villestrup mølle, 65 år gammel. Enken Ane Sofie, født Bjerregård, foreviste stiftamtets allernådigste bevilling til at sidde i uskiftet bo. Den 31. marts 1831 døde enkedame Ane Sofie Spanggård. Af børn var der Ivar Spanggård, 28 år, Peder Chr. Spanggård, 27 år, og Elisabeth Kathrine, gift med skovrider Lybech, Thorup hedegård. Endvidere Inger Marie, gift med tømremester Bols. Da den nye matrikel i 1884 blev skrevet, var det møller Johnsen, der havde Villestrup mølle i forpagtning.

Vrågårds vandmølle.

Vrågård har tidligere været hovedgård; den har tilhørt en datter af Valdemar Albertsen Eberstein. 1486 fik Anders Nielsen Banners datter Anne af Niels Eskildsen Høeg (Banner) lovhævd på Vrågård. Den fulgte siden Karen Gøye (enke efter Annes broder Erik), der ægtede Niels Høeg (Banner) til Eskær (død 1524). Hans datter Helvig blev gift med Jep Friis (af Haraldskær), hvis datter Kirsten Friis (gift 1. gang med Holger Rosenkrantz, 2. gang med Gabriel Gyldenstjerne) arvede Vrågård. Hun døde barnløs 1565, hvorefter Vrågård igen kom til familien Banner. Hun havde på livstid forlenet Kir-

stine Rotfeld, død 1576, med Vrågård og Viveterp, som også hendes mand, Erik Lykke til Skovgård (død 1593), fik brev på. Kansler Niels Kaaes (Sparre-Kaas) udkøbte senere flere parthavere: 1558 Birgitte Banner, 1592 Kristence Rotfeld, 1593 Erik Lykke (for en part, han havde købt af fru Kristine Kaaes). Ved hans død 1594 kom Vrågård til hans søster Ide Kaaes (død 1597), gift med Peder Juul; derefter til Jacob Seefeld til Visborggård og blev ved skifte efter ham 1602 udlagt til hans svigersøn Hans Johansen Lindenov, hvis hustrus brordatter Sofie Seefeld ejede den 1647 og i 1669 skødede den med skov til 138 svins olden og Vrå mølle til Frederik Ejler Gedde til Dalsgård og Skivehus for 18.000 rdl. I 1680 opgives den til 40 tdr. hartkorn, hvoraf $20\frac{1}{2}$ var mølleskyld; men 1682 blev Vrågård af rentekammeret erklæret for en bondegård at være.

I denne for Vrågård så omskiftelige forhold har dens mølle dog malet lige tungt. Matriklen fra 1664 nr. 1833, Rostrup sogn, siger om Vrå mølle: Ejer, proprietær Jørgen Seefeld, Vrågård. Bruger af møllen, Hans Pedersen. Markbog 1688 siger: Til gården ligger en mølle, kaldes Vrå mølle, beboes af Enevold Chrestensen; den har underfaldskværn, har sin flod fra Villestrup mølle og Kirbæk; dertil ingen avl uden en liden indelukt toft, som ligger i gårdens mark, nydende sin fædrift og ildebrændsel i Vrå hede og skov efter husbondens bevilling. Stenenes bredde er nok $2\frac{5}{8}$ alen i diameter. Kan male både vinter og sommer. Er fra naturen givet et stærkt vandfald; men den havde dog en liden maling, og der var ingen rigtig faste kunder eller bysamfund, der søgte den, fordi der ligger fire (4) møller rundt omkring denne på en fjerding vej. — Sådant siger Markbogen, men en mils vej er mere rigtigt; alligevel er det en stor mølletæthed. Disse møller var: Villestrup, Oue, Vive og Stubberup vandmøller. Der var også jord til Vrå mølle, men det er aparte målt, det vil sige, det lå under gårdens takst.

Da Vrågård 1669 blev solgt, var Enevold Chrestensen møller dér. Hans hustru døde 1695 og jordedes på Rostrup kirkegård. Samme år den 8. december indgår han nyt ægteskab med pigen Maren Nielsdatter fra Rostrup. Deres første barn blev frembåret til dåbs 1698 og blev kaldt Peder. Enevold Chrestensen døde 1706, 62 år gl.

1707 overtager Thomas møller fæstet af Vrå mølle; han bebor og

driver møllen til 1721, da dør Thomas møller, 61 år gl. Samme år overtager Peder Enevoldsen fæstet af møllen og gifter sig med mølledatteren fra Lundegårds stampemølle, pigen Birgitte Nielsdatter; det var i 1725. Deres første barn var til dåbs 1726 og blev opkaldt efter bedstefaderen Enevold. 1788 overtager Niels Chrestensen Gedde fæstet af Vrå mølle; han blev også kaldt Niels Døstrup, antagelig fordi han kom fra Døstrup mølle. Det var en ganske ung mand, kun 20 år gammel; han døde allerede 1810, kun 42 år. gl. Sønnen Chresten Nielsen Gedde overtager fæstet; han er også meget ung, og vanskeligheder følger sikkert med, for allerede samme år må han låne 300 rdl. Dem låner han af selvejerhusmand Peder Nielsen i Valsgård. 1811 er det igen galt, og han må påny låne 300 rdl., denne gang af selvejerhusmand Chr. Drejer i Als. Heller ikke dette er nok, og 1812 lånes der igen, 300 rdl. af Chresten Hansen, Skelund. 1818 får han købekontrakt oprettet med Villestrups ejer, som møllen nu tilhører, for 1800 rdl. tinglæst 23. juni 1818 F/37. 1824 låner han af sognepræst Rosenkilde i Astrup 1400 rdl., der tinglæses i en 1. prioritet i nogle møllebygninger i Vrå mølle. 1829 får han endelig skøde på møllen, og han bliver hermed møllens første selvejer. Møllen står under matrikel nr. 6, Rostrup sogn.

Ved en brandtaksation 1830 blev denne opgjort således: 1 stuehus i øster og vester, 14 fag med udbygning i sønder med 6 fag og 9 alen i dybde, fyr under- og overtømmer med loft overalt. Vinduer og døre, samt til dels fjellegulv, murede vægge og stråtag. Der var 2 stuer, kammer, køkken og bryggers, 1 skorsten af brændt sten samt 1 bageovn. I østre ende mølleværket til 1 melkværn; stenens størrelse 9 kvarter og 3 tommer i diameter 1800 rdl.
 1 hus i øster og vester, 5 fag, 10¹/₂ alen dyb, til grut og pillekværn 800 »
 1 hus nordvester herfor, 4 fag, 7 alen dyb, til folkeværelser 100 »
 1 hus i vester herfor, 12 fag, 7¹/₂ dyb, til vognport m. m. 200 »
 1 hus i øster 14 fag, 10¹/₂ alen dyb, til lade 300 »
 1 hus i vester igen, 18 fag, 10¹/₂ alen dyb, til stald og fæhus 600 »
 til sidst en møllestald 200 »

I alt 4000 rdl.

Også Chresten Nielsen Gedde døde ret pludselig i den unge alder 42 år gl.; det var i 1856. Enken Marie Elisabeth Johnsdatter giver 1838 skøde til sønnen Peder Chrestensen Gedde for 2700 rdl. 1844 kom den nye martrikel, og Vrå møllegård blev ansat således: 2 tdr. 6 skp. 3 fjdk. 1 alb. Mølleskylden uforandret 8 tdr. 4 skp. 1852 døde Peder Chrestensen Gedde, og enken møllemadame Elise Marie Gedde, født Chrestensen, indgår nyt ægteskab den 15. oktober 1853 med mølleforpagter Niels Poulsen i Korup mølle. Den 29. november 1853 forevistes vielsesattest for retten i Hindsted Herred til dokumentation af, at han er retmæssig ejer af Vrå mølle.

Stubberup mølle.

Møllen lå oppe ved byen af samme navn og havde kunder dér; men der var også veje, der førte ud til oplandet for derigennem at udvide kundekredsen. Denne mølle kendes også langt tilbage; den nævnes i det 14. århundrede som Lillemølle og i 1480 for Lidellmølle. Som navnet siger, var det en lille mølle, hvis vand tilflyder fra et væld lige over for møllen, ca. 100 m afstand. Møllens kværn er på 7 kvarter i diameter; den blev drevet ved overfaldsvand.

Fra landstingets skøde og panteprotokol den 25. september 1630: Datum 16/9 (Dalum Closter) brev fra fru Ellen Marsvin til hendes søster fru Helvig Marsvin, at hun giver og afhænder til hende efterfølgende gårde, møller og gadehuse her i Jylland. Deriblandt, hvad der har interesse for os, nemlig hvad der ligger i Hindsted Herred, Stubberup, 1 gård og Stubberup mølle. — Det var signeret: Stien Bilde og Lauge Bilde. Matrikelen fra 1664 nr. 1833 a, Oue sogn.

Stubberup mølle ejes af godsejer Verner Parsberg, Nørlund. Møllefæster var Hans Lauritsen. Modelbogen 1688 nr. 1777 meddeler, at det var samme ejer; men nu var mølleren Mathias Lauritsen, og møllen af sin maling gav 2 tdr. 4 skp. Mathias Lauritsens søn Laurits Mathiasen gifter sig i 1692 ind i mølleslægten Enevoldsen på Vrå mølle ved at gifte sig med pigen Maren Enevoldsdatter. Mathias Lauritsen døde i 1699, og samme år overtager sønnen Laurits Mathiasen møllen, og familietraditionen tro opkaldes børnene efter fædrene med navne som Mathias, Enevold, Laurits og Maren. Det var denne Maren, som mølleren i Villestrup giftede sig med. 1726 over-

tages møllen af næste generation, nemlig sønnen Mathias Lauritsen; hans far døde i den høje alder af 81 år.

I 1760 finder der en tragisk begivenhed sted på Stubberup mølle; om det er et uheld eller sygdom, der er tale om, findes ikke berettet; men det medfører, at møllerparret Ulrik Karlsen og hans hustru Anna Olufsdatter dør sammen i den lave alder af 49 og 42 år. Peder Chrestensen har på baggrund af denne tildragelse overtaget møllen og gifter sig også med en datter fra Vrå mølle, nemlig pigen Bodil Enevoldsdatter. I dette ægteskab var der en søn, Chresten Pedersen, der overtager møllen i 1805; han døde meget ung, 4 år efter, 28 år gl. Hans enke Kirsten Nielsdatter gifter sig året efter med Niels Andersen, der stammede fra Blenstrup. Han driver den i nogle år, men allerede 1812 sælger han den til Chrestian Sørensen for 1000 rdl. For at klare udbetalingen låner han af jomfru Marie Buchmann, Veddem præstegård, 500 rdl. med 1. prioritet til 4 pct. rente.

Den 19. maj 1829 oprettes en forpagtningskontrakt mellem Chrestian Sørensen og Jesper Thomsen, Lundegårde, en femårig kontrakt med en årlig afgift på 50 rdl. Hvordan det er gået med denne kontrakt vides ikke. Men i året 1833 er Josef Chrestensen forpagter på møllen, og 1837 er Johannes Petersen møller i Stubberup mølle.

1840 den 23. april er der brandtaksation på Stubberup mølle. Forretningen begyndte kl. 2^{1/2} eftermiddag og møllen fandtes nu forladt, siger protokollen; men det siges også, at den ejes af Johannes Pedersen. 1 stuehus i øster og vester omtrent, 11 fag, 8^{1/2} alen bred, bindingsværk med stråtag, indrettet til daglig stue, sovekammer, gæsteværelse, møllestue, køkken, bryggers, bageovn, stald og karlekammer. Loft over 1 bilæggerovn, 440 rdl. Møllerhuset med mølleværk, 4 fagede og fyrbindinger, muret vægge, stråtag, 10 alen dyb. Mølleværket består af vandrende, overfaldshjul, dobbelt gangtøj til mel og pillekværn, 1200 rdl.

I 1848 den 25. juni får møller Niels Christoffersen skøde på møllen. Han døde 8. februar 1853. Samme år skøder og overdrager enken Mette Cathrine Nielsdatter møllen til forpagter Chr. Gjerløff i Juelstrup præstegård for købesum 9500 rdl. Af broderen Sophus Gjerløff, købmand i Hadsund, låner han 2500 rdl., som denne får en 1. prioritet for i Stubberup mølle.

1855 9. november ny taksation af Stubberup mølle. Ejer Chr. Gjerløff. En tilbygning møllehus i øster og vester, 4 fag, 10 alen dyb, fyretræ, murede vægge, stråtag og fjellegulv. Mølleværk med knag og kamhjul, 1 melkværn, takseret til i alt 1740 rdl. At der også var handelsblod i Chr. Gjerløff, får man bedst indtryk af, når vi ser, at han på et vist tidspunkt ejer fem af gårdene i Stubberup, og derigen- nem får han tillagt og mageskiftet en del jord og får på denne måde en ret anselig møllegård ud af det. Det nuværende stuehus på Stubberup møllegård er hans eftermæle.

Ouegårds mølle.

Matrikel nr. 1. b., Oue sogn. Denne mølle stammer også fra om- kring 14 hundrede tallet og kaldtes da Wolls mølle. Den ligger som den sidste af Villestrup å's møller lige før udløbet i Mariager fjord.

Ouegård og dens mølle tilhørte 1479 Mariager Kloster. 1468 næv- nes Bugge i Ouegård, og hen mod reformationen tilhørte den Viborg- bisperne, af hvilke den sidste, Jørgen Friis, forlenede sin broder Chresten Friis, død 1561, med Ouegård, hvorpå han 1542 fik kongelig stadfæstelse, da den ved reformationen var tilfaldet kronen.

Af ældre lensmænd kan nævnes Niels Jensen i Ouegård 1428 og Chrestian Andersen 1458. 1564 fik Jørgen Lykke af Kong Frederik den Anden skøde på Ouegård, som senere kom til hans sønnesøn Frands Lykke »den Rige«, død 1655. Men 1638 tilhørte den Peder Jacob Enevoldsen Seefeld, der kort efter 1650 solgte den til sin broder Jørgen Seefeld, død 1666, hvis søn, Christen Seefeld til Stenalt, 1668 solgte den med skov til 700 svins olden m. m. til Mogens Rosenkrantz til Glimminge.

Modelbogen 1688, nr. 1777, folia 42: Ved Oue mølle falder der noget fiskeri af, små ørreder, som videre findes takseret under mølle- beregningen. Af fiskeri 2 skp., møllen af sin maling 7 tdr., i alt 7 tdr. 2 skp. I landgilde stod den til 11 pund*) mel og 1 fedesvin.

Mogens Rosenkrantz datter Lene Rosenkrantz blev gift med Chr. Seefeld, der døde 1685, og 1713 solgte enken den til sin søn kaptajn

*) 1 pund = 2 tdr.

Mogens Seefeld. 1722 købte husmand Niels Berthelsen Fuglsang Ouegård og mølle for den nette pris af 1000 sletdaler, penge, som han havde tjent ved handel med favnbrænde. Efter købet skulle Niels Fuglsang have udtalt til sine venner: »Det er ingen kunst at købe en ko, når halen kan betale kroppen og skindet 2 gange«.

1726 finder der en skiftedeling sted, hvori Niels Fuglsang til Ouegård og hans kære hustru Else Chrestensdatter gør følgende deling og kontrakt imellem deres tvende børn, navnlig Maren Nielsdatter, sal. Oluf Thorns, som bor ude i Ouegårds mølle. Hun nyder og beholder efter sin død: Først Ouegårds mølle, dernæst en del tofter og enge, ligesom en del af Ouegårds markjord tillægges efter min død og efter uvildige mænds nærmere afstukne agre, uden at der skal betales nogen kongelig skat deraf, så længe denne matrikel og dette landmåling vedvarer, ligesom alt som meddelt i lige måde skal tilhøre møllen til arv og eje. Tillige var det møllens ejer tilladt årligen at hente tvende gode forsvarlige læs hø af Ouegårds tilhørende enge, nærmest møllen beliggende, således som med og tvende heste kan føres til møllen, tjenlig til hjemkørsel, og det uden noget vederlag fra mølleren. For det andet, følger til møllen og møllerens ejer det hus ved Ouebro, som Thomas Svendsen bebor med tilhørende kålhav, og som sal. Oluf Thorn selv har ladet bygge og bekoste. — Nu følger en længere redegørelse for træer, som findes inden for det afstukne område, men hvor grunden tilhører Ouegårds ejer, men træerne er møllerens.

1741 den 9. juli er der skifte efter møller Christen Ulriksens afdøde hustru Maren Nielsdatter Fugl. Og dette er et helt andet billede, trist, fattigt og koldt.

Til bemeldte mølle ligger 4 tofter, 1 stuehus, 17 bindinger, brøstfældigt, 20 rdl., 1 lade, også 17 bindinger, brøstfældig, 8 rdl. Det udvendige mølleværk med alt tilbehør i brøstfældig tilstand, 20 rdl., 1 stald, 5 bindinger, brøstfældig, 6 rdl., 1 fæhus, 7 bindinger, brøstfældig, 2 rdl., 1 møllestald og tørvehus, 8 bindinger, også brøstfældig 10 rdl. Udsæd 6 tdr. rug, 2 tdr. byg, 3 tdr. havre, og der avledes årligt 16 læs hø.

Til møllen hører et ørredspring. Det hele ansat til samlet værdi 371 rdl., 5 mark, 4 skl., indboet medregnet.

Et dokument beror i Ouegårds mølle angående det omtalte ørredspring og fiskeri i Mariager fjord. Det er dateret 15. august 1454 og giver hævdsret på fjorden neden for Ouegårds marker. Originalen er på pergament med 8 seglremme. Et andet, der er fra 21. september 1486, omtaler det samme og er også på pergament med 11 seglremme.

Når det har været nødvendigt at få så mange kendelser på denne hævdsret, er det, fordi man fra flere sider også var interesseret i dette fiskespring, som var et virkeligt godt og profitabelt ørredspring, som præsten i Oue siger i en præsteindberetning i 1775: »Ouegårds mølle har tilforn været fæstet bort, var vel bygget, nu er husene nedbrudt, møllens avling lagt til Ouegård ligesom møllehuset. Der holdes en svend, som minsker den forrige søgning, da svenden lige så ofte findes på arbejde på Ouegård som at være til stede ved møllekværnen. Foruden at denne mølle ej lider af mangel på vand, men derimod letteligen findes et meget profitabelt ørredspring, som kunne indbringe Ouegårds ejer et anseeligt beløb om året.«

Men der kom bedre tider for den gamle mølle. År 1823 købte prokurator og kammerråd Jens Petersen den og Ouegård for 10.000 rb. sedler. Han var født år 1790, søn af lærer Peter Jensen og hustru Maren Sørensdatter i Suldrup. I 16 års alderen kom han på kontoret for Thorstedlund og Albæk birker. 2 år senere kom han til Ålborg amtstue. 1812 havde han lært sig så megen jura, at han kunne tage dansk juridisk embedseksamen. 1818 fik han en prøvesag ved underretten i Ålborg og blev fuldmægtig på amtstuen og fik bestalling som prokurator. Han var en dygtig mand, der hurtigt fik sat skik på tingene dér, og samtidig fik han møllen bygget om, så den igen blev til en blomstrende virksomhed.

Brandtaksation 1823 viser, at der virkelig var sket noget med den gamle mølle: 1 stuehus i øster og vester, 9 fag, 10 alen dyb, murstens vægge og stråtag, 2 stuer, 1 kammer, køkken og bryggers med fyr under- og overtømmer med loft og vinduer, 1 jernbilægger-kakkellovn, 1 skorsten af brændt sten; det var forsikret for 1030 rdl. Møllen, 6 fag, 10 alen dyb, med fyr under- og overtømmer, murede vægge og stråtag. 1 melkværn af størrelse $9\frac{1}{2}$ kvarter i diameter med dobbelt gangtøj. 1 grydekværn, $10\frac{1}{2}$ kvarter i diameter, også med

dobbelt gangtøj. 1 brækkværn, $7\frac{1}{2}$ kvarter. Der var 2 hjul med underfaldsvand i komplet stand og nyopført, 3.000 rdl. Et garveri blev også anlagt, men allerede 1846 blev det nedlagt. Endvidere opførtes et teglværk, men også dette er forlængst borte.

Prokurator Jens Petersen var en dygtig mand hjemme, som det også blev lagt mærke til ude. Dette medførte en opfordring fra de mindre landejendomsbesiddere om at lade sig opstille som deres kandidat til den nordjyske stænderforsamling. Det lykkedes at vælge ham i 6. distrikt. I stændervisen fik han følgende skudsmål: »Hr. Petersen ej taler højt, men er en grundig tænker; der aldrig kommer noget pøjt, når han sit råd os skænker.«

Det var prokurator Jens Petersen, som fik udvirket, at der blev afholdt marked i Hadsund. Den 11. april 1836 stillede han dette forslag, markedet blev afholdt første gang i 1837. Det fik efterhånden meget stor tilslutning, ja, blev Østhimmerlands største marked i en lang årrække. Men også dette er nu et fortidsbillede.

Ouegårds mølle blev i prokurator Petersens tid udmatrikuleret fra Ouegård. I foråret 1861 giver han pant i Ouegårds mølle, matrikel nr. 1. b. af Oue sogn, en første prioritet på 8000 rdl. til enkefru Kjellerup. På samme tid bliver møllen ombygget og flyttet; den gamle blev lavet om til stampemølle. Denne blev for øvrigt nedlagt i 1882. Den nye mølles vandhjul havde et brystfald, der målte $4\frac{1}{2}$ alen, og hjulet var $7\frac{1}{2}$ alen i diameter.

1865 bliver Sofus Pedersen gård- og mølle ejer på Ouegårds mølle. Der er nu knyttet et landbrug på 80 tdr. land til møllen. Hans dygtighed blev der også sendt bud efter, idet han i en lang årrække var sognerådsformand i Oue-Valsgård kommune. Af andre, der har beboet Ouegårds mølle, var Kristen Bager, som foruden at være møller også fik oprettet et bageri, som forlængst er nedlagt. Tillige derv han også en større hestehandel.

Alle disse gamle møller er nu nedlagt som mølle. Men enkelte udnytter dog stadig vandets kraft til at drive en turbine, der igen fremstiller el til lys og kraft. Engdragene er blevet til meget store og moderne fiskerier, hvor der går i millionvis af ørreder. De får nyt iltgivende vand fra de samme kilder, som de nedlagte møller fik deres kraft fra.

De gamle vandmøller har betydet meget på deres egn. Det var dér, man mødtes, det var dér, man fik nyhederne, det var dér, man fik nye ideer, ligesom mølleren var en mand, man havde respekt for; det ses tydeligt ved gennemgang af de gamle kirkebøger. Det var mølleren, der var fadder, det var møllerens kone, der bar barnet, og det var møllerens Maren, der gik med.

Mølleren var fadder sammen med proprietæren, præsten og andre højtstående personligheder. Alt dette fortæller, at møllere var respektable mænd i datidens samfund. De søde møllerdøtre var eftertragtede ægteskabsemner, og møllesønnerne var skam også eftertragtede. I de foranstående mølleberetninger ser vi flere indgiftninger, således at alle møllere ved Villestrup å faktisk på et givet tidspunkt var i familje.

At de også holdt sammen, de mange møllere ved Villestrup å, findes der mange eksempler på. Var der en barnedåb, enten det nu var ved mølleren på Villestrup, eller det var hos mølleren på Vrå mølle, da var det sikkert, at mindst 3 møllere var til stede som faddere. Ved en barnedåb i Vrå mølle var der ikke mindre end 5 møllere, der var faddere.

Der kunne trækkes mange flere eksempler frem til gunst for de gamle møller langs Villestrup å, men alting får ende, og det gør beskrivelsen af Villestrup å og dens vandmøller også.

Kildehenvisning:

Viborg Landstings Skøde- og Panteprotokol.

Birketingsprotokol fra Friherreskabet Villestrup 1757—1776.

Traps 1. og 2. udgave.

Pontopidans Danske Atlas 1769.

Aalborg-Hus Skifteforretninger 1729.

Markbogen 1683. Matrikelen 1664 og 1688. Modelbogen 1688.

Branddirektoratet Aalborg Taksationsprotokoller fra 1801 og 1830, for Hindsted Herred.

Hellum-Hindsted Herreds Skøde- og Panteprotokol.

Hellum-Hindsted Herreds Skifteretsprotokol.

Kirkebøgerne fra Oue-Valsgård, Vive-Rostrup og Astrup-Arden

Enevold Nielsen: Oue-Valsgård sogne.

Aalborg historiske Museum i 1966—67

Som i fjor således også i år. Mange gravninger, men kun en enkelt af stor rækkevidde. Hos lærer Frode Kristiansen, Stenmarken i Hune sogn, har museumsinspektør Oscar Marseen udgravet tomten af et hus med fund — lerkarskår og flintsegle, — som synes at være fra ældre bronzealder. Kulprøver er udtaget til undersøgelse efter C-14-metoden, og falder den ud efter forventning, har vi her den første hustomt fra dette tidsafsnit, der nogen sinde er fundet i Danmark. Vi vil til den tid få mere at høre om huset i Stenmarken.

Hos fru Kirstine Olesen, Oudrup, er udgravet en stensat ovn, hvori lerkarskår. Måske er det en pottemagerovn. Hos Anders Andersen, Nørgård, Romdrup, undersøgtes en offerbrønd med 40 kg lerkarskår fra keltisk jernalder.

Overpløjede gravhøje kommer i stigende fald frem, når traktorploven tager randsten op. I år er gravet sådanne højtomter hos Jens Jensen, Bakgården, Nøvling, Knud Christensen, Smorup, Brorstrup sogn, H. Kr. Thomsen, Fårup, Lerup sogn, og hos Niels Rendbeck, Vestrupgård, Saltum sogn, — alle helt uden fund af oldsager.

Hos Kresten Knudsen, Tostrup, Sønderholm sogn, er udgravet en ødelagt hellekiste fra enkeltgravstid, hvori et lerbæger og ravperler. Hos Poul Erik Christensen, Nørhalne, Vadum sogn, er udgravet en overpløjet høj med urnegrav fra yngre bronzealder. Ejeren havde i forvejen fundet syv kornsegl og en dolk af flint, som han skænkede museet.

Hos Niels Frstrup, Binderup, Vokslev sogn, er undersøgt en ælteplads og en kalkgrav. Her er lavet teglsten og læsket kalk til opførelsen af gårdens huse midt i forrige århundrede.

I Tranum by, på brødrene Pilgaards ejendom, er udgravet tomten

af et stuehus fra tiden lige omkring 1600, bygget op af græstørv og med ovn af kakkelpotter. Huset var forladt, fordi det sandede til under de store sandflugtsår i renæssancetid. Ved målinger i søgegrøfter og kloaker blev konstateret sandlag på op til 3,5 meter midt i Tranum by.

I Aalborg blev tomten mellem Jernbanegade og Svingelen gravet op med maskiner. Der stilledes forventninger til stedet, for her havde byvolden ligget indtil 1535, da Chr. III forlanger den slettet. Det viste sig dog snart, at tomten var gennemgravet så mange gange, at voldens form ikke kom frem i snittet, og intet fund på stedet var ældre end 1600-årene, de fleste endda meget yngre. Derimod blev Vesterås løb opmålt og gennemfotograferet i alle dets byggeperioder, ligesom broen over åen, kaldet »Muret Bro«, blev opmålt indefra af arkitekt Poul Brøgger.

I samarbejde med antropologen, tandlæge Erik Christensen, har museet undersøgt dele af Sct. Peders kirkegård, liggende under gårdene i gaden Tiendeladen. Kirkegården blev nedlagt lige efter Klemensfejden, hvorfor de fundne skeletter er skarpt dateret til middelalder. Unge mennesker fra Jysk Arkæologisk Selskabs Aalborg-kreds arbejdede som volontører under meget vanskelige forhold, og resultatet blev omkring 40 skeletter i meget fin bevaringstilstand, som indgår til Københavns Universitets antropologiske laboratorium, hvis leder, dr. J. Balslev Jørgensen, tilså gravningen.

Samme gravehold har også påbegyndt udgravningen af Sørup kirkegård. Kirken i Sørup er nævnt sidste gang i 1464; dens sidste kvadre blev taget til bygning af jernbanen i 1867. Nu gav gdr. Søren Nielsen, Sørupgård, tilladelse til en undersøgelse, som vil tage nogle år, og som sker i samarbejde med dr. Balslev Jørgensen.

I foråret 1966 ophørte Skandinavisk Tobakskompagni at lave håndrullede cigarer, hvorefter redskaberne til dette fine håndværk blev skænket til museet. Tobaksarbejdernes organisationer føjede hertil deres faner samt en masse billeder af personer og grupper. Dertil kom, fra slægten Obel, det komplette modelkammer, indeholdende fyldte pakninger af enhver vare, C. W. Obels fabrikker har produceret siden totalbranden i 1896, samt reklametryk og udstillingsplakater. I alt 1200 numre tobakssager, den største samlede

gave, vort museum nogen sinde har modtaget. Dertil som gave fra C. W. Obels Fond en indvendig forgyldt snusdåse af sølv, gjort af Jens Kjeldsen Sommerfeldt, mester i Aalborg 1726—62.

Dette mægtige materiale dannede stammen i udstillingen »Tobak i Aalborg«, som var den sidste, der blev holdt på Haraldslund. Mange andre føjede lån og gaver til samlingen — så mange, at ingen skal nævnes, skønt ingen er glemt.

Indsamling, registrering og udstilling af tobakssamlingen blev udført af museets nyeste medarbejder, arkivar Halfdan Ravnkilde.

En anden stor samling er modtaget af afdøde forretter Ferdinand Petersens enke. Ferd. Petersen boede under Bejsebakken; han gik ture over arealet, når det var harvet og pløjet, og samlede op enhver ting, han fandt. Det blev i årenes løb til mange flintsager fra den velkendte flintindustri i dolktid. Men ikke mindre interessant er samlingen af keramikskår, kridtpiber, knapper og andre småting. I denne samling er der nemlig ikke én eneste ting fra middelalder, mens sager fra 1600 til 1900 findes i masser. Borgerne i Aalborg har i denne periode kørt deres møddinger ud på Bejsebakken, og nu kan vi af fundene se, hvad de har brugt af fajance, porcelæn, spænder, knapper og kridtpiber, et katalog over aalborgenserens daglige ting i 300 år.

Under nedrivning af huset Jernbanegade 3 fandt entreprenør Winther nogle mærkelige træfigurer, malet med uniformsfarve. Da museet fik dem, vidste ingen noget om slige mandsfigurer; men et rundspørge i Aalborg-pressen gav mange oplysninger. De viste sig at være »fægtemænd« til at stille op som vejrfløje eller på stager. En mekanisme fik dem til at dreje op mod vinden og fægte med lange sværd, de havde i højre hånd. Det ældste vidnesbyrd, vi fandt, var fra krigen 1864, det yngste fra 1915.

Fra loftet i den gamle købmandsgård i Torslev, Hanherred, har vi af købmand Jens M. Nielsen modtaget kratte og peger til høst med le, flere lampeglas og nogle perlekranse til at lægge på grave, af tysk fabrikat omkring 1900. Fra fru Marie Mikkelsen, Priorgade, et spisestel af engelsk fajance, skænket til fruens forældre i Hurup i 1907. Øjenlæge P. Kindt har skænket et amerikansk skrivebord fra århundredeskiftet og en glasvase fra Gallés berømte værksted,

hentet i Paris i 1908. Vicebibliotekar Vibeke Calov har givet sine dukker fra barndommen med garderobe. Fru Emma Lægaard sine forældres kopper af porcelæn fra omkring 1870.

Købene har været små. Af Aalborg-guldsmeden Niels Hjorth (mester 1820—60) er indkøbt en potageske og et snapsebæger.

Glassamlingen er øget med et par Holmegård-rømere og et laseret vinglas fra Mylenberg.

Men et museum har andre funktioner end udgravninger og erhvervelser. For Zoologisk Have i København har Peter Riismøller fundet og indkøbt to stammer af det grå jyske kvæg, som er lige ved at uddø, og nu skal bevares i Zoo. Bygmesterskolen har i samarbejde med museet opmålt Haraldslund og Klarupgård. I Hvorup kaserne er opstillet en montre i mandskabskantin, hvor museet arrangerer skiftende udstillinger.

Aalborg amtsråds udvalg for hovedgården Hessel har betroet museets snedkerværksted at konservere Hessels møbler og inventar. Arbejdet vil tage et par år.

Til fru Katrine Ulkørs udsendelse om erindringer fra det gamle Aalborg lånte TV billeder i museets fotografiske arkiver. Til Anton Kjædegaards udsendelse optog TV billedstoffet på Haraldslund; det var tegninger, malerier, litografier og akvareller fra museets billedsamling.

Af de mange studiebesøg skal nævnes, at arkæologi- og historie-studerende fra Göteborgs universitet har besøgt Lindholm Høje under ledelse af professor Carl-Axel Moberg. Mölndals Hembygdsforening har ligeledes besøgt Lindholm Høje, som stadig trækker lærde og ulærde til i stort tal. Ifølge stikprøver har i året 1966 45,000 mennesker besøgt Danmarks næstmest besøgte oldtidsminde. Kun Jelling har flere besøgende end Lindholm Høje. Til dette svarer besøg i museet på Algade 11,000 og på Haraldslund 9,000.

Konservator Grantzau har i okt. 1966 været til konservatorkongres i Trier og museumsdirektøren til glaskongres i Ravenna og Venezia i maj 1967. Sekretær J. P. Jensen og museumsdirektøren deltog i Dansk kulturhistorisk Museumsforenings første kursus på Vester Vedsted højskole i juni 1967. Museumsinspektør O. Marseen deltog i Skandinavisk Arkæologkongres i Helsinki i juni 1967.

Det foranstående lyder som en beretning om et travlt og normalt arbejdsår. Men det var det ikke.

I foråret 1967 blev museets lån af Haraldslund opsagt, og samlingerne måtte flyttes derfra. Det betød, at museet tabte 60 procent af sit udstillingsareal og et værksted foruden 2 kontorer og magasin samt kvartér til 4 medarbejdere.

Samtidig lukkedes museet på Algade for besøg, idet Nordjyllands Kunstmuseum foretager en indgribende ombygning af sine lokaler. Fra april har der ikke været adgang til museets samlinger.

Der tages nu antagelig fat på opførelsen af det nye Nordjyllands Kunstmuseum. Når det er færdigt og samlingerne overflyttet dertil, vil Aalborg historiske Museum få rådighed over hele museumsbygningen på Algade. Men ingen kan forudse, hvornår dette kan ske.

Indtil da må vort museum nøjes med de udstillingsrum, der var for små i 1912.

Peter Riismøller.

Anmeldelse

Oluf Friis: Jobs. V. Jensen og Viborg.

Centralbiblioteket for Viborg Amt, der er oprettet 1. november 1917, har i anledning af sit 50 års jubilæum udgivet en smuk lille bog, der giver et meget interessant billede af den unge latinskoleelev Johannes V. Jensen i årene 1890—93.

Johannes var 17½ år gammel, da hans far, dyrlæge H. Jensen, Farsø, fik ham ind som elev i Viborg Katedralskoles fjerde studerende klasse, sproglig afdeling. Det kunne lade sig gøre, da dyrlægen havde privatlærerinde for at give sine børn en udvidet undervisning. Og selv havde han indpodet drengen et godt kendskab til naturfagene. Lidt kendskab til latin fik han hos sognepræsten og en nabopræst.

Det lille skrift på kun 26 tekstsider indleder professor Oluf Friis med at understrege den betydning, drengens ophold på Viborg Katedralskole fik for dansk åndsliv, for her mødte den unge Johannes V. Jensen »den humanistiske kundskabs- og dannelsesform, der i tre århundreder i Danmark havde været grundlaget for den højere embedsstand og for så at sige hele den åndelige kultur og digtning.« — Dette åndsmøde medførte en løsrivelse fra den himmerlandske atmosfære i dyrlægehjemmet, der for øvrigt var stærkt spiritistisk påvirket gennem hans far. Vi mindes i denne forbindelse den yngre søster Thit Jensen.

Vi får kendskab til et par læreres store betydning for den særprægede elev. Først og fremmest historikeren dr. A. Heise, der blev rektor 1892. Hans doktor-dispotats om Christian II i Norge fik direkte betydning for Johannes V. Jensens geniale ungdomsværk »Kongens Fald«.

I elevforeningen »Minerva« var han oftest i opposition til flertallet. Ja, selv i undervisningstimerne vovede han at modsige lærerne; den gang noget næsten uhørt. Kun enkelte elever blev hans venner. Mange følte sig utrygge og havde en fornemmelse af, at han gik »med knyttede hænder i bukselommerne«.

Af flere fine fotos på krideret kunsttrykpapir skal nævnes rektor A. Heise, dimissionsholdet og Johannes V. Jensen som student sammen med sin meget smukke søster Thit, arm i arm!

Johannes V. Jensen dyrkere erhvervede sikkert i 1943 Leif Nedergaards store 2 binds værk, der gav en udførlig litteraturhistorisk behandling af forfatterskabet. Nu oplyses det, at Oluf Friis' lille skrift i udvidet form forsynet med noter vil indgå i dennes 2-binds-værk, der vil udkomme næste år.

Det virkelig interessante lille skrift er kun trykt i 400 eksemplarer, men kun 200 kommer i handelen ved henvendelse til Centralbiblioteket, Vesterbrogade 15, Viborg, og prisen er 17 kr.

Henrik Møller.

Litteratur om Aalborg og Aalborg Amt 1966-67:

Samarbejde mellem redaktøren og Det nordjyske Landsbibliotek.

Niels Anesen: En vendelbodreng fortæller. 1966. 217 sider.

Niels Anesen: En vendelbodreng bliver voksen. 1967. 196 sider.

Preben Båge: Gågader i Ålborg. (I: Byplan, årg. 18, side 13-16, 1966).

Knud Dahl: Naturfredninger i Nordjylland. Hjørring, Thisted og Aalborg amter. 1966. 96 sider, illustreret.

Ejnar Glerup: Solidarisk med sin arbejdsplads [Aalborg Venstreblad]. (I: Pressehistorisk Årbog, 1966, side 106-12).

Karl Gripp: Die Eisrandkerbe von Himmerland und der Aufbau des würmzeitlichen Eises im Bereich des Limfjords. (I: Meddelelser fra Dansk geologisk Forening, bd. 16, side 138-52, 1966).

Curth Graahede: Amtssygehuset i Aalborg. (I: Tidsskrift for danske Sygehuse, årg. 42, side 251-66, 1966).

Hasseris. Velkommen. Udgivet af Hasseris Kommune. 1967. 19 sider, illustreret.

Egil Hastrup: Landsdelscenter for Uddannelse. (I: Ingeniøren. Forskning, årg. 76, nr. 5, side 113-117, 1967). Om højere uddannelse i Aalborg-området.

Charles F. Hess: Geographical aspects of consumer behavior in the retail service area of greater Ålborg. (I: Geografisk Tidsskrift, Bd. 65, side 1-26, 1966).

H. P. Jensen: Kunst i Nordjylland gennem 1000 år. 1966. 46 sider, ill.

H. P. Jensen (redaktion): Vendsyssel Mosaik. Udgivet i anledning af Vråudstillingens 25 års jubilæum 1967. Heri St. St. Blicher: Vildmosen, side 21-23. Thøger Larsen: Hammer Bakker, side 99-101.

Hans Lyngby Jepsen: Vågn op og jubler. — Erindringshistorier fra Aalborg. 1967. 154 sider.

Børge Krogh: — vinder: Børge Krogh. 1966. 107 sider, illustreret. Af Aalborg-bokseren: Børge Krogh.

De københavnske bogtrykkere for i harnisk, men Aalborg fik alligevel sin avis. [Aalborg Stiftstidende]. (I: De grafiske fag, årg. 62, side 480-81, 1966).

K. Vandmose Larsen: Oscar Nicolaisen. (I: Kunst, 1966, nr. 2, side 50-51). Om maleren Oscar Nicolaisen.

Nibe — dens egn, dens befolkning og dens sparekasse. Udarbejdet og tilrettelagt af H. Søndergaard i samarbejde med Olaf Kjølgaard. 1966. 31 sider, illustreret. Omslagstitel: Nibe Sparekasse 1866-1966.

C. H. V. Pape: Limfjorden, den store fiskeflod. [Naturgas]. (I: Skrivebogen, bd. 57, side 33-38, 1966).

Patient- og behandlingsbygning på Aalborg Kommunehospital. Arkitekter: Carlo Odgård, Ole Odgård og Aaby Sørensen. (I: Tidsskrift for danske Sygehuse, årg. 42, side 227-50, 1966).

Knud Pedersen: Sidste krigsår. 3. del af Churchill-Klubben. 1966. 137 sider.

Th. Ramskou: Himmerlands oldtidsminder. [Ny udgave]. 1967. 87 sider, illustreret.

Holger Rasmussen: Sildetælling og sildemåling i Aalborg. (I: Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Aarbo, 1966, side 225-237).

Holger Rasmussen: Vel kaldes det tilsammen Limfjorden. (I: Skalk, 1966, nr. 5, side 18-27). Især om fiskeriet i Limfjorden med illustrationer af fiskeri med pulsvåd.

Regionplanskitse for Nordjylland. Udarbejdet for Regionplanudvalget for Nordjylland af Peter Bredsdorffs tegnestue. Tekst: Peter Bredsdorff, Stefan Ott og Jens Johansen. 1966. 145 sider, illustreret + 3 bilag.

Peter Riismøller: Sultegrænsen. Redaktion og tegninger: Carlo Wogensen. Udgivet af Nordjydsk Cold Stores. 1966. 82 sider, illustreret.

Ivan Rønn: Poul Pagh's Gades Skole 1892 — 7. januar — 1967. 1967. 10 blade, illustreret.

Carl Raaschou: Als, Skelund-Visborg Sognes Andelskasse 1916 — 20. juni — 1966. 1966. 36 sider, illustreret.

Sangbog. Udgivet af Aalborg Vestre Rotary Klub. Red.: Niels A. Eigenbroth og Henning Larsen Thrane. 1967. 174 sider, illustreret.

Ulla Poulsen Skou: Til alle årets tider. 1966. 139 sider, illustreret. Erindringer, bl. a. fra Aalborg.

Storbyproblemer. Aalborg-Nørresundby området. Udarbejdet af kommunalreformkommissionens sekretariat. 1967. 137 sider + 62 sider bilag.

Ole Wivel: Maleren og hans motiv. Notater om Axel P. Jensen til et udvalg af hans billeder. 1966. 71 sider, illustreret.

Knud Voss: Bygningsadministrationen i Danmark under Enevælden. Med en bygningshistorisk Redegørelse for Størstedelen af Periodens danske Raadhuse. 1966. 573 sider, illustreret. Aalborg rådhus, side 344-352.

Aalborg Stiftstidende. Jubilæumsmagasinet 1767 — 2. januar — 1967. Redaktion: Alf Schiøttz-Christensen og Kaj Christiansen. 1966. 160 sider, illustreret.

Aalborg viser vej. Særnummer 1967. Udsendt af Initiativudvalget i Aalborg. Redigeret af Helge Hammerich og Peter Olufsen. 1967. 24 sider, illustreret.

Årsskrift udgivet af Aalborg Boldspilklub af 1885. 1. årg. 1966.

Aalborg tryk:

Henry Lauritzen: Detektivernes fest. Udsendt i anledning af julen 1966 — og i 125-året for offentliggørelsen af verdens første detektivhistorie. 1966. 21 sider, illustreret. Illustreret af forfatteren. (Aksel Schølnis bogtrykkeri).

Henry Lauritzen: Kæferten i kunsten. Studeret og serveret. 87 sider, illustreret.

Peter Schindler: Denne Paulus. Rent litterært betragtet. 1966. 65 sider, illustreret. (Aalborg Amtstidendes bogtrykkeri).

Carlo Wognsen: Minder fra Portugal. Tekst og tegninger af Carlo Wognsen. 24 sider, illustreret. 1966. (Wilh. Burmesters bogtrykkeri A/S).

P. Christensen: Kirker og hedenske kultursteder. (I: Vendsysselske årbøger, 1966, side 110-112). Side 112: Om gravhøje på Nørre Tranders kirkegård.

P. Christensen: »Jydske Samlinger«s Jubilæum 1866-1966. (I: Vendsysselske årbøger, 1966, side 113-115). Side 113-114: Om adjunkt Daniel Høffding Wulff, Aalborg Katedralskole.

Danske Veje. Turistforeningen for Danmark. Årbog 1964. 1964. 128 sider. Heri: Georg Kunwald: Oldtidsveje. Bl. a. om Borremose (side 12-13), om færger ved Aalborg-Nørresundby og Aggersund (side 81).

Niels A. Eigenbroth (redaktion): Aalborg viser vej. Udgivet af initiativudvalget i Aalborg. 1967. 7 artikler. 14 sider, illustreret.

Oluf Friis: Johs. V. Jensen og Viborg. Latinskoleårene 1890-93. Udgivet af Centralbiblioteket for Viborg Amt. 1967. 32 sider, illustreret.

Fra Museernes Arbejdsmark, 1: Palle Friis: Vendsyssels historiske Museum. (I: Vendsysselske årbøger, 1966, side 125-136). Side 131: Fund i Vildmosen.

Anne Jacobsen og Otto Mørkholm: Danske guldmøntfund fra middelalderen. (I: Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie, 1966, side 71-101). Side 80: Hals. Fund på kirkegården i Hals, Kjær herred. Side 89: Gylden, fundet på mark i Hornum, Øster Hornum sogn, Hornum herred, gylden, fundet i Lere, Svenstrup sogn, Hornum herred. Side 93: Dobbelt dukat, fundet i Asylets have, Aalborg.

Jørgen Jensen: Ulbjerg-graven. Begyndelsen af ældre jernalder i Jylland. (I: Kuml, 1965, side 23-33).

Slægten Kjeldsen, Lerkenfeldt (slægtspublikation), nr. 56, 1966, side 453-68: Særnummer til minde om 175 året på Lerkenfeldt.

Henrik Tauber: Danske Kulstof-14 dateringer af arkæologiske prøver, II. (I: Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie, 1966, side 102-130). Side 109: Ferslev, tidlig jættestuetid. Side 111: Borremose, jernalderbebyggelse. Side 113: Nr. Kongerslev, stammebåd.

Olfert Voss: Manden med jernmasken. (Bl. a. om Gundestrupkarret). (I: Skalk, 1967, nr. 4, side 3-7).

Meddelelser fra styrelse og redaktion

Vor udflugt til Viborg og omegn.

Ved et styremøde 9. maj blev der flertal for i år kun at foretage heldagsudflugten. Den foregik den 11. juni til Viborg og omegn og havde god tilslutning.

Første mål var Hvolris, det af Viborg by i 1964 erhvervede oldtidsområde på ca. 12 tdr. land eller ca. 8 ha. Det er et til dels beplantet bakkeland nord for Skals å dalen mellem V. Bjerregrav og Hvilsom, 16 km nord for Viborg. De omfattende udgravninger begyndte 1962, og det rummer store interessante spor af menneskelig beboelse, der i hvert fald er begyndt i yngre stenalder for ca. 4500 år siden og har varet til sen middelalder for omkring 5—600 år siden. Man regner med, der vil gå ca. 40 år med at undersøge hele området, som foretages af Viborg Stiftsmuseum, hvis leder er forfatteren Peter Seeberg. — Det var udgravningens stedlige medarbejder og for øvrigt opdager af det historiske område Anders Olesen, Møldrup, der på udmærket måde gav os indblik i dette meget interessante oldtidsområde.

I Viborg samlede vi i Stiftsmuseet ved domkirken, hvor magister fru Bro-Jørgensen fortalte om Viborgs forhistorie. Derefter besøg i Joachim Skovgaard museet under kyndig og meget interessant ledelse af museumsinspektør Harald Dietzel. — Fru Bro-Jørgensen var leder på eftermiddagens bustur til Asmild kloster, oldtidshøjene og rundturen i landskaberne sydvest for Viborg.

Deltagerne gav udtryk for, at det improviserede besøg i forfatterhjemmet »Knolden« ved Rindsholm sø var dagens oplevelse. Her blev vi hjerteligt modtaget af fru Kristensen, enke efter forfatteren Erling Kristensen. Fru Kristensen lukkede gæstfrit op for det kunstbetonede smukke hjem.

Efter formandens hjertelige tak for denne oplevelse startede vi hjemturen til Aalborg.

— — —

Generalforsamlingen.

Efter fællesspisningen af medbragt forkost i Afholdshotellet i Gravene holdtes den årlige generalforsamling med beretning af formanden overbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen og regnskabsafleggelse ved kassereren konsulent J. Jeppesen Jensen, der meddelte, at medlemstallet var 1450. Vi henviser til oversigten over det reviderede regnskab andet sted i årbogen.

Til styret genvalgte overbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen og rektor Kaj Løber, og i stedet for skoleinspektør Kr. Værnfelt, der ikke ønskede genvalg, valgtes efter dennes forslag overlærer Svend B. Olesen, Vejgård. Til ny suppleant valgtes museumsdirektør Lars Rostrup Bøyesen, Aalborg. Suppleant er endvidere gdr. H. P. M. Kristoffersen, Teglgården, Ranum. Til revisorer genvalgte vice-skoleinspektør Jens Gregersen, Hals, og lærer A. B. Holm, Helberskov.

Formanden motiverede en hjertelig tak til skoleinspektør Kr. Værnfelt for hans mangeårige virke i ledelsen af Historisk Samfund.

Der sluttedes med bortlodning af en antal bøger skænket af boghandler Stig Madsen.

Først ved et styremøde 21. november på Kongstedlund efter indbydelse af godsejer Axel Horsens konstitueredes vort styre. Og her drøftedes forskellige interne forhold i tilslutning til programmet og forhandlingerne ved Historisk Fællesforenings årsmøde i Frederikshavn i september.

Til bestemmelse og tilrettelægning af kommende sommermøder eller udflugter valgtes lærer Henrik Møller, godsejer Axel Horsens, lektor Leo Wad og konsulent Jeppesen Jensen.

Om konstitutionen henviser vi til slutningen af disse meddelelser.

— — —

Årbog 1967 er den 46. i rækken af »Fra Himmerland og Kjær Herred«, men den udgør 28. bind, idet vi som bekendt for år tilbage har ladet 3 og 2 årbøger udgøre et bind.

Vi beder igen vore medlemmer huske på, at dersom kontingentbetaling og porto for tilsendelse af årbogen ikke er betalt pr. vedlagte girokort inden en måned, bliver kassereren nødt til at opkræve beløbet, hvilket betyder en ekstra-betaling. Skån Dem selv og kassereren for dette.

Det har i løbet af året tyndet svært ud i vort lager af ældre årbøger. Følgende årbøger er tilbage, men kun i et lille oplag a 3 kr. pr. styk: 1925, 1946, 1947, 1948, 1949, 1956, 1957 og 1958. Men den fine og store jubilæumsbog 1962 har vi en del af til den meget billige pris af 5 kr. pr. bog. 1963 er borte, men endnu fås 1964 a 5 kr. og 1965 og 1966 a 7 kr.

Om udsolgte årbøger kan der rettes henvendelse til redaktøren Henrik Møller, der har forbindelse med 8 antikvarier, hvorfra han har skaffet en del udsolgte årbøger til rimelige priser. Endvidere er det lykkedes at få fat i et meget fint indbundet eksemplar af det meget sjældne store værk »Hammer Bakker« af Niels Hedin, og det står til rådighed for særlige bogelskere.

Om bestilling af det historiske medlemskrift »Fortid og Nutid« og andre historiske skrifter henviser vi til vor sidste årbog.

Og vi gør igen opmærksom på, at vort lands forskellige samfunds årbøger findes på Det nordjyske Landsbibliotek, og at disse skrifter og for øvrigt alle historiske skrifter kan lånes på biblioteket eller det lokale bibliotek, der gratis skaffer de ønskede bøger.

— — —

Historisk Samfunds ledelse:

Overbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen, Nørresundby, formand.
Rektor Kaj Løber, Aalborg, næstformand og sekretær.
Konsulent J. Jeppesen Jensen, Aalborg, kasserer.
Lærer Henrik Møller, Aalborg, redaktør.
Rentier Thomas B. Thomsen, Ulsted.
Skorstensfejmester Thomas Møller, Sulsted.
Gårdejer Regnar Pedersen, Nysum.
Lektor Leo Wad, Aalborg.
Arkivar Knud Dynesen, Hasseris.
Godsejer Axel Horsens, Kongstedlund.
Overlærer Svend B. Olesen, Vejgård.

Forretningsudvalgets adresser:

Johs. E. Tang Kristensen, A. C. Jacobsensvej 16, Nørresundby, tlf. 12 80 27.
Kaj Løber, Katedralskolen, Aalborg, tlf. 12 28 36.
Konsulent J. Jeppesen Jensen, Læsegade 15, Aalborg, tlf. 13 80 22.
Henrik Møller, Teglvænget 17, tlf. 12 66 60.

Redaktionsudvalget:

Lærer Henrik Møller (redaktør).
Overlærer Svend B. Olesen.
Overbibliotekar Johs. E. Tang Kristensen.
Rektor Kaj Løber.

Artikler og andet vedrørende årbogen bedes sendt til Henrik Møller under ovenstående adresse.

Sammendraget driftsregnskab

for året 1. april 1966 — 31. marts 1967.

UDGIFTER	K.r.		Øre	INDTÆGTER	K.r.		Øre
<i>Årbogen — Tryksager:</i>				<i>Tilskud:</i>			
Trykkeriudgifter, klichéer m. v...	23.258,00			Staten	1.900,00		
Forfatterhonorar	2.170,00			Amt og kommuner	1.910,00		
Redaktørhonorar	700,00			Banker og sparekasser	1.225,00		
		26.128	00	Institutioner og firmaer	1.125,00		
Kontorartikler, porto m. v.	1.140		00			6.160	00
Møder, udflugter m. v.	1.435		59	Medlemskontingent		23.132	95
Kontingent til Dansk hist. Fællesforening ..	420		60	Salg af ældre årbøger		498	60
Forsendelsesudgifter vedr. årbogen	1.488		00	Refunderet forsendelsesudgifter		1.488	00
Diverse udgifter	797		45	Refunderet papirafgift		219	20
		31.409	64	Renter af sparekasse- og girokonto		281	47
Saldo at overføre til 1967-68	12 520		56			31.780	22
		43.930	20	Overført fra 1966-67		12.149	98
						43.930	20

Undertegnede revisorer har i dag revideret regnskabet for året $\frac{1}{4}$ 1966 — $\frac{31}{3}$ 1967 og gennemgået de hoslagte bilag for indtægter og udgifter og konstateret, at formuen kr. 12.520,56 er tilstede.

Hals, den 7. juni 1967.
A. B. Holm. J. Gregersen.

Aalborg, den 31. maj 1967.
J. Jeppesen Jensen.

NYE MEDLEMMER

- Aalborg Amtsråd, Slottet, Aalborg.
 Overlærer frk. A. Andersen, Himmerlandsgade 37, Aars.
 Malermester Bjarne H. Andersen, Sct. Mortensgade 1, Aalborg.
 Gdr. Henry Andersen, Sørup, Støvring.
 Lærerstuderende Kaj Møller Andersen, Folehavevej 18, Aalborg.
 Konstruktør Ove Justesen Andersen, P. Freushensvej 6, Aalborg.
 Borremose Ungdomsskole, Kgs. Tisted, Aars.
 Brovst Kommunebibliotek, Brovst.
 Fru Marie Bælum, Ø. Uttrup, Aalborg.
 Lærerstuderende Jane Christensen, Iver Huitfeldtsgade 8, Aalborg.
 Uddeler Johs. Christensen, Sørup, Støvring.
 Lærerstuderende Jørgen Lassen Christensen, Aagade 29, Aalborg.
 Dansk Tidsskriftindeks, Mosedalvej 11, København V.
 Henry Dalgaard, Hyllebjerg, Svenstrup, V. Hornum.
 Tømremester Holger Dybbro, Rungsvvej 17, Skalborg.
 Lærerstuderende Kirsten Edelbo, Konvalvej 14, Aalborg.
 Pianist Henning Faber, Amagerbrogade 94, København S.
 Lærerstuderende Birgit Flyvbjerg, Leandervej 17, Gl. Hasseri, Aalborg.
 Kiropraktor Johs. W. Gade, G. C. Am-drupsvej 9, Aalborg.
 Pastor Asschenfeldt Hansen, Rørby, Kalundborg.
 Postbud Chr. Hansen, Vester Hornum.
 Fru Clara Helmer Hansen, Vendelbo-gade 17, Aalborg.
 Rentier Jens Hansen, Fahnøgade, V. Hassing.
 Jon Guldholm Hansen, Sofievej 76 B, Aalborg.
 Typograf Ove Hansen, Prinsens-gade 39, Aalborg.
 Lærerstuderende Jørn Haxthausen, Ryesgade 42, Aalborg.
 Konstruktør Verner Kjemtrup Hansen, Roald Amundsensvej 18, Aalborg.
 Lærerstuderende Inge Merete Henrik-sen, Vandværksvej 14, Hasseri.
 Maskintekniker Trolle Henriksen, Stoholm 10, Klarup.
 Herning Centralbibliotek, Dalgas-gade 30, Herning.
 Lærerstuderende Kirsten Jacobsen, Gymnasieparken 5, Aalborg.
 Lærerstuderende Bent Oluf Jensen, Vesterbro 4 A, Aalborg.
 Chauffør Henry Lundtoft Jensen, Hjelmerstald 13, Aalborg.
 Gdr. Holger Jensen, Sofiendalsvej 93, Hasseri.
 Lærerstuderende Lilian Lund Jensen, Otto Rudsgade 21, Aalborg.
 Fru Louise Jensen, Landbolyst, Lang-holt.
 Rejsesekretær Rømer Jensen, Vibevej 5, Aalborg.
 Frk. Sofie Jensen, Grindsted, Vodskov.
 Gdr. Søren Jensen, Bygaden 42, Hasseri.
 Lærerstuderende Ulla Jensen, Henning Smithsvej 17, Aalborg.

- Jens E. Johansen, Oxholmsvej 28,
Vordingborg.
- Højskolelærer Oluf Jørgensen, Hobro-
vej 30, Støvring.
- Lærerstuderende Lis Kristensen, Bonne-
sensgade 9 E, Aalborg.
- Værkfører Arne Kruse, Hybenvej 5,
Nr. Uttrup, Nørresundby.
- Fru Birgitte G. Larsen, Østerbro 43,
Aalborg.
- Boghandler L. C. Lauritzen, Østeraa 4,
Aalborg.
- Lærerstuderende Normann Menné,
Hasserisgade 8, Aalborg.
- Lærer Andreas Michaelsen, Tyreshul,
Vojens.
- Bjarne Mikkelsen, Terndrup.
- Sognerådsformand Holger Mikkelsen,
Sjæstrup, Aars.
- Lærerstuderende Jan Ole Mortensen,
Ø. Sundbyvej 46, Aalborg.
- Lærerstuderende Karen Myrup, Øster
Hurup.
- Bogbinder Egon Lund Nielsen, Bælum.
- Lærerstuderende Flemming Møller Niel-
sen, Sønderholm, Nibe.
- Lærerstuderende Frans Nielsen, Isted-
gade 9, Aalborg.
- Gdr. Jens Nielsen, Treskelgaarden,
Komdrup, Kongerslev.
- Oversergent Knud Nielsen, Nørre-
gade 10, Aalborg.
- Grosserer V. H. Nissen, Skolegade 8,
Vejgaard, Aalborg.
- Gdr. Frederik Hedegaard Olsen,
Hæsum, Støvring.
- Skoleinspektør Aage Pedersen, Grøn-
landstorv 11, Aalborg.
- Revisor Arne Pedersen, Nørregade 23,
Aalborg.
- Frk. Bach Pedersen, Kong Christians
Allé 19, Aalborg.
- Lærerstuderende Elly Pedersen, Ny-
havnsgade 60, Aalborg.
- Lærerstuderende Knud Hassing Poul-
sen, Maren Hemmingsvej 6, Aalborg.
- Amtsfuldmægtig Holger Quist, P. A.
Estrupsvej 7, Aalborg.
- Lærerstuderende Leif Rømming, Kirke-
vej 4, Vodskov.
- Skive Kommunebibliotek, Vestergade 1,
Skive.
- Skivum Skoles Bibliotek, Vegger.
- Sparekassifuldmægtig Frede P. Søren-
sen, Granlien 63, Aalborg.
- Lærerinde fru Gudrun Sørensen,
Aggersund.
- Stud. theol. Gunnar Thagaard, Sdr.
Jernbanevej 32, Hillerød.
- Bogholder Søren Thordrup, Klokkevan-
gen 16, Aalborg.
- Lærerstuderende Erik Thorn, Vadum
Mølle, Hvorupgaard, Nørresundby.
- Pastor Henning Trane, Adelgade 14,
Aalborg.
- Erik Vogler, Falkevang 7, Allerød.
- Niels Jørn Østergaard, Kulturhistorisk
Museum, Randers.

Register til XXVIII bind

- Andersen, Klemen, købmand, skipper, 11, 55 f, 68f.
Andersen, Bertel, i Voldbjerg, 12.
Anna Due, 176, 178.
Astrup, Giver sogn, 159 ff.
Astrup, 174.
Astrup bæk, 174.
Astrup kirkebog, 176.
Astrup mølle, 176.
Axel Juel, landsdommer, 177 f.
- Bakkegaarden, 122 ff, 143, 150, 160.
Bang, Jens, 8, 14, 15, 48, 80.
Beck, Kirstine, frue til Vraa, 15, 17, 18.
Bettefanden, røverbandefører, 141.
Binderup høj, 112 ff.
Birkholmene, 174.
Bisted bro, 153 f.
Bloch, Søren Jensen, i Arden, herredsfoged, 6, 37.
Blåkilde, 174 ff.
Blåmosen ved Katbyhøj, 117 f.
Borremosefæstningen, 149.
Borup mølle, 176.
Bykjæld' (bybrønd), 122 f.
- Christian Pedersen Fugl, herredsfoged og birkedommer, 179 f.
Christensen, Jens, kgl. delefoged, 24, 28.
Christensen, J. C., kultusminister, 105.
- Danske Lov 1683, 175.
Digevoldinge, oldtidsagre, 150.
Due, Anna, 176, 178.
Dybvads mølle, 147 f.
Dyrskjød, Lars, (Las Skjød), 70 f, 79.
Dyrskjød, Peder, forfatter, 55, 56, 72.
- Eliassen, Niels, rakkernes »overhoved«, 140 f.
Esbensen, Jens, i Ulsted, 16, 29, 49, 50, 79.
Esben slægten fra Rottrup, 49 ff.
Frederik Juel til Villestrup, 176, 178.
Fugl, Christian Pedersen, herredsfoged og birkedommer, 179 f.
Fårevask og fåreklipping, 130 ff.
- Gammelwads mølle, 177.
»Gejstlige lov« af 1521, 96 ff.
Giver hede, 150 f.
Giver mølle, 146 ff.
Giver sogn, 112-166.
Gjedsted (Gedsted), 87.
Glimsholt, Søren Jensen, Hospitalsforstander, 38, 41.
Griss, Bagge, paa Hjermelevgaard, 37, 68 f.
Gyldendal, smal kløft, 121.
- Gyldendal, Søren, boghandler, 121.
Gyldenstjerne, Preben, til Vosborg, 13.
- Halkjær, 113.
Halkjær å (Østerå), 112 ff.
Hancke, Niels, forfatter, 6, 8, 30, 31.
Hansen, Bent, præst, 60 ff.
Hansen, Bertel, i Melholt, 7, 70.
Hedehuse, 160 ff.
Helligknold, sløjfet gravhøj, 150.
Hjorth, Jacob, Thustrup, 179.
Holtegaard ved Try, 46.
»Honningsig«, lang, smal kløft, 144 f.
Hortulau, Søren Andersen, præst, 77, 78.
Hvarre enge, 174.
Hydrdrengeliv, 128 ff.
Høeg, Jens, til Vang, 71 ff.
Hørsledet, øverste del af Nørdal, 150.
Haavknold, sløjfet gravhøj, 150.
- Ibsen, Morten, i Vedsted, 56.
- Jacob Hjorth, Thustrup, 179.
Jensen, Jens, »Nejejens«, Nedergaarden, 139 ff.
Juel, Axel, landsdommer, 177 ff.
Juel, Frederik, til Villestrup, 176, 178.
Juel, Knud, Hals, 17, 73, 79.
Jørn Viffertsen, Thorstedlund, 177.
- Katbyhøj 117 f.
Kjeldsen, Hilmer, til Lerkenfeldt, 89.
Kjærulf, Anders Sørensen, herredsfoged, 9, 70.
Kjærulf, Bertil, i Vadumtorp, 14, 28, 37.
Kjærulf, Christian Andersen, 9 f, 80.
Kjærulf, Lars Pedersen, 9, 25, 27 f, 34, 79.
Kjærulf, Morten Laursen, 6, 9, 10.
Klemensfejden, 6, 7, 19, 26, 70.
Kock, Habakuk Jacobsen, præst, 75 ff.
Krog, Lars Andersen, paa Gandrupgaard, herredsfoged, 22, 26.
Kræn Masen, uldspinder i Rebstrup 156 ff.
Kræn Smej, 155.
- Lauge, C. V., præst, 47, 48.
Lauridsen, Anders, Major, 73 f.
Lauridsen, Niels, i Sdr. Rottrup, 16, 58, 74.
Lavlund, 174.
Lerche, P., landsdommer, 89.
Lerkenfeldt, herregård, 89 ff.
Louns Bredning, 87.
Lundegårdene, 176 ff.
Lundegårds stampemølle, 176 ff.
Lundgårds bæk, 174.
Lynnerup plantage, 112 ff.
Lüttichau von, generalmajor, Lerkenfeldt, 93.
Laaen, Jens, i Stade, 22.

Madum sø, 174 ff.
 Mogens Munk (Bjælke Munk), 177.
 Monstrup, 174.
 Mosbæk-gårde, 151 f.
 Munk, Oluf, paa Attrup, 6, 13.
 Munk, Peder, paa Gjettrup, 13 ff, 73.
 Munk, Richard, 5, 37, 51 ff.
 Moldrup (Meltorp), 176.
 Møllerfamilier ved Villestrup å, 176-189.
 Møllernavne, 176 ff.
 Molleskoven, 174.
 Mørk, Niels, paa Dødskov, 32 f.
 Mørk, Ove Sørensen, 38 f.
 Mørk, Søren, i Hvorup, 44, 73.

Nedergaarden, 133, 138 f, 143 f.
 »Nejejens« (Jens Jensen), 139 ff.
 Nielsen, Jens, paa Sønderheden, 37, 50, 51.
 Nielsen, Jens, Bakkegaarden, 124 ff.
 Nielsen, Niels, Skelsøhus, 114 f.
 Nielsen, Niels Morten, Bakkegaarden, 122 ff, 143, 150.
 Nørdal, 150 f.
 Nørkær, 174.

Oldtidsagre, digevoldinge, 150.
 Ottebakken, 113 f.
 Ottemanden, 113.
 Ouegårds mølle og dens ejere, 185 ff.
 Ovesen, J. K., oberstløjtnant, 167, 173.
 Ovesen, O. M., lærer i Torpet, Vadum, 167 ff.

Parsberg, Verner, Nørlund, 183.
 Pedersen, Lars, kirkeværge, 17, 50.
 Præsthøj i Katby, 117 f.

Rakker-Else, 144.
 Rebstrup herregård, 153 f.
 Rebstrup uldspinderi, 156 ff.
 Røid skov, 174 ff.
 Rosenkrantz, Mogens, til Glimminge, 183 ff.
 Runesten ved Giver kirke, 120 f.
 Ræv, Jep, 11.
 Rævemosen (Gundestrupkarret), 149.

Schütte, August Theodor, Nørlund, godsejer, 143.
 Simonsen, Lars, i V. Aslund, 32 ff.
 »Skakstens«, 90 f.
 Skelsø, 114.
 Skivum sogn, 112 ff.
 Skjelvig, Niels Jensen, 58 ff.

Skjoldkæret, 152 f.
 »Skjaatknois«, sløjfet gravhøj, 129.
 Skrivers, Anders Jensen Kjørulf, paa Hals fogedgaard, 37, 58.
 »Skrædderens Kilde« (Hørsledet), 150.
 Skvatmøller, 175.
 »Skaanings Kilde«, 144 f.
 »Slavekrigen« 1848, 123 f.
 Smorupgård, 153.
 Spanggård, Andreas, herredsfoged, kammerråd, 179 f.
 Stenrøglø, 150 f.
 Stubberup bæk, 174.
 Stubberup mølle og ejere, 183 ff.
 Svingelbro, 152.
 Sønderup å (Versterå), 112 ff.

Testrup, Christen, birkedommer, 91.
 Thestrup, Christen Sørensen, forfatter, godsejer, 5, 7.
 Tuhrah, Laurids de, kgl. generalbyg-mester, 56.

Udgravning i Lynnerup plantage, 115 ff.
 Ullits-Foulum sognekald, 101 ff.
 Ullits kirkelige liv, 106 ff.
 Ullits-sagn, 110 f.
 Ulv (Kjær-ulv), Anders i Vadum Foged-gaard, 9.

Vadum sogn, 167 ff.
 Valdemars Jordebog, 175.
 Wads mølle, 176 ff.
 Vegger, 113 ff.
 Vestergaard, 133, 136 ff.
 Vestergaard Nielsen, S., museumsleder, 149.
 Villemoes, Anders, 158.
 Villestrup, 178 ff.
 Villestrup mølle, 176 ff.
 Villestrup vandmølle, 177 ff.
 Villestrup å, 174 ff.
 Viffert, Baltser Mathisen, til Rebstrup, 153 f.
 Viffertsen, Jørn, Thorstedlund, 177.
 Vrågård, 174 ff.
 Vrågårds vandmølle og ejere, 180 ff.

Æbeltoftgaard, 133, 136 f.

Ødegaardsjorden og Nejejens, 142.

Aalborg lufthavn, 167 ff.
 Aagaard, 146.

INDHOLD

<i>Kjær herreds knaber og deres frænder.</i> Af skoleinspektør Kr. Værnfelt, Aalborg	5
<i>Limfjordskommissionen af 1908.</i> Af advokatfuldmægtig O. Koefoed Nielsen, Århus	82
<i>Om Ullits kirke. Glimt af menighedslivet.</i> Af førstelærer Jacob Regnar, Ullits	87
<i>Min hjemegns mosaik.</i> Af amatørarkæolog Søren Nielsen, »Nørdal«, Giver	112
<i>Oplevelser under besættelsestiden.</i> Af lærer O. M. Ovesen, Torpet, Vadum	167
<i>Blåkilde og vandmøller ved Villestrup å.</i> Af anlægsgartner N. C. Skaanvad, Hadsund	174
<i>Aalborg historiske Museum 1966-67.</i> Ved museumsdirektør Peter Riismøller, Aalborg	190
<i>Anmeldelse: Johs. V. Jensen og Viborg.</i> Ved Henrik Møller	195
<i>Litteratur om Aalborg og Aalborg Amt 1966-67: Samarbejde mellem redaktøren og Det nordjyske Landsbibliotek</i>	196
<i>Meddelelser fra styrelse og redaktion</i>	199
<i>Sammendraget driftsregnskab for året 1. april — 31. marts 1966</i>	202
<i>Nye medlemmer 1966-67</i>	203
<i>Register til XXVIII bind</i>	205